

HET ANTISEMITISME VAN DE

HAROLD MAKASKE

Het antisemitisme van de NSB

Het antisemitisme van de NSB

Harold Makaske

Schrijver: Harold Makaske

ISBN: 9789465014708

2^e druk, januari 2025

© Harold Makaske, 2024-2025

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vereenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de auteur. Tekst- en datamining van (delen van) deze publicatie is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Deel 1 (1931 – 1940)	11
<i>‘De NSB is voor de eerlijke samenwerking van alle Nederlanders, zonder rasonderscheid, voor den opbouw van ons land.’</i>	
Deel 2 (1940 – 1945)	55
<i>‘Zijn zij eenmaal weg, zij en allen van hun bloed, dan kunnen wij er gerust op zijn, dat de goede eigenschappen van ons ras weer tot ontplooiing kunnen komen.’</i>	
Nawoord	79
Verantwoording	90
Archieven en bronnen	91
Register	97
Noten	99

Voorwoord

Tijdens het schrijven van het boek *Zwarte propaganda. De politieke geschiedenis van Anton Musserts Nederlandsche Nationaal-Socialistische Uitgeverij NENASU* heb ik een eenvoudig kwantitatief en kwalitatief onderzoek gedaan naar de antisemitische artikelen in de weekkrant van de *Nationaal-Socialistische Beweging* (NSB), *Volk en Vaderland*, in de periode 1933 – 1940. Na oorlogse publicaties over de NSB waarin het antisemitisme van de beweging wordt gerelativeerd, waren voor mij de aanleiding. De uitkomst van het onderzoek toonde de radicalisering van de NSB cijfermatig aan. Omdat in *Zwarte propaganda* het antisemitisme verspreid door de gehele tekst is beschreven, leek het mij nuttig dit onderwerp in een apart boekje in samenhang te plaatsen en verder uit te werken. Deze tekst laat niet allen zien hoe er over Joden werd geschreven in de propaganda en de teksten voor gewone en kaderleden, maar komen ook de reacties daarop in kranten en van politici van andere partijen aan de orde.

In de jaren dertig werd het strafbaar om zich opzettelijk in *'beledigenden vorm'* uit te laten *'over eene groep van de bevolking of over eene ten deele tot de bevolking behorende groep van personen'*. Dit gold niet alleen voor personen, maar in een apart artikel werd ook geregeld dat organisaties en bedrijven, zoals uitgeverijen en boekhandelaren, strafbaar waren als zijn beledigende geschriften verspreidden of op voorraad hadden.¹ De breed geformuleerde nieuwe artikelen 137c en 137d in het *wetboek van Strafrecht* werden de juridische basis om in Nederland antisemitische uitingen van nationaalsocialistische en fascistische organisaties aan te pakken.

De maximumstraf voor het misdrijf was een jaar gevangenisstraf of driehonderd gulden boete. In de Tweede Kamer stemden op 2 mei 1934 alleen de *Sociaal-Democratische Arbeiderspartij* (SDAP) en *Communistische Partij Holland* (CPH), in 1935 omgedoopt tot *Communistische Partij Nederland* (CPN) tegen opname van deze artikelen in het strafwetboek. Zij waren bang dat de politieke aanvallen op fascist en kapitalisten in hun publicaties ook

onder het breed geformuleerde artikel gebracht zouden kunnen worden. Over het aanpakken van antisemitische uitingen verschilden deze twee fracties niet van mening met de voorstemmers en daarom valt te concluderen dat er een Kamerbrede steun bestond voor het bestrijden van het antisemitisme.

Nationaalsocialisme en antisemitisme zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, maar over de Jodenhaat van de NSB wordt soms het idee gewekt dat het wel meeviel. Na de oorlog en vooral vanaf de jaren tachtig relativeerden sommige schrijvers de antisemitische houding van de NSB. In zijn publicatie *Joodse NSB'ers* schrijft historicus en publicist Chris van der Heijden bijvoorbeeld: *'Het is onmogelijk de medeverantwoordelijkheid van de NSB voor het in de oorlog gebeurde, waaronder de Shoah, te ontkennen. Daarnaast is het niet moeilijk aan te tonen hoe ongenueanceerd de opvatting is dat de NSB zondermeer antisemitisch geweest zou zijn. Integendeel, bij monde van haar leider heeft de beweging zich nog tot in de oorlog, zij het almaar minder sterk, juist tegen het antisemitisme verzet.'*²

Ondanks stevige inhoudelijke kritiek op een aantal beweringen in zijn boek³ blijft Van der Heijden het antisemitisme van de NSB bagatelliseren. In het ruim tien jaar later verschenen boek *Fout! 1940-1945. Wat Hollandse nazi-kranten schreven over Nederland, Joden en verzet* erkent hij dat de NSB antisemitisch was, maar schrijft daarover *'als je het antisemitisme van de NSB echter vergelijkt met dat van de Duitse nazi's, dan was het redelijk gematigd.'*⁴ Over de in het boek genoemde opgenomen NSB-teksten zegt hij: *'Maar zijn de stukken nou echt zo schokkend? Ik vind dat wel meevallen'*.⁵ Van der Heijden staat niet alleen in die mening. In zijn boek *De NSB en de NSB'ers. Kennisonrechtvaardigheid en stereotypering* schrijft socioloog Dick Kampman dat de NSB *gematigd antisemitisch* was.⁶ Dergelijke kwalificaties van wetenschappers wekken de suggestie dat het allemaal wel meeviel met het antisemitisme van de NSB. In dit boek wil ik onderzoeken of die conclusie terecht is.

Achter de schermen vonden in Musserts beweging discussies en briefwisselingen plaats over de positie van de Joden en de

houding van de NSB ten opzichte van deze groep in de Nederlandse samenleving. Dit bleef uit het zicht van leden en buitenstaanders, maar de propaganda tegen de Joden bleef niet binnenskamers. Het was geen 'geheime leer' waar niemand iets van wist, maar was alom aanwezig in de propaganda van Musserts beweging.

De vragen of individuele NSB'ers anti-Joods waren, wat hun rol was bij het wegvoeren van de Joden en in hoeverre zij op de hoogte waren van het lot van de Joden in de Duitse concentratiekampen, blijven buiten beschouwing. De rol van NSB'ers in de deportaties is in diverse andere publicaties beschreven. De aan de Leidse universiteit verbonden historicus Bart van der Boom citeert uit dagboeken van NSB'ers in zijn bekroonde boek *'Wij weten niet van hun lot.'* *Gewone Nederlanders en de Holocaust.* Deze citaten geven een indicatie over hoe Musserts zwarte kameraden tegen de Jodenvervolging aankeken.

De tekst van dit boek beperkt zich tot een schets hoe het antisemitisme van de NSB zich door de tijd heen ontwikkelde. Voor NSB'ers en buitenstaanders waren het de propaganda-uitgaven waarmee zij kennis konden nemen van de opvattingen van de NSB. De propaganda- en vormings-uitgaven van de NSB en de uitgaven van Musserts uitgeverij NENASU geven ook antwoord op de vraag of het antisemitisme van de NSB werkelijk zo mild was als in sommige publicaties wordt beweerd.

Van der Boom beschrijft in zijn eerder genoemde boek welke denkbelden in de oorlogsjaren over Joden uit de door hem onderzochte dagboeken naar voren komen. *'Het Nederlandse antisemitisme was vooral sociaal-cultureel van aard. Joden waren "anders". Ze hadden zonder twijfel goede eigenschappen – ze waren geestig, intelligent, vlijtig, muzikaal – maar die lagen dicht bij hun slechte eigenschappen: ze waren ook luidruchtig, inhalig, materialistisch, gewiekst en onbetrouwbaar.'* ⁷

De Rotterdammer Hitzerus Mees, een arts die goede ervaringen had met Joden, beschreef in zijn dagboek wellicht treffend het antisemitisme bij Nederlanders: *'Er waren steeds veel hoogstaan-*

*de Joden en in mijn praktijk heb ik het steeds best met hen kunnen vinden. En toch, een klein beetje anti-semiet zijn we haast allemaal, zonder dat ik er een goede verklaring voor weet.'*⁸

Openlijk antisemitisme was geen normaal verschijnsel in de jaren dertig. De Joden waren onderdeel van een voor hen vrij tolerante samenleving. In de Nederlandse democratische pers en politiek werd antisemitisme sterk afgekeurd.

Kamerleden veroordeelden keer op keer het (nationaalsocialistische) antisemitisme. In de Tweede Kamer werd bijvoorbeeld in 1936 gepleit voor het vaker toepassen van de eerder genoemde strafwetartikelen 137c en 137d. In het Voorlopig Verslag van de behandeling van de Begroting van het ministerie van Justitie voor 1937 stond: *'Verscheidene leden waren van oordeel, dat de Regeering nog steeds niet met de noodige kracht optreedt tegenover de actie van extremistische groepen, voorzover die actie het geoorloofde te buiten gaat. Nog steeds, aldus deze leden, gaat de stroom van 'halve waarheden, leugens en laster', zoals de Regeering dit zelf heeft gequalificeerd, voort; nog steeds doen zich verschijnselen voor van georganiseerde particuliere machtsvorming; nog altijd worden daden van individuele en collectieve terreur uitgeoefend en worden bedekte of half bedekte bedreigingen geuit; voortdurend breidt de anti-semitische propaganda zich uit.'*⁹

Ook de succesvolle collecties waaraan de Nederlandse bevolking ruimhartig bijdroeg voor de *Joodsche Invalide*, een Amsterdamse instelling voor hulp aan Joodse ouderen en invaliden, en de brede politieke steun daaraan, kunnen als voorbeeld dienen. Kranten van links tot rechts waarschuwden tegen het antisemitisme en de Jodenhaat in NSB-publicaties. De NSB plaatste zich met de anti-Joodse opvattingen buiten de maatschappij. De radicalisering van de NSB stootte de Nederlanders af en isoleerde de eigen aanhang in de periode na 1937.

In het nawoord worden enkele conclusies getrokken en komen enkele parallellen met het hedendaagse politieke klimaat aan de orde.

DEEL 1

1933 – 1940

‘De NSB is voor de eerlijke samenwerking van alle Nederlanders, zonder rasonderscheid, voor den opbouw van ons land.’ ¹⁰

Op 14 december 1931 vond de oprichtingsvergadering plaats van de *Nationaal-Socialistische Beweging*. Ingenieur Anton Adriaan Mussert organiseerde zijn politieke beweging op autoritaire wijze. Het was geen vereniging, maar een stichting met Mussert als enige bestuurder. Strikt formeel heeft de NSB nooit leden gehad en leden hadden ook geen inspraak in de politieke koers of benoeming van functionarissen.

De meest gezaghebbende propaganda-uitgaven van de NSB waren de officiële brochures. Het programma met toelichting, de brochures 1 en 2 uit 1931-1932, bevatte geen antisemitische paragrafen. Dat is opmerkelijk, omdat Mussert zijn twintig programmapunten voor een deel kopieerde en bewerkte uit de Duitse brochure *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken* van de Duitse nazi Gottfried Feder.¹¹ Mussert nam de antisemitische artikelen niet over uit het NSDAP-programma.

In juni 1932 kwam de NSB voor het eerst landelijk in het nieuws. Het *Algemeen Handelsblad* schreef een kort artikel over Musserts beweging. Daarin werd expliciet het verschil met de Duitse NSDAP genoemd: *'Een vergelijking met het fascisme in Italië en de Hitlerbeweging in Duitschland gaat niet op, daar de eerste een geheel Italiaansch karakter draagt en de laatste o.a. gekenmerkt wordt door haar anti-semitisme, dat aan de N. S. B. in Nederland vreemd is.'*¹²

Joden geen volksgenooten

Gelijktijdig verscheen een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. De opmerking dat de NSB niet antisemitisch was, werd gevolgd door: *'Wel werd meegedeeld, dat de Joden wel als landgenooten, doch niet als volksgenooten worden beschouwd.'*¹³

Een groot aantal dagbladen nam delen van dit artikel over, maar slechts enkele redacties reageerden op dit onderscheid dat was terug te voeren op het NSDAP-programma waarin de Joden wel expliciet werden uitgesloten als volksgenoten.

Voor *de Volkskrant* was de genoemde zinsnede reden om de NSB als *'lichtelijk anti-semitisch'* te kwalificeren.¹⁴ De communistische krant *De Tribune* zag meer gevaar en was harder in haar oordeel: *'Het is duidelijk, dat hier langs een omweg Hitlers Joden-kwellerij wordt binnengeloodst'*.¹⁵ Ook *Het Volk*, de krant van de SDAP, oordeelde over het onderscheid: *'Dus antisemitisme wel degelijk, maar officieel geloofchend. Alles misleiding, van a tot z.'*¹⁶ Enkele dagen later kwam deze krant nog terug op de kwestie. De rubriek *Oproerige krabbels* bevatte een column met de titel *Land en Volk*. De tekst eindigde met: *'Alsof gij aan deze genooten minder het land had, mijn waarde! Ik wensch u onbekommerd een goed succes, waarde landgenoot! Met Jan Rap als volksgenoot gaat ook gij een schoon verleden tegemoet'*.¹⁷

In enkele Friese kranten stond een bericht waarin de schrijver afstand nam van het nationaalsocialisme. Hij betoogde dat men ook zonder uniformen en stoottroepen zijn land lief kan hebben: *'En men kan Nederlandsch voelen, ook al is men niet van "vreemde smetten" vrij. Historisch gezien, bestaat er ook niet een Nederlandsch volk als natie; wij zijn een vermenging van verschillende rassen en stammen.'*¹⁸

Het *Nieuw Israelietisch Weekblad* stelde op ironische toon een aantal treffende vragen: *'Wij vinden het natuurlijk heel aardig, dat wij ten minste als landgenooten zullen worden beschouwd en de huur ons dus niet zal worden opgezegd. Maar wat beteekent het, dat wij niet als volksgenooten zullen worden beschouwd? Welk verschil in behandeling zal er in de komende nationaal-socialistische Nederlandsche grondwet bestaan tusschen landgenooten en volksgenooten?'*

En verder vragen wij: Wanneer de Joden niet als leden van het Nederlandsche volk zullen worden beschouwd, wat zal dan het lot zijn van de Fransche refugies-geslachten, die na 1685 – ongeveer een eeuw later dan de Joden – den Nederlandschen bodem hebben opgezocht? Zullen de Boissevain's, de Guepen's en zooveel anderen van hun lidmaatschap van het Nederlandsche volk vervallen worden verklaard? En de vele Duitschers, die in den loop der jaren Nederlanders meenden te zijn geworden?'

*Moge het den heer Mussert behagen, op deze vragen spoedig een antwoord te geven, opdat wij zullen weten, waaraan wij ons hebben te houden.'*¹⁹ Het zou tot eind 1938 duren tot Mussert meer duidelijk gaf en liet blijken dat er wel degelijk onderscheid bestond tussen de verschillende groepen immigranten in het verleden.

'Sieraad voor ons volk'

Enkele maanden later bracht *Het Algemeen Handelsblad* een interview met Mussert. Niet alleen werd herhaald dat de NSB niet antisemitisch was, Mussert had zelfs lof voor bepaalde Joden: *'Integendeel, men erkent ten volle dat zich onder de Nederlanders Joden bevinden, die een sieraad voor ons volk zijn. De gelederen der nationaal-socialisten staan dan ook voor hen open.'*

Met deze opmerking leek Mussert afstand te nemen van het onderscheid dat hij in de NRC had gemaakt tussen *'landgenooten'* en *'volksgenooten'*. Was hij geschrokken van de reacties op het onderscheid? Of, was zijn eerdere opmerking een *'eenmalige slip of the tongue'*, zoals Robin te Slaa en Edwin Klijn zich afvragen in hun standaardwerk over de NSB? ²⁰ Het antwoord is niet zo relevant. Van belang is, dat Mussert al in 1932 door dit onderscheid te maken, liet zien dat vanaf het begin het antisemitisme in de basis sluimerde in de NSB.

In januari 1933 verscheen het eerste nummer van de NSB-weekkrant *Volk en Vaderland*. Dat bracht de propaganda in een stroomversnelling. NSB'ers gingen met de krant de straat op en na de machtsovername door de NSDAP in Duitsland begon de NSB sterk te groeien. *Volk en Vaderland* was hét propaganda-orgaan van Mussert. In 1936 stichtte hij naast de weekkrant ook een dagblad. *Het Nationale Dagblad* onder leiding van mr. Meinoud Marinus Rost van Tonningen was veel radicaler en antisemitischer, maar het was niet dé propagandakrant van Mussert en zijn beweging. Een geheim rapport uit 1940 van de opmerkelijk goed geïnformeerde *Centrale Inlichtingendienst*, de verre voorloper van de AIVD, vermeldde dat Mussert over het dagblad zou hebben gezegd: *'Het Nationale Dagblad is de beweging niet'*. ²¹ Dat was *Volk en Vaderland* wél. In de brochure voor nieuwe leden uit 1943 stond dit als volgt omschreven: '(...)

*[H]et weekblad "Volk en Vaderland, dat terecht genoemd kan worden "het blad van den Leider". Het is het leidende orgaan der Beweging en het voornaamste wapen in de schriftelijke propaganda."*²² De weekkrant is daarom de meest representatieve bron om propaganda van de NSB op antisemitisme te onderzoeken.

Joodsche leden

In april 1933 schreef Mussert in *Volk en Vaderland* het artikel met de titel *Enkele woorden tot onze Joodsche leden*. In het artikel nam de leider opnieuw afstand van het antisemitisme: *'Onze N.S.B. is principieel niet-antisemitisch. De toestanden zijn hier te lande op dit punt nu eenmaal geheel verschillend met die in Duitschland. Wat dit betreft, sluit onze beweging zich dus meer aan bij Italië, waar de leer van het fascisme het anti-semitisme niet kent. Niettemin wordt met voorbedachten rade door onze tegenstanders soms openlijk, doch meestal in het geniep, verkondigd, dat ook wij N.S.B.'ers Jodenhaters zijn. Gij weet als N.S.B.'ers, dat dit niet zoo is, dat onze zin voor rechtvaardigheid – één van de pijlers, waarop de toekomstige nationaal-socialistische staat zal moeten rusten dit niet toelaat, omdat er een geheele categorie van Nederlandsche Joden aanwezig is, die Nederlandsch voelt, denkt en in wezen Nederlandsch is; de categorie waartoe Gij behoort.*

[...]

*Gij hebt uw plaats in onze gelederen uit volle overtuiging ingenomen, blijft deze plaats waardig en Gij zult de voldoening hebben uw plicht te hebben gedaan tegenover al onze volksgenooten ondanks verdachtmaking en hoon.'*²³

Mussert zag de Joodse NSB'ers als volksgenoten die volgens hem van een andere categorie waren dan *marxistische Joden*: *'Daar-teenover staat de groote, zeer groote groep van Joden, die geen nationaal-socialist zijn en dit ook nimmer zullen worden, maar vooraan staan in de bestrijding van onze beweging. Een in de marxistische beweging vooraanstaande Jood heeft laatst, in verband met de gebeurtenissen in Duitschland gesproken over de oer van zijn ras. Dezen zelfden man is de eer van de Nederlandsche natie even onbekend als de taal der Eskimo's; zijn dagelijksch werk is het, om duizenden van onze volksgenooten te vergiften met zijn theorieën, die zich niet verdragen met de eer van een natie.'*²⁴

Volk en Vaderland deed een maand later verslag van een vergadering van Joodse NSB'ers in Rotterdam. *'De Kringleider hield de eerste rede, en verwees in het algemeen naar de daden en gezegden van Mussolini, die de Joden in de hoogste staatsbetrekkingen heeft, en van wien het gezegde afkomstig is, dat het begrip 'volk' niet kan beteekenen ras, doch volksgemeenschap, een gemeenschap van allen die in, bij en niet elkander leven. Zoo kunnen de Joden ook in onze Nederlandsche volksgemeenschap worden opgenomen. De N.S.B. is een geestelijke, een idealistische beweging, en geen rassenbeweging. Wij zijn en blijven Nederlanders, die fascist zijn, wij hebben den naam 'nationaal-socialist', maar wij kunnen geen vazallen zijn van onze naamgenooten in Duitschland, noch van de Italianen.*

*De Joodsche organisator der vergadering legde de verklaring af, dat hij wenschte, dat Nederland, het land waar hij was geboren en getogen, werd opgebouwd tot een vrijen en krachtigen staat. Op zijn uitdrukkelijk verzoek heeft de hoofdleiding der N.S.B. hem medegedeeld, dat in onzen toekomstigen staat geen antisemitische actie zal zijn, want deze zou dan gericht zijn tegen een deel van onze Nederlandsche volksgemeenschap. Wat de volgingen van Hitler doen is voor ons weinig begrijpelijk. Wanneer zij zich stellen op het zuiver Germaansche standpunt, zullen zij den Christelijken godsdienst moeten vervangen door een Germaansche. De N.S.B. is een Nederlandsche beweging, gericht tegen het communisme en liberalisme en voor de eerlijke samenwerking van alle Nederlanders, zonder rasonderscheid, voor den opbouw van ons land.'*²⁵

Kritiek op gebrek aan antisemitisme

Het toelaten van Joden in de NSB en deze leden zelfs als volks-genoten te zien, leverde Mussert stevige kritiek op van radicale nationaalsocialisten. Jan Hollander, lid van de openlijk antisemitische *Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiderspartij* onder leiding van Ant. F. Schouten, schreef de brochure *Wat ons scheidt van de NSB*.

Hierin trok hij van leer tegen Joodse invloed op allerlei sectoren in de Nederlandse maatschappij. Mussert zou een gebrek aan

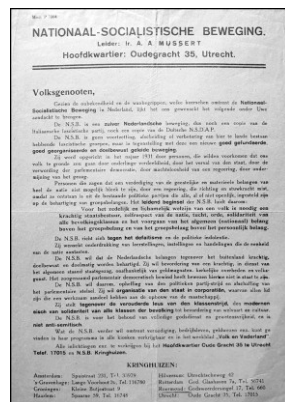
antisemitisme hebben en er een dubbele moraal op nahouden. Hij vroeg zich af of *'de heer Mussert alleen uit tactische overwegingen het Jodenvraagstuk niet nu aan de orde stelt, maar het in portefeuille houdt totdat hij eenmaal de macht in handen zou hebben'*.²⁶

In dat geval waarschuwde hij de NSB-leider: *'Het Nederlandsche Volk heeft er recht op te weten waarheen men stuurt! En wat zou men dan de Joden moeten antwoorden, die nu alreeds in de gelederen der N.S.B. meeloopen, zelfs al min of meer verantwoordelijke posities innemen ? Altijd is hun – zelfs op aparte vergaderingen (waarom eigenlijk, als het normale Nederlanders zijn??) – voorgehouden, dat zij evengoed "Nederlander" zijn als de niet-Joden: dan zou men zich t.z.t. ook niet mogen verzetten tegen machtsposities die zij in zouden nemen, daar zij zich kortweg zouden beroepen op hun volwaardig Staatsburgerschap, door den heer Mussert immer erkend.'* Enkele jaren later lag het blijkbaar anders. Jan Hollander trad toe tot de NSB en werd parlementair verslaggever voor de NSB-krant *Het Nationale Dagblad*. Als waarnemend hoofdredacteur schreef hij ook het laatste nummer van *Volk en Vaderland* in mei 1945.

In februari 1933 verscheen de derde officiële brochure met de titel *Nationaal-Socialistische (Fascistische) Staatsleer*. De tekst was geschreven door *Volk en Vaderland*-hoofdredacteur mr. Samuel Adrianus van Lunteren, een privaatchoort in de algemene rechtsleer aan de Utrechtse universiteit. De brochure besteedde evenals het programma met toelichting geen aandacht aan Joden.

Volk en Vaderland van 25 februari 1933 bevatte de eerste antisemitische typering door te spreken over *'de vaderlandslooze propaganda van internationale Joden'*.²⁷ Op 4 maart van datzelfde jaar werd opnieuw duidelijk dat er ook anti-Joodse gevoelens leefden in de NSB. In een artikel over een bijeenkomst van de rivaliserende organisatie het *Verbond voor Nationaal Herstel* stond: *'Ze hebben christelijke kerken laten ontheiligen door het optreden van joodsche sprekers. Kortom: zij hebben het nationalisme verraden.'*²⁸

In de tweede helft van 1933 verspreidde de NSB een pamflet om 'de onbekendheid en de onbegrippen' over de beweging weg te nemen. Expliciet en door de NSB zelf vet gedrukt werd de *Volksgenooten* voorggehouden: 'De N.S.B. is voor het behoud van volledige godsdienst en gewetensvrijheid en is **niet anti-semitisch.**'²⁹ Dit was vooralsnog de officiële partijlijn.

Ondanks dat de NSB zo nu en dan de grens naar het antisemitisme overschreed, is het enigszins begrijpelijk dat ir. E. Engberts – 'geen-Israëliet en partijloos'³⁰ volgens het voorwoord van zijn publicatie *Het antisemitisme, kritisch gezien* – in 1933 mild was over de NSB. In die brochure schreef hij: 'Verder is er nog een 'Nationaal-Socialistische Beweging' (onder Ir. Mussert) opgericht, die echter een geheel ander, niet-antisemitisch karakter draagt, zoodat zij ons hier niet kan interesseeren.'³¹

In de 51 nummers van *Volk en Vaderland* die in 1933 verschenen, stonden in totaal veertig artikelen waarin de woorden Jood, Joden of een samenstelling daarmee voorkwamen.³² Slechts drie van die artikelen kunnen worden opgevat als negatief voor Joden. Achttien artikelen waren positief en de andere artikelen zijn als neutraal aan te merken.

Eerste stappen richting Blut-und-Boden-denken

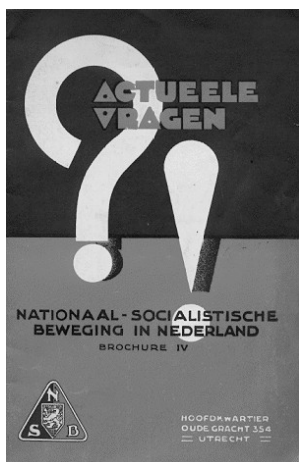
In 1934 begon de toon te verharderen. Mussert richtte zijn *Nederlandsche Nationaal-Socialistische Uitgeverij* (NENASU) op. Hoewel deze stichting zelfstandig opereerde, was zij onderdeel van de NSB-propagandamachine. NENASU gaf individuele NSB'ers een podium om te publiceren. Dat maakte de verschillende stromingen binnen Musserts beweging zichtbaar.

Zo verraadde de eerste brochure van de uitgeverij dat er leden waren met sympathie voor de Duitse nazi-Blut-und-Boden-ideologie. De tekst van Evert Roskam Hzn. *De Nationaal Socialistische Beweging in Nederland in Verband met Ons Christelijk*

Volkskarakter en Onze Germaansche Volksaard liet de Joden nog onbesproken, maar stelde het Germaanse Nederlandse volk en de verbondenheid aan de bodem al wel op de voorgrond.

In hetzelfde jaar publiceerde de doopsgezinde predikant Cornelis Bonnes Hylkema bij NENASU een boekje met de titel *Het Nederlandsch Fascisme. Wat het is. Wat het leert. Wat het geworden is.* Over humanisten, boeddhisten, moslims en joden was Hylkema in zijn publicatie opmerkelijk mild en nam hij afstand van het onderscheid tussen volksgenoten en landgenoten: *'Dit sluit niet uit, dat het fascisme ook niet-Christelijken godsdienst geenszins zal minachten: theosofie en algemeen humanisme, den Mohamedaanschen en Boeddhistischen godsdienst in Indië, de liefde voor synagoge en Mozaïsche wet bij onze Joodsche volksgenooten.'*³³

Brochure IV: drie categorieën Joden

De officiële partijlijn veranderde met het verschijnen van Brochure IV, *Actueele Vragen*. Met de vraag *'Hoe staat de NSB tegenover de Joden'* werden de Joden voor het eerst genoemd in een officiële publicatie. De NSB bleef nog zonder voorbehoud afstand houden van het Duitse nationaalsocialistische rassenstandpunt: *'Zoo verwerpen wij dus even uitdrukkelijk als Mussolini theorieën, welke het geestelijke begrip natie door het meer materiele begrip ras willen beperken en welke aan sommige rassen een in de zedelijke wereldorde liggende superioriteit boven andere rassen zouden willen toekennen.'*³⁴

Toch meende de NSB de Joden in drie categorieën te moeten verdelen: *'Ten eerste. Nationaal voelende Nederlanders, die van Joodsch ras zijn. Dezen zijn voor ons Nederlanders. Zij vormen geen probleem, daar de uit hen voortspruitende geslachten zich met het gros van ons volk vermengen en daarin opgaan, zooals zoovele oorspronkelijk Joodsche geslachten daarin zijn opgegaan.'*

*Ten tweede. Orthodoxe Joden, die zich afzonderen, omdat zij meenen daartoe door God te zijn geroepen. Waar ook wij meenen dat men Gode meer gehoorzamen moet dan de menschen en deze Joden meenen zich als grond van hun afzondering op Goddelijk gebod te kunnen beroepen, accepteeren wij hen in hun afzondering. Ten derde. Ten slotte echter de Joden, die geen deel hebben aan onze nationale gedachte, omdat voor hen nationaal niet beteekent Nederlandsch doch Joodsch, en zulks niet uit religieuze overwegingen, doch uit rasimpulsen. [...] Wie de Nederlandsche nationaliteit op goede gronden verkregen heeft, blijve in alle rechten, welke hieruit voortvloeien en worde daarin niet verkort, zoolang hij persoonlijk niet van onnationale gezindheid blijkt geeft.'*³⁵

De eerste categorie viel waarschijnlijk samen met de Joodse NSB-leden die Mussert eerder in *Volk en Vaderland* tot de volksenoten had gerekend. Voor de andere twee groepen was hooguit – en dan ook nog onder voorbehoud – een Nederlands paspoort beschikbaar, maar toch hoorden zij er niet echt bij.

Hoewel de tekst van de brochure voorzichtig waarschuwde tegen de Joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland, mochten zij in aanmerking komen voor naturalisatie als zij '*zich op de basis van de Nederlandsche nationale gedachte plaatsten*', maar '*princiepelijk niet degenen, die een afzonderlijke Joodsche natie binnen onze Nederlandsche natie willen gaan versterken*'.³⁶

Dat er zowel een officieel als een officieus standpunt bestond, bleek toen de rol van Joden in de NSB aan de orde kwam in de Politieke Raad van 7 december 1934. Daar werd de vraag gesteld of Joden een functie zouden mogen bekleden in de beweging. De uitkomst van het overleg was dat Mussert bepaalde '*dat om tactische redenen Joden in de Beweging geen functies meer moeten krijgen, terwijl ze wel gelijkwaardig zijn*'.³⁷ De nieuwe positie van de Joden in de NSB laat zich het beste beschrijven met een variant op het bekende citaat van George Orwell in zijn *Animal Farm: All animals are equal, but some are less equal than others*.

Volk en Vaderland toonde zich in 1934 minder verdraagzaam. De Joden werden genoemd in 43 artikelen: in drie positief, in negen negatief en in de overige neutraal.

In 1935 werden Joden vaker het onderwerp van artikelen in de weekkrant. In 76 artikelen werden zij genoemd, waarvan 34 een negatieve lading hadden. Tien berichten kunnen als positief worden beoordeeld.

Persoonlijke aanvallen op sociaaldemocratische en liberale politici werden steeds vaker gekoppeld aan hun Joodse afkomst. Voor de liberaal Abraham Asscher, de latere voorzitter van de *Joodsche Raad van Amsterdam*, was dit reden om tijdens een verkiezingsbijeenkomst van de *Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond'* in een toespraak aandacht te besteden aan de Joodse leden van de NSB. Hij vroeg zich hardop af wat de motieven waren van Joden om lid te worden. Voor hem was het onbegrijpelijk dat er nog Joden lid waren van de NSB.³⁸

Radicalisering

Drie berichten in het blad *Hou Zee, Het Propaganda-orgaan der NSB in het Zuiden*, uit 1935 illustreren het proces van de radicalisering. Onder de kop *Heerlen's Politie op het Oorlogspad* werd verhaald over 'een heel mager spichtig N.S.B.-ertje', die in een politiecel de nacht had moeten doorbrengen in gezelschap van 'communisten, oplichters, joden en inbrekers.'³⁹

In het volgende nummer beet de redactie in het zand en rectificeerde het artikel: 'In ons nummer van 27 april heeft tot ons leedwezen de zetter een onverklaarbare en grove vergissing begaan, door in het artikel [...] 't woord "joden" te zetten, waardoor gelezen wordt, dat wij de joden zouden vereenzelvigen met communisten, oplichters en inbrekers. [...] Ter geruststelling van onwelwillende lezers en lezeressen voegen wij hier nog aan toe, dat bij onderzoek is gebleken, dat de zetter in kwestie geen anti-semiet is en dus geen kwade trouw mag worden verondersteld.'⁴⁰

Een half jaar later tapte de redactie uit een heel ander vaatje. In december verschenen twee artikelen onder de titel *Het Joden-*

*vraagstuk. Hierin stond een opsomming van allerlei activiteiten, waaruit geconcludeerd zou moeten worden: '[D]at de Joden bij deze internationale zwendelzaken geen mooi figuur maken en men dus moet aannemen, dat zij het leeuwenaandeel hebben gehad in het steeds verder vretende corruptie-kwaad.'*⁴¹ In het volgende nummer werd de tirade tegen de Joden voortgezet, zonder dat later een rectificatie volgde.

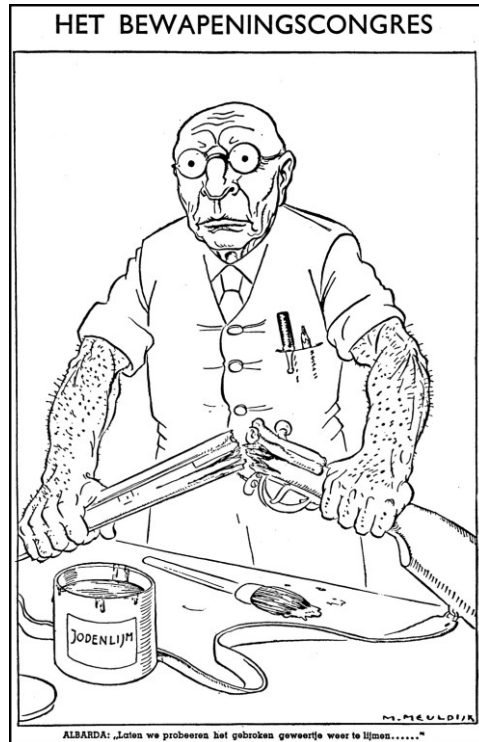
Eerste antisemitische tekst Mussert

Mussert deed zijn eerste publiekelijke antisemitische uiting in *Volk en Vaderland* van 7 december 1935. In reactie op het gesubsidieerde toneelstuk *De Beul*, waarvan de voorstelling door NSB'ers was verstoord, schreef hij: *'De subsidie is toegekend door Burgemeester en Wethouders. Dat de drie marxistische wethouders, waarvan twee Joden, er gloeiend vóór waren, spreekt vanzelf.'*⁴²

Brochure V: Germaanse oorsprong

In maart 1936 verschoof de ideologie naar het volkse denken. Niet de staat, maar het volk stond centraal. Hoewel brochure V *Staatkundige Richtlijnen* de woorden Jood en Joden niet bevatte en de indeling uit de vorige officiële brochure niet werd herroepen, verwees de onbekend gebleven schrijver voor het eerst naar de 'Germaanse' oorsprong van de 'volksgenooten'. Door deze twee begrippen te koppelen in de officiële partijleer maakte te beweging een grote ideologische stap oostwaarts. Joden konden niet bogen op een Germaanse oorsprong en vielen vanaf nu daarom niet meer onder de volksgenoten.

Zowel in geschrift als in gesproken woord radicaliseerde Mussert. Zo kondigde hij tijdens een toespraak in de Amsterdamse Apollohal aan de 'Joodse geldmacht' te vernietigen: *'Wij willen geen Jodenknechten zijn; wil de Joodsche geldmacht den oorlog met ons – goed, wij zijn bereid en zullen haar dan met haar aanhang, tegelijk met den politieken partijenchaos, vernietigen. Het komt echter de eer van de N.S.B. te na, de als lid der N.S.B. toegetreden Joden in den steek te laten, te minder nu ook hen de terreur treft.'*⁴³ Of die leden zich erg gesterkt voelden door deze zuinige steun van hun leider is maar de vraag.

De eerste antisemitische spotprent van Maarten Meuldijk in *Volk en Vaderland*.

Van de *Volk en Vaderland*-artikelen uit 1936 was voor het eerst de meerderheid negatief over Joden. Niet alleen in tekst werd de toon harder. In dat jaar verschenen ook de eerste anti-Joodse illustraties in de weekkrant.

Der Stürmer

In maart bleek dat de Amsterdamse naziboekwinkel *De Driehoek* het Duitse antisemitische blad *Der Stürmer* verkocht. Het blad mocht niet worden geëxporteerd van de Duitse regering, vandaar dat de verkoop in Amsterdam opmerkelijk was. T.H. Buitenhuis, bedrijfsleider van *De Driehoek*-winkel werd door *De Telegraaf* om een toelichting gevraagd. Hij benadrukte dat 'noch ir. A.A. Mussert, noch het Hoofdkwartier der NSB te Utrecht, noch eenige instantie der 'Beweging' te Amsterdam' officieel iets met de verkoop van doen hadden. 'Het is dus naar mijn meening, een particuliere propaganda-zaak van een particulier, die met de NSB sympa-

thiseert. *Hij en ik vervullen geen enkele functie in de NSB*', aldus de bedrijfsleider in *De Telegraaf*.⁴⁴

De volgende dag kwam het NSB-Hoofdkwartier met een persverklaring waarin de leiding duidelijk maakte dat *'de N.S.B. in geen enkel opzicht bij de bedoelde handelszaak betrokken is'*. Ook moest helder zijn dat *'de leiding van de NSB verspreiding in Nederland van het bedoelde weekblad (dat de N.S.B. wegens haar afwijzend standpunt tegenover het Duitsche anti-semitisme herhaaldelijk heeft aangevallen) afkeurt'*.⁴⁵

Liberaal Kamerlid Gerard Adolf Boon, die het blad in *De Driehoek*-winkel had gekocht, stelde vragen aan de minister van Justitie. Hij wees daarin naar de banden van de winkel met de NSB en de mogelijkheid dat de NSB was betrokken bij het importeren van het blad. De Liberale Staatspartij organiseerde een protestbijeenkomst in Bellevue met ruim twaalfhonderd aanwezigen. In zijn speech beschuldigde Boon de NSB van antisemitisme en noemde daarvoor zeventien bewijzen. De verkoop was volgens hem geen incident en dat de NSB-leiding afstand zou hebben genomen van het blad was niet oprecht, omdat *Der Stürmer* ook werd verkocht in het NSB-Kringhuis van Rotterdam, zo hield hij zijn gehoor voor.⁴⁶

Het Geheimzinnig Raadselboek

Bij NENASU verscheen midden 1936 de brochure *Het Geheimzinnig Raadselboek* van Sijmen Verzamel. De lezer kreeg allereerst klein en groot maatschappelijk leed voorgeschoteld. De inleiding wekte de indruk dat het boekje ook een positieve boodschap had: *'Het geheel verschaft een beeld van de schaduwen van heden, waarbij de eerste lichtstraal van den komenden morgen, de duisternis reeds hoopvol kleurt. Het is het licht, dat onafwendbaar komen zal en dat alles, wat nu nog in grauwe somberheid overheerscht, als schimmen zal verjagen.'*⁴⁷

De uitgever prees het werk in advertenties aan als *'een boekje vol bijtende spot en ironie'*.⁴⁸ Wat de nationaalsocialisten daaronder verstonden, werd duidelijk onder het kopje *Anti-semitisme*: *'Soms kunnen enkele Joden in hun schaamteloosheid meer haat zaaien dan honderden fatsoenlijke Joden herstellen kunnen. Zij begaan een*

misdaad aan hun eigen volk.' Direct gevolgd door de waarschuwing: *'Ook voor hen geldt: wie wind zaait, zal storm oogsten.'*⁴⁹

Dubbele moraal

Illustratief voor de dubbele moraal van de NSB-top is een betoog in de Eerste Kamer van NSB-afgevaardigde Kamerlid Maximilien Victor Eugène Hubert Joseph Marie (Max) de Marchant et d'Ansembourg tijdens het debat over de *Algemeene Beschouwingen over de Rijksbegroting* voor het jaar 1937. Eind 1936 zei hij daar, *'[D]at het uiterst moeilijk valt, wanneer men een Marxist wil slaan, om dan niet een Jood te treffen.'* Hij voegde daaraan toe: *'Het zal misschien goed zijn, en dat zeg ik als niet-antisemit, dat de Joden hier in Nederland daaruit de leering zouden trekken om zich te onthouden van op te treden, zooals zij doen als Joden in hun speciale pers en van hun praten tegen het nationaal-socialisme, en het zou misschien beter zijn geweest, indien zij dat in andere landen ook hadden gedaan.'*⁵⁰

De Marchant et d'Ansembourg was bovendien niet eerlijk in de Kamer, want hij had in april 1935 al een advies aan Mussert gestuurd om binnen de NSB duidelijk te maken dat de Nederlandse ariër boven de Jood en Javaan geplaatst behoorde te worden.⁵¹

Joodse leden

Terwijl het antisemitisme toenam, hield de NSB Joodse leden. Het is onduidelijk hoeveel. Het *Weekblad voor Israëlitische Huisgezinnen* was verheugd dat de antisemitische propaganda geen ingang vond bij de grote massa, maar was: *'[b]edroefd ook in hooge mate. wegens het beschamende feit, dat er nog vele onzer stamgenooten in het andere kamp, onder de vleugelen van de hun nog niet in den steek latende N.S.B. vertoeven!'*

In 1936 verscheen het proefschrift van de Duitser Helmut Otto. Hij promoveerde op een proefschrift over *Die flämischen und holländischen Nationalbewegungen, ihre staatspolitischen Ziele nach dem Weltkrieg*. Voor zijn studie werd Cornelis van Geelkerken geïnterviewd. De plaatsvervangend NSB-leider zei dat de beweging zo'n honderdvijftig Joodse leden had: *'Zeker, we hebben geen Arische paragraaf en hebben Joden in onze gelederen*

*opgenomen; Maar dat betekent niet dat we pro-Joden zijn, en ik kan je zeggen dat de 150 Joden die we hebben onder onze 54.000 geregistreerde leden zich niet bepaald op hun gemak voelen in onze gelederen. Een aantal van hen is onlangs ook uitgetreden.'*⁵²

Geheime agenda?

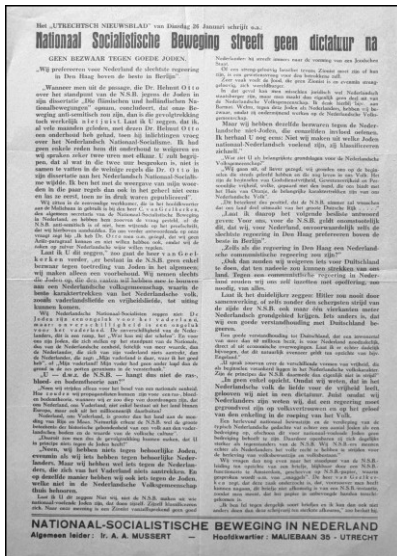
Otto's dissertatie bleef niet onopgemerkt. Kamerlid Boon schreef erover in *De Groene Amsterdammer*. Hij wees op een passage uit het interview: *'U zult begrijpen dat wij ons onder deze omstandigheden niet kunnen binden aan het principe van de rassenkunde. Ook hier in Nederland geldt het principe: "Politiek is de kunst van het mogelijke!" Voor ons gaat het erom dat we eerst de macht in de staat veroveren.'*, zo had Van Geelkerken gezegd.⁵³

Boon waarschuwde voor deze geheime agenda van de NSB: *'Het is heel duidelijk: In Holland moeten wij daarmede voorloopig wat voorzichtig zijn, maar, Deutsche Nazi-broeders, maakt u niet ongerust, als wij eenmaal de macht in handen zouden krijgen, dan spelen wij het met de Joden op uw manier ook wel klaar.'*⁵⁴

Het *Nieuw Israelietisch Weekblad* deed een rake voorspelling: *'Wat er zal geschieden, als deze heeren eenmaal de macht hebben veroverd, is gemakkelijk te bevroeden. Dan zal niet alleen het lot van de Joden verre van benijdenswaardig zijn.'*⁵⁵

Het interview met Van Geelkerken bleef tot begin 1937 in het nieuws. Dat kwam de NSB slecht uit, want in mei van dat jaar werden verkiezingen voor de Tweede Kamer gehouden. Eind 1936 besteedde het *Comité van Waakzaam van anti-nationaal-socialistische intellectueelen* – een van de organisaties die was opgericht om de NSB en andere nationaalsocialistische en fascistische partijen te bestrijden – aandacht aan de studie van Otto in een van zijn brochures.

Voor het *Utrechtsch Nieuwsblad* was dat aanleiding om in januari 1937 een interview te houden met Van Geelkerken. De NSB verspreidde de tekst van het vraaggesprek ook als pamflet, met de kop *'Nationaal Socialistische Beweging streeft geen dictatuur na. Geen bezwaar tegen goede Joden'*.⁵⁶

Van Geelkerken nam afstand van Otto's weergave van het gesprek: 'U zult begrijpen, dat al wat in die twee uur besproken is, niet is samen te vatten in de weinige regels, die Dr. Otto in zijn dissertatie aan het Nederlandsche Nationaal-Socialisme wijdde. Ik ben het met de weergave van mijn woorden in die paar regels dan ook in het geheel niet eens en las ze eerst, toen ze in druk gepubliceerd waren.'⁵⁷

Deze truc paste de NSB vaker toe. Ook een vraaggesprek met Mussert in de Groene Amsterdammer werd later door de NSB afgedaan 'als van den eersten letter tot den laatsten letter fantasie.'⁵⁸

Op de vraag of de NSB de 'ras-, bloed en bodemtheorie' aanhing, antwoordde Van Geelkerken: 'Nee, wij strijden alleen voor het besef van een nationale eenheid. Hoe zouden wij propagandisten kunnen zijn voor een ras-, bloed en bodemtheorie, wanneer wij er zoo diep van doordrongen zijn, dat ons Nederland, ons vaderland, niet enkel bestaat uit het land binnen Europa, maar ook uit het miljoenenrijk daarbuiten. Nederland, ons vaderland, is groter dan het land aan de monding van Rijn en Maas. Natuurlijk erkent de N.S.B. wel de groote beteekenis der historische gebondenheid van ons volk aan den vaderlandschen bodem en de waarde van de volksche cultuur.'⁵⁹

De plaatsvervangend leider verhulde niet dat er wel degelijk een wij en zij bestonden in het NSB-denken. Internationaal voelende Joden behoorden niet tot de Nederlandse volksgemeenschap: 'Zeer vaak voelt de Jood, die geen Zionist is en evenmin streng-geloovig, zich wereldburger. In dat geval kan men misschien juridisch wel Nederlandsch staatsburger zijn, maar men maakt dan eigenlijk geen deel uit van de Nederlandsche Volksgemeenschap. (...)

Welnu, tegen deze Joden als Nederlanders, hebben wij bezwaar, omdat zij ondermijnend werken op de Nederlandsche Volksgemeenschap.'⁶⁰ Door te spreken over 'zeer vaak' werkte in de ogen van de NSB een groot deel van de Joden blijkbaar ondermijnend.

In hun teksten mocht de NSB dan proberen de schone schijn op te houden, wie de beweging serieus volgde, zag een andere werkelijkheid. Het aantal grensoverschrijdingen met antisemitische artikelen in *Volk en Vaderland* was in 1936 behoorlijk toegenomen. Van de 102 artikelen waarin Joden werden genoemd, waren er 58 negatief te noemen. Mogelijk nog veront-rustender was dat slechts één artikel als positief kon worden opgevat. Bovendien waren ook tien antisemitische illustraties geplaatst.

Versnelling radicalisering

In 1937 versnelde de radicalisering. Het aantal artikelen over Joden in *Volk en Vaderland* verdubbelde. In 198 artikelen werden Joden genoemd, waarvan maar liefst 158 antisemitisch. Ook dit jaar was er slechts één artikel waarin positief over Joden werd geschreven. Een van de negatieve artikelen was een hoofdartikel van Mussert over de Joodse invloed op de Nederlandse pers. De 'huisknechtenpers' zou beheerst worden door 'Joodsche adverteerders'.⁶¹

In mei van dat jaar vonden verkiezingen plaats voor de Tweede Kamer. Volgens een van hun brochures rekende de NSB op een groei naar ten minste 300.000 stemmen.⁶² De uitslag viel enorm tegen: iets meer dan 170.000 kiezers maakten het rondje voor een NSB-kandidaat rood. Koos in 1935 nog bijna acht procent voor de NSB, dat aantal liep terug tot een ruime vier procent. De radicalisering en het groeiende antisemitisme speelden daarbij een rol.

Net voor de verkiezingen verscheen er bij Musserts uitgeverij een brochure met de titel *ABC boek voor Politiek Analphabeten*. Het was een variant op het klassieke zogenaamde *Haneboek* en bestond uit 28 rijmprentjes van Daan Duuk. NENASU adverteerde voor de brochure met een tekst vol zelfspot: 'De NSB is de bewe-

ging der politieke analphabeten, zeggen de democraten. Het ABC der politiek moeten wij nog leeren. Wij doen ons best. Sommigen van ons kennen de letters al en kunnen zelfs eenige dingen spellen: S.D.A.P.; R.K.S.P.; A.R.P. gaat ons al vrij goed af. Intusschen loopen er in Nederland heel wat volksgenooten rond, die het A.B.C. der politiek nog moeten leren. Ten einde hun behulpzaam te zijn heeft de NENASU thans een A.B.C. boekje uitgegeven. [...] Laat U niet langer voor "politiek analphabeet" uitmaken. Bestudeert de politiek door middel van het nieuwe A.B.C.-boekje.'⁶³

De plaatjes en gedichtjes leken onnozel, maar waren doorspekt met antisemitische opvattingen en verwijzingen. Zo stond bij het gedichtje 'X zijn de X-stralen die 't geheim openbaren' een tekening van een röntgenprojector met daarop de tekst VOVA (Volk en Vaderland) H.N.D. (Het Nationale Dagblad) die een zogenaamd verborgen beeld zichtbaar maakte op de Nederlandse vlag: een marxistische Jood.

Dalende populariteit

Niet alleen het aantal stemmen bij de verkiezingen viel tegen, ook het aantal leden was dalende sinds het hoogtepunt van begin 1936. Na de verkiezingen riep Mussert op de toon te matigen, maar daarvan kwam weinig. Volk en Vaderland en Het Nationale Dagblad bleven hun radicale artikelen publiceren en ook de Afdeeling Vorming was geen matigende factor binnen de NSB. Vormingsleider Gerrit van Duyl maakte soms antisemitische opmerkingen tijdens spreekbeurten en dat deed hij ook in correspondentie. Zo schreef hij aan een partijgenoot: 'Uw zwerftochten zijn mij als heilige lijnen door een nog niet in kaart gebracht volk. Vertel er eens wat meer van en dan aan welken heiderand het loopend vuur signaleerd is. Ik zou dien bekenden Groninger Hoogleeraar maar kalm in den joden-troep van E.d.D. laten.'⁶⁴

De genoemde organisatie *Eenheid door Democratie* (EdD) was samen met het *Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectueelen* actief in het bestrijden van het nationaalsocialisme. De publicaties en bijeenkomsten van beide organisaties droegen bij aan bewustwording over de gevaren van de NSB.

Gelet op de opmerkingen van de vormingsleider is het niet verwonderlijk dat het vormingsblad *Ontwakend Volk*, onder redactie van Van Duyl, zich niet hield aan de oproep van Mussert over een gematigde toon. Op 30 augustus 1937 stuurde de assistent van de vormingsleider, W. v.d. Goes van Naters, namens hem een brief aan Jan Coenraad Nachenius. Van deze radicale NSB'er publiceerde NENASU in 1937 de brochure *Oud-Germaansch leven*. Nachenius behoorde tot de *Stichting 'Der Vaderen Erfdeel'* die het tijdschrift *De Wolfsangel* uitgaf. Deze stichting behoorde tot de *volksche* Bloed en Bodem-stroming binnen de NSB. In de oorlog schreef Nachenius radicale teksten, zoals de brochure *SS en religie* voor de SS-uitgeverij *Storm* en het boekje *Stamhoudertje. Van Sibbe, Ras en Volksgemeenschap* voor uitgeverij *Hamer*. In de brief vroeg Van der Goes van Naters hem op korte termijn een artikel '*Ras en Levensboom*' van drie pagina's te leveren. '*Het zou dan moeten zijn een artikel waarin dit in onze Beweging nog niet aangesneden onderwerp bevattelijk en voorzichtig wordt ingeleid. Voorzichtig niet in den zin van halfbakken of karakterloos, doch rekening houdend met het gezegde "onbekend maakt onbemind"*'.⁶⁵

Brieven aan een zoeker

Of Nachenius het artikel heeft geleverd is niet duidelijk; in het tijdschrift is geen artikel verschenen met de genoemde titel. Wel stond in het septembernummer een volks-ideologische tekst van maar liefst een tweeënehalve pagina in de rubriek *Brieven aan een Zoeker*. De schrijver, die zich verschool achter het pseudoniem '*Strijder*', zou Nachenius geweest kunnen zijn. Het artikel ging onder meer over Bloed en Bodem, volk en het Noordras. Zonder de Joden te noemen, kwamen ook deze landgenoten aan de orde: '*In de gegeven omstandigheden hebben deze lieden inderdaad het uiterlijk recht zich Nederlandsch Staatsburger te*

noemen. B.v. ook Dr. Mannheimer. Maar dat doet ze innerlijk nog geen deel uitmaken van ons volk dat door God in het bloed saamgebonden is. Integendeel, voortdurend weer stoot ik op hun volksvreemdheid, ja dikwijls op volksvijandigheid. Terwijl ze overigens tot de meest legale democratische pijlers van den Staat gerekend worden.’⁶⁶ Daarmee verwees de schrijver cynisch naar de Joodse politici van andere partijen.

Dat niet alle NSB-leden gediend waren van deze radicale volkse en antisemitische standpunten, blijkt uit de ingezonden brief van het lid G. Staalman Azn. uit Amsterdam. Hij reageerde op het artikel met een brief die weinig aan de verbeelding overliet. Omdat deze brief de verschillende opvattingen binnen de NSB illustreert, volgt hier een uitgebreid citaat: *‘Zoo tusschen de bedrijven door (vergaderingen, verspreiden, colportage e.d.) heb ik ook nog wel eens gelegenheid een blik te werpen in onze Nationaal-Socialistische organen en dies heb ik ditmaal gelegenheid gevonden door te lezen ons vroegere maandblad “Vorming”, dat tegenwoordig “Ontwakend Volk” heet. Hierbij is mij opgevallen het moois, dat onder den titel “Brieven aan een Zoeker” wordt gedibiteerd door een zekeren Mijnheer Strijder. (Weet u wel zeker, dat die mijnheer Strijder geen Streicher heet?). Het mag inderdaad een geluk worden genoemd, dat de onzin, die Mijnheer Strijder neerpent niet verder komt dan de leden van de N.S.B.: stond hetzelfde artikel in “Vova”, dan zou deze scribent onze Beweging aldus een onberekenbare schade hebben berokkend. Voor mij staat het vast, dat Mijnheer Strijder òf geen N.S.B.-er is òf het programma daarvan volkomen aan zijn laars lapt. Hij kent de brochures niet, welke ten aanzien van de joden het licht hebben gezien, of hij heeft er maling aan en tenslotte is hij niet bekend met de interpretatie van den Algemeen Leider ten aanzien van dat punt of hij wil het beter weten. In al die gevallen is Mijnheer Strijder volslagen ongeschikt om een “Ontwakend Volk” voor te lichten.*

Dat Mijnheer Strijder geweldig met zichzelf aan het zwammen is, is zijn goed recht: wij leven in een eenigszins vervauzen tijd. Dat hij echter in een orgaan van de N.S.B. theorieën verkondigt, welke in flagranten strijd zijn met de Grondwet der N.S.B. en de woorden van de Leider, is zonder meer een schande. Denkt u niet, dat ik tot de vrienden van Polak, Kleerekooper of Augurkjesman behoort: ik ben

“rein-Arisch” en verfoei de meesten dezer lieden, niet omdat het joden zijn, maar omdat het smeerlappen zijn. Wel heb ik mij als “rein-Arier” ontzettend geschaamd voor den arischen edelman van het districtkwartier Oranje Nassaulaan, die meende te moeten opmerken, dat bij den ‘Flamingo’-ramp zoovel-menschen-plus-een-jood om het leven waren gekomen.

En laat ik nu eens zoo arrogant mogen zijn, dat ik den opstelraad van “Ontwakend Volk” een raad wil geven. En die is dan deze, dat U Mijnheer Strijder een pak “Vova’s” in zijn arm drukt en hem opdraagt daarmee te gaan colporteren. In dat geval doet hij een zeer goede daad voor de N.S.B. Is zulks niet mogelijk, voorkomt U dan in ieder geval, dat Mijnheer Strijder verdere nonsens openbaart. Het weldenkende deel der N.S.B. is langzamerhand beu van “bloed-en-bodem”, runenteekens, geweven-kleeding-der-Germanen, Noord-ras en dergelijke apekool.’⁶⁷

Flamingo-ramp

De genoemde *Flamingo-ramp* was een tragisch ongeluk met een KLM-vliegtuig. Op 28 juli 1937 stortte het KLM-toestel brandend neer waarbij alle vijftien inzittenden om het leven kwamen. Al snel werd landelijk bekend dat op het mededelingenbord in een Amsterdams NSB-Kringhuis de volgende tekst hing: *‘Vreeselijk ongeluk bij de K.L.M. Veertien dooden en een Jood.’*

De omgekomen Jood was Nathan Nathans, secretaris van de sectie *Spoorwegpersoneel van de Internationale Transportarbeiders-Federatie*. Bijna alle kranten reageerden verontwaardigd op de tekst in het Amsterdamse Kringhuis. *De Nieuwe Apeldoornsche Courant* bracht het nieuws onder de kop *Het toppunt van smakeloosheid*.⁶⁸ De katholieke Maasbode sprak van *‘Geestelijke lijkschennis’*⁶⁹ Dagblad *De Zaanlander* trok de conclusie dat de tijd voorbij was voor een debat met de NSB: *‘Tegen een mentaliteit, waaruit zóó iets voorkomt, gaat men natuurlijk niet debatteeren. Men wijst er alleen maar op, als op een staaltje van de verwording, die sommige geesten hebben ondergaan. Nu de N.S.B. heeft afgedaan, komt haar ware aard steeds duidelijker aan het licht.’*⁷⁰

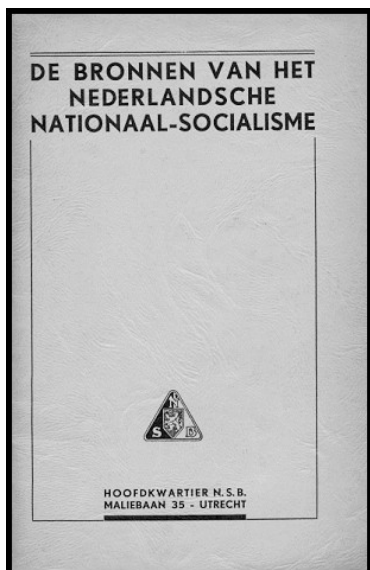
Het is de vraag of briefschrijver Staalman nog lang na het schrijven van zijn kritische opmerkingen lid is gebleven van de NSB.

Mocht de redactie zijn advies hebben gevolgd en *Mijnheer Strijder* de straat op hebben gestuurd om te colporteren met *Volk en Vaderland*, dan zou hij drie weken na versturen van de ingezonden brief Musserts nieuwe '*Grondwet van de NSB*' aan de man hebben moeten brengen. De opvattingen die de leider daarin openbaarde stonden haaks op wat de briefschrijver wilde.

De bronnen van het Nederlandsche Nationaal-socialisme

In de oktobernummers van *Volk en Vaderland* uit 1937 publiceerde Mussert namelijk *De bronnen van het Nederlandsche nationaal-socialisme: Ons godsvertrouwen, Onze liefde voor Volk en Vaderland en Onze eerbied voor den arbeid*. Dit waren volgens de leider de wortels van het Nederlandse nationaalsocialisme. Uit die teksten kon Staalman concluderen dat ook Mussert niet meer voldeed aan de beschrijving in zijn brief aan de redactie van *Ontwakend Volk*. Blijkbaar was de leider zijn oproep de toon te matigen zelf ook alweer vergeten.

In de toelichting op de tweede bron, '*de liefde voor volk en vaderland*', roerde Mussert de antisemitische trom: '*Maar de Nederlandsche sectie van het internationale Jodendom, versterkt door de duizenden uit Duitschland naar hier verhuisde Joden, is er zich ten volle van bewust, dat zij reeds zeer ver gevorderd zijn op den weg van het in slavernij brengen van het Nederlandsche volk door de machtige wapens, genaamd kapitalisme, marxisme en democratie, die zij met ongeëvenaarde handigheid hanteeren. De wetgevende- en regeeringsmachine hebben zij reeds grootendeels tot hun beschikking, hun machtspositie in het bedrijfsleven is groot, zij oefenen een ontoelaatbaren en verderfelijken invloed uit in ons hooger en middelbaar onderwijs, zij beheerschen in pers en bioscoop voor een groot deel het geestelijk leven. Zij zijn het – die nog vóór wij zelf daarvan bewust waren – klaar inzagen, dat het nationaal-socialisme door zijn liefde voor ons volk, zijn vrijheid, zijn zeden, zijn cultuur, een gevaar beteekent voor de heerschende macht van het internationale Jodendom in de Nederlanden.*'⁷¹

In de toelichting op de derde bron, 'de eerbied voor de arbeid', tierde hij verder: *'Zoo stond het omstreeks het midden van de vorige eeuw met de Europeesche volkeren. Sterke, goede, menschlievende mannen stonden op om de verdrukten te verlossen van hun ondragelijk juk. Helaas, de geestelijke leiding kwam in handen van die Joden, die er zelf diep van doordrongen waren, dat zij geen vaderland hadden en die van de Joodsche religie en soms zelfs van hun ras waren vervreemd. Zij zagen maar één oplossing: allen moesten geproletariseerd, gecollectiviseerd, godsdienstloos, volkloos, vaderlandloos worden.*

Volkeren moesten verdwijnen, rassen moesten door elkaar gehutseld worden; tot de massa zeiden zij: verworpenen der aarde, gij hebt slechts uw ketenen te verliezen en een wereld te winnen. En duizenden, honderdduizenden, millioenen gingen dit gelooven, meenden daarin hun heil te zien, offerden voor dit ideaal en gingen te gronde in dit ideaal.

*Het was als een fata morgana! Als zij zelve het beloofde land dan niet zouden bereiken, dan toch hun kinderen. Hun kinderen zouden geen verworpenen meer zijn, maar wereldburgers in een socialistische maatschappij. Hoe meer alles veranderde, des te meer bleef alles hetzelfde. Wel werden inden bloeitijd van het kapitalisme door een moeilijken harden strijd der arbeidersmassa's, in arbeidsvoorwaarden en woningtoestanden van de stedelijke arbeiders verbeteringen verkregen, maar in principe bleef alles hetzelfde en de toestand van de landarbeiders werd somtijds zelfs nog slechter.'*⁷²

Met de publicatie van deze teksten koppelde de NSB haar ideologie definitief aan het antisemitisme. De artikelen werden gebundeld in een brochure die tot de bevrijding in 1945 werd verspreid. Deze kan worden beschouwd als een van de officiële ideologische teksten van de beweging.

De nieuwe koers van Mussert zette de deur open voor een stroom aan antisemitische artikelen in de weekkrant. In de 52 edities van 1938 stonden maar liefst 325 artikelen over Joden. Daarvan waren er 311 negatief. In geen enkel bericht is een positieve opmerking over de Joden te vinden. Datzelfde jaar liet Mussert zijn NSB nog verder radicaliseren. Hij besteedde in een toespraak tijdens een zogenaamde *Werkers-bijeenkomst* op 22 oktober 1938 in de Amsterdamse RAI aandacht aan de Joden in Nederland en Duitsland en sloot de NSB voor nieuwe Joodse leden *'om te voorkomen, dat Joden om onzuivere redenen nu in deze tijden tot ons zouden komen'*.⁷³

Hoeveel Joden lid waren van de NSB is niet meer na te gaan. Dat geldt ook voor hun motieven voor het lidmaatschap. In de eerdergenoemde Duitse dissertatie uit 1935 sprak Van Geelkerken over honderdvijftig Joden.⁷⁴ Mussert verklaarde na de oorlog dat er bij het begin van de bezetting nog *'een paar dozijn'* lid waren.⁷⁵

NSB gesloten voor Joden

De leider liet het tijdens de *Werkersbijeenkomst* niet bij het sluiten van de beweging voor Joodse leden. Zonder het bij naam te noemen, lichtte hij in zijn toespraak een tipje van de sluier op over een plan waaraan hij werkte: *'Ik weet, dat er zijn, die zeggen: de beste waarborg tegen overheersching is, dat alle Joden er uit gaan. Mijn antwoord daarop is: zoolang er geen Joodsch tehuis is, groot genoeg, vruchtbaar genoeg om het geheele Joodsche volk daar te hereenigen, zoolang heeft ieder ander volk den zedelijken plicht om een deel van het Joodsche volk te herbergen, wanneer de Joden zelf dit niet onmogelijk maken. Ook Joden hebben recht op een bestaan.'*⁷⁶

Kristallnacht

Mussert kon op dat moment niet weten dat enkele weken later een nieuwe stroom Joodse vluchtelingen uit Duitsland op gang zou komen, veroorzaakt door de *Kristallnacht* van 9 november. In die nacht vernielden Duitse nazi's ongeveer vijfenzeventighonderd Joodse winkels en veertienhonderd synagogen. Daarbij werden enkele honderden Joden vermoord. Een golf van verontwaardiging ging door de wereld.

In het eerstvolgende nummer van *Volk en Vaderland* reageerde de leider met een oproep aan de regering de grenzen te sluiten voor Joodse vluchtelingen. *'Ik geloof, dat men Duitschland geen grooter plezier kan doen dan onze grenzen open te stellen voor de Joden, die het daar kwijt wil. Ik voel alles voor een goede verstandhouding met onze bureu, maar dit genoegten mogen wij hun niet doen en willen wij hun dus niet doen. De liefde voor eigen Volk verbiedt dit. De invasie, die nu reeds sinds jaren onophoudelijk doorgaat, is in strijd met de belangen van ons Volk en met de belangen van de sinds oudsher hier te lande gevestigde Joodsche families. De Joodsche vereeniging 'Eenheid door Democratie', de partijpolitici uit het liberale, marxistisch en politiek-katholieke front dringen er in strijd op aan, om nog meer Joden hier toe te laten.'*⁷⁷

Ondanks deze ronkende teksten bleef de NSB-leider schipperen tussen de radicalen en gematigden binnen zijn beweging. Enerzijds schreef hij afkeurend over de gebeurtenissen in Duitsland: *'Wij Nederlanders kunnen de wijze, waarop dit geschiedt, geenszins waardeeren; In onzen aard ligt afschuw van elken vorm van vernieling en veroorzaking van leed.'* Anderzijds bezigde hij in hetzelfde artikel radicale taal en probeerde hij politieke munt te slaan uit de ontstane situatie. *'De grootste anti-volksche daad, die het regeerend systeem heeft gepleegd tegen ons Volk, is de toelating van de tienduizenden Joden, die bezielde zijn met haat tegen Duitschland en Italië. De ophitsing, de leugenfabricatie, de boycot-acties, enz. gaan grootendeels van hen uit. Als het aan hen gelegen had, zou er nu in Europa geen vrede, maar oorlog zijn. Het is een schandaal, dat ons Volk weerloos aan hun geschrijf en gestook wordt overgelaten en op ons, nationaal-socialisten, rust de plicht ten spoedigste daaraan een einde te maken.'*

Na een opsommingen van historisch onrecht dat werd onder-vonden door *Dietzers*, zoals de boeren in Zuid-Afrika die waren verdreven door de Engelsen en de Vlamingen van de Fransen in 1918, schreef hij: *'Al deze dingen zijn oneindig veel erger dan hetgeen de vorige week in Duitschland is geschied en wij zijn waarlijk niet van plan, om ons van de wijs te laten brengen door het schijnheilig gejammer van de heeren democraten, die zich niets*

*aantrekken van de honderdduizenden werklozen, die moreel en materieel te gronde gaan, van onze in een hoek getrapte ouden van dagen [...].'*⁷⁸

NSB-fractievoorzitter graaf de Marchant et d'Ansembourg stelde Kamervragen aan minister-president Hendrik Colijn met als doel de Nederlandse regering een internationale conferentie te laten organiseren. Het kabinet ging niet verder dan overleg met enkele bevriende staten.

Het Joodsch Nationaal Tehuis

Een week later ontvouwde Mussert in het NSB-weekblad zijn plan voor *Het Joodsch nationaal tehuis*.⁷⁹ Hoewel het weekblad in een uitzonderlijk hoge oplage van vijfhonderdduizend van de pers was gelopen, hechtte de leider zoveel waarde aan zijn plan dat het eveneens als brochure moest verschijnen. Aangevuld met enkele reacties, verscheen de publicatie met de titel: *De Vereenigde Staten van Guyana. Het Joodsch nationaal tehuis*. Musserts uitgeverij NENASU had twee maanden nodig de tekst uit *Volk en Vaderland* tot een boekje om te vormen. Dat verscheen pas in februari 1939.

De oplossing die Mussert voorstelde, was het samenvoegen van Brits- en Frans-Guyana met het Nederlandse Suriname. Een grote groep Nederlandse Joden zou worden verplicht hiernaartoe te verhuizen: *'Na den moord door een jood op den Duitschen gezantschapssecretaris Vom Rath te Parijs gepleegd, heeft in Duitschland een uitbarsting tegen de joden plaats gehad. Het is duidelijk geworden, dat Duitschland zich van de joden wil ontdoen en dat de in Duitschland levende joden trachten dit land te verlaten. Daardoor is het Joodsche vraagstuk voor geheel de wereld in een acuut stadium gekomen. Er moet thans een oplossing gevonden worden, waar door de volken, die niet langer van de aanwezigheid van de joden gediend zijn, deze gasten voor goed kunnen kwijt-raken, terwijl tevens aan de joden zelf een eigen nationaal tehuis moet worden gegeven.*
[...]

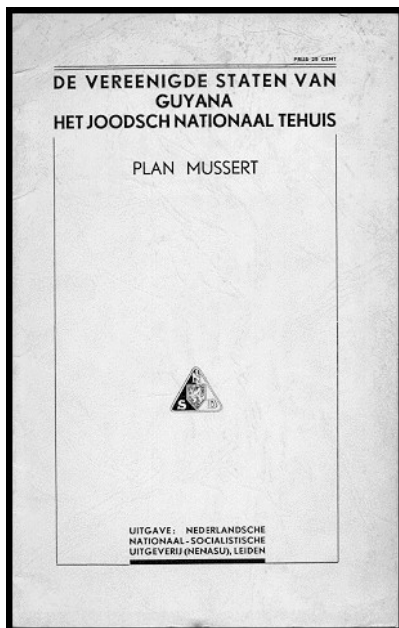
Bij de behandeling van de tweede bron, de liefde voor Volk en Vaderland is principiëel de houding der Nationaal-Socialistische Beweging ten aanzien van de joden als volgt vastgelegd: "Van het twaalf miljoen zielen tellende Joodsche volk wonen een paar honderdduizend te midden van ons volk grootendeels onvermengd, ten deele vermengd. Deze paar honderdduizend nemen geleidelijk maar zeker den Nederlandschen bodem in bezit; gaan den handel beheerschen; brengen de industrie onder hun macht en wat nog erger is, willen de opvoeding van de Nederlandsche jeugd beheerschen, recht spreken over

het Nederlandsche volk, uitmaken hoe het Nederlandsche volk moet denken, zich gedragen, handelen. Dit is ondragelijk, dit dulden wij niet, nu niet en nooit: het is onze plicht daaraan een einde te maken."

[...]

Het behoort tot mijn grootste grieven tegen de huidige regeerders, dat zij tienduizenden en nogmaals tienduizenden van deze joden in de laatste twintig jaar in ons land hebben toegelaten, op ons volk hebben losgelaten. Tot de eerste maatregelen, die het nationaal-socialistisch bewind zal nemen behoort deze: de joden, die na 1 Augustus 1914 ons land zijn binnengekomen, moeten doorreizen, waarbij hun een redelijken termijn voor verhuizing zal worden gegeven.

De datum van 1 Augustus 1914 is voor ons land beter passend dan die van 1918, welke Mussolini voor Italië heeft vastgesteld. Immers na 1 Augustus 1914 was Nederland een neutrale oase te midden van oorlogvoerende landen en hierheen kwamen dus diegenen, die uitweken uit andere landen. Eerst als deze joden verdwenen zijn en de overheerschende machtsposities van anderen, die werken tegen het belang van ons volk, zullen zijn gebroken, dan eerst kan er voor de overblijvende joden hier te lande rust komen. Zoo is het in de

bron en neergelegd een jaar vóór Mussolini zijn maatregelen nam in Italië.'⁸⁰

Het beoogde gebied van de gezamenlijke drie landsdelen in Zuid-Amerika was vijftien keer groter dan Nederland. *'Van dit gebied is een Joodsch Nationaal Tehuis te maken, dat ruimte genoeg heeft, vruchtbaar genoeg is en voldoende goed klimaat heeft om alle Joden te huisvesten, die de Europeesche volkeren niet meer wenschen te herbergen. Het eerst noodige is dus, dat de drie belangrijkste koloniale mogendheden principieel bereid bevonden worden op deze wijze mede te werken.'*⁸¹

Overigens moest Nederland in dat geval worden gecompenseerd voor het verlies van Suriname. *'Nederlandsch Oost-Indië is weliswaar het groote imperiale gebied, maar Suriname is de eenige belangrijke grondoppervlakte, die Nederland buiten Oost-Indië bezit. Het is niet meer dan rechtvaardig, dat een deel van dit offer wordt vergoed. Vergoeding in geld wijzen wij onvoorwaardelijk van de hand, daar Nederlandsche bodem niet voor geld verkrijgbaar is.'*⁸² Ter vereffening zou Portugal een deel van Mozambique, grenzend aan het Zuid-Afrikaanse Transvaal, af moeten staan en zou in ruil daarvoor een stuk van Belgisch Congo moeten krijgen om dit bij Angola te voegen. *'Zoo zou ieder der vijf West-Europeesche koloniale mogendheden haar gerechtvaardigd aandeel in het offer brengen.'*⁸³

Voor de bevolking van de gebieden had Mussert de volgende oplossing bedacht: *'In het aangewezen toekomstig Joodsch Nationaal Tehuis wonen nog geen half miljoen mensen. Daarvan bestaat een belangrijk deel uit Indianen en Negers, waarvoor een reservaat zou kunnen worden ingericht. Zeker niet meer dan 300.000, waarschijnlijk zelfs aanzienlijk minder, zullen den wensch te kennen geven de vlag waaronder zij leven, trouw te blijven. Engeland en Frankrijk zullen die menschen moeten verhuizen naar hun andere koloniale gebieden. Nederland zal een deel moeten overbrengen naar Nederlandsch Oost-Indië en het blanke deel naar de Delagoabaai. [...] Het is niet meer dan billijk dat de kosten van deze verhuizingen worden betaald door de Europeesche Staten, die Joden zenden naar het Joodsch Nationaal Tehuis.'*⁸⁴ De opmerking

over de verhuiskosten, betrof de verhuizing van de toenmalige bewoners van de Guyana's. De kosten die de Joden zouden moeten maken voor de verbanning naar hun nieuwe woongebied liet het plan onbesproken. Wie die verhuizingen moest betalen, laat zich raden.

De kosten om het land in te richten zouden de Verenigde Staten moeten vergoeden. Daarbij sneed Mussert het pijnlijke punt aan dat veel landen weigerden Duitse vluchtelingen ruimhartig op te nemen: *'Deze staten weigeren het quotum van toelating te verhogen, zijn niettemin zeer begaan met het lot van de Europeesche Joden. Het ligt voor de hand, dat de Vereenigde Staten hun geweldige financieele macht gebruiken om het Tehuis zoodanig in te richten, dat het Joodsche volk daarmede alleszins tevreden kan zijn. Het heeft weinig zin om zich daarvoor tot president Roosevelt te wenden, alvorens de Europeesche volkeren met elkander tot overeenstemming zullen zijn gekomen.'*⁸⁵

De NSB verzocht de Nederlandse regering een conferentie te organiseren in het Vredespaleis om het voorstel te bespreken. *'Nederland heeft het recht tot uitnoodiging, omdat het percentage Joden in Nederland tot in het ondragelijke is gestegen, voorts omdat wegens de gemeenschappelijke grens met Duitschland, het Joodsche vluchtelingenvraagstuk voor Nederland urgent is en ten slotte omdat Nederland bereid is een passend offer te brengen.'*⁸⁶

Naast de tekst van de artikelen uit de weekkrant besteedde de brochure aandacht aan de ontvangst van Musserts plan: *'De democraten echter en de joden, die de gebeurtenissen in Duitschland hebben aangegrepen om het leed van de joden aldaar te gebruiken tot een propagandamiddel tegen het nationaal-socialisme, bleven zelf liever jammeren en schelden, dan dat zij ernstige pogingen ondernamen om daadwerkelijk het joden-probleem op te lossen. Een concreet plan, als dat van Mussert moest dus grondig worden doodgezwegen, en indien dit niet mogelijk bleek, moest dat plan als idioot en valsch worden afgemaakt.'*⁸⁷

Ook werden de opmerkingen opgenomen die sociaaldemocraat Johan Willem Albarda tijdens een interpellatie in de Kamer maak-

te: *'Ik schakel hierbij het plan-Mussert uit. Dat plan heeft niet de strekking om de Joden te helpen, maar hen te verbannen naar een vrijwel onherbergzaam oord, naar een ballingsoord, naar een strafkolonie. Het Joodsche Tehuis noemt men het. Het Huis der verschrikkingen voor de Joden zou men het moeten noemen.'*⁸⁸

Een andere opmerking van Albarda tijdens het debat werd niet opgenomen in de brochure: *'Kolonisatie is urgent, maar wat daaraan moet voorafgaan is evacuatie en spoedige evacuatie, omdat er anders geen Joden voor kolonisatie meer zullen zijn.'*⁸⁹ Het opperen van evacuatie had een onderwerp van dialoog kunnen zijn, maar de NSB en SDAP wilden niet met elkaar praten.

Tijdens het debat nam ook SDAP'er professor Jacob van Gelderen het woord. Hij was tegen het Guyana-plan omdat het gebied volgens hem ongeschikt zou zijn om te bewonen. Van Gelderens opmerkingen over de onbewoonbaarheid van het gebied waren aanleiding voor een antisemitische aanval. NSB-Kamerlid Hendrik Jan Woudenberg betoogde tijdens het debat dat de Joden maar aan het werk moesten om hun nieuwe land bewoonbaar te maken. *'Onze voorvaderen hebben gespit, gegraven, dijken aangelegd, rivieren bedwongen; er is arbeid voor nodig geweest. Ik begrijp, dat het heel moeilijk is voor zooveel doctoren, advocaten en handelsmensen om op het oogenblik aan het werk te gaan, maar ieder volk zal in zijn eigen land moeten werken en het moeten bewerken en uit zijn zweet en zijn eigen arbeid zal het kunnen bestaan.'*⁹⁰ In de brochure deed men er nog een schepje bovenop door aan deze tekst een niet in de Kamer uitgesproken passage toe te voegen: *'Maar, dat is hetgeen de joden nu juist zelf niet willen! Men heeft in ons land gelegenheid genoeg om te zien, dat de joden alleen maar op "andere" wijze "aan de kost" willen komen.'*⁹¹

De uitgave besloot met de voor nationaalsocialisten opwekkende woorden: *'Wij hopen, dat het jaar 1939 een oplossing in dezen geest zal brengen, zoowel voor de joden zelf, als voor de andere volken, die daardoor eindelijk van den Joodschen druk zullen worden bevrijd.'*⁹²

Dat bleek ijdele hoop. In de Nederlandse politiek was geen draagvlak voor het plan en de Nederlandse pers besteedde er amper aandacht aan.

De eigen ingeschapen levenswet

In de door NENASU uitgegeven boerenkrant *De Nationaal-Socialistische Landpost* deed men dat wel. Het decembernummer opende met een artikel onder de kop: *Wij boeren en Mussert's voorstel voor een Joodsch Tehuis: 'Het voorstel om den Joden een eigen huis te geven in een land waar zij kunnen leven naar hun eigen joodschen aard heeft ook wat te zeggen tot ons boeren. [...] De mensch gaat heen, de stam blijft. Geslachten sterven, het volk zal leven. Zoo hebben wij den zin van het leven leeren verstaan. Zoo ervaren wij de Eeuwige waarheid in de natuur, waar wij dagelijks in verkeer en zoo spreekt het tot ons door de volle en rijke Godsopenbaring.*

Nu hoor ik U al zeggen: "Maar wat heeft dit alles nu toch te maken met Mussert en de Joden?" Hierop een wedervraag: "Hoe is het mogelijk dat gij het verband daar tusschen niet verstaat?" Het is toch zoo eenvoudig. Alle eenvoudige dingen zijn niet groot maar alle groote dingen zijn wel eenvoudig. Wij die ons verbonden weten met het leven der natuur, met winter en lente, met zomer en herfst, met zaaien en oogsten, wij weten toch wel dat alles geschieden moet naar eigen aard en eigen ingeschapen levenswet. Dat is de eenvoud die ons boerendenken beheerscht. Als Mussert dan voorstelt om den Joden een eigen huis te geven, een eigen land, een eigen stee, zoodat zij in plaats van zwervers weer bodemverbonden kunnen worden, is dat voorstel dan niet rechtstreeks geboren uit de zelfde levenswet, waarvan wij zoo dagelijks de werking ervaren in alles om ons heen?

*Als dan de z.g. groote democratische pers dat voorstel verzwijgt, dan is het toch duidelijk dat de toonaangevende wereld in ons vaderland niets moet hebben van de gezonde gedachten tot opbouw en herstel, die voortkomen uit onze ingeschapen levenswet.'*⁹³

Het artikel illustreert hoe de Joden met de allerlei curieuze verbanden het politieke debat van de NSB werden ingetrokken. Deze vrij onnozel aandoende kronkelredenaties hadden weinig

effect. In Nederland, maar ook in de oostelijke overzeese gebieds-
delen voelde men maar weinig voor het plan. Het *Bataviaasch*
Nieuwsblad sprak van de '*Romantiek van de N.S.B.*'.⁹⁴ en het
hoofredactioneel commentaar van De Sumatra Post kopte: '*De*
N.S.B. wil Suriname verkwanselen'.⁹⁵

De Volkskrant gaf Mussert een tip met daarbij een juiste voor-
spelling: '*We kunnen den heer Mussert geen andere raad geven dan*
cito cito naar Londen, Brussel, Parijs en Lissabon te gaan om voor
zijn denkbeeld instemming te verwerven. Is hem dit gelukt, dan kan
hij bij minister Colijn en bij minister Patijn aankloppen. Maar wij
hebben zo'n vermoeden dat hij onderweg, bij de eerste halte al,
stranden zal.'⁹⁶

De tip werd opgevolgd. Rost van Tonningen vertrok met het voor-
stel naar het buitenland om steun te zoeken.⁹⁷ Voor de gele-
genheid liet de NSB de brochure ook in het Duits en het Engels
vertalen. De publicaties met de titels "*Die Vereinigten Staaten von*
Guyana. Das Jüdische Nationalheim. Plan Mussert" en "*The United*
States of Guiana. The Jewish National Home. As Suggested by
Mussert" vermeldten niet de naam van Musserts uitgeverij. Wel
stonden ze in de voorraadlijst van NENASU. Hoewel de oplage
onbekend is, blijkt uit deze overzichten dat de Engelse brochure
niet erg in trek was. Op 31 december 1940 lagen nog 895
exemplaren op de plank; precies evenveel als het jaar daarvoor.
Met de afzet van de Duitse versie ging het beter: in 1940 werden
862 exemplaren afgezet.⁹⁸ Hoe dan ook, de voorspelling van *De*
Volkskrant kwam uit: van het plan kwam niets terecht.

Mussert kwam er na de oorlog nog op terug: '*Dit voorstel is*
honend van de hand gewezen! Had men het aanvaard, aan
honderdduizend Joden zou dit het leven gered hebben. Niemand
heeft het recht ons, NSB-ers, ten aanzien van hetgeen den Joden
deze jaren is overkomen, één enkel verwijt te doen. Niet alleen had
de NSB daaraan geen deel, maar zij is de eenige geweest, die, toen
het nog tijd was, den weg gewezen heeft om het ergste te voor-
komen. Verwijten richte men dus tot diegenen, die schuld hebben,
of die ons voorstel afwezen.'⁹⁹

Daarmee doelde Mussert zonder twijfel ook op Kamerlid Van Gelderen, die in de Guyana-brochure als *'marxistische jood'* werd beschreven. Tijdens de eerdergenoemde interpellatie over het Guyana-plan constateerde de SDAP'er met een profetische blik: *'De heeren van de N.S.B, zijn nu bevreesd voor de bloedige gevolgen van een stelsel, dat zij verheerlijken.'*¹⁰⁰

Zelfs nadat het lot van vele Joodse landgenoten bekend was, weigerde Mussert de verantwoordelijkheid te nemen voor de gevolgen van het propageren van het nationaalsocialisme en van de antisemitische propaganda door de NSB en zijn eigen uitgeverij NENASU. SDAP-Kamerlid Van Gelderen wachtte zijn eigen voorspelling niet af. Samen met zijn vrouw en kinderen pleegde hij op 14 mei 1940 zelfmoord.¹⁰¹

Joodse ijssalon Koco

Het vooroorlogse antisemitisme van de NSB ging verder dan alleen woorden en plannen. In 1939 kwam het zelfs tot een antisemitische actie. Op 24 mei drong een groep NSB'ers met boksbeugels en metalen voorwerpen de Joodse ijssalon Koco in Amsterdam binnen om deze te 'verbouwen'. *Volk en Vaderland* berichtte over het incident: *'Dat hier leden van de N.S.B. hebben ingegrepen en dat zij dit zelfs zeer hardhandig deden, kan intusschen wel juist zijn. [...] Wie weet, hoe de Joden, die na hun vertrek uit Duitschland Nederland voor het Beloofde Land aanzagen, Amsterdam-Zuid zoodanig met hun cultuur verrijkten, dat er vrijwel geen plaats is voor hetgeen den emigranten niet aanstaat, zal wel kunnen vermoeden, dat hetgeen in de ijssalon in de Rijnstraat is voorgevallen, niet anders dan als een reactie is te beschouwen. En zoo is het ook. [...] Daaraan willen wij alleen toevoegen, dat het ons geenszins verbaast, dat men handtastelijk is geworden; voor iemand met eergevoel is het niet altijd even gemakkelijk, zich te bedwingen. Daarvoor behoeft men overigens geen N.S.B.-er te zijn, Wie in een winkel van Zuid iets gaat koopen, krijgt vrijwel steeds te doen met Joden, die hem van zijn plaats dringen en voor hun beurt willen gaan.'*¹⁰²

Justitieoptreden tegen antisemitisme

De NSB heeft zich in de jaren dertig een aantal keren terecht beklaagd over het meten met twee maten als het gaat om het beknotten van haar rechten. Vlagvertoon bij socialistische demonstraties werd bijvoorbeeld gedoogd, terwijl het de NSB expliciet werd verboden. NSB'ers werden door politie en justitie op de huid gezeten vanwege het uniformverbod. Zo werden bijvoorbeeld in Den Haag vier vrouwen die op weg waren naar een NSB-bijeenkomst en *'de ranke leden hadden omkleed met o.m. een zwarte blouse'* op de bon geslingerd.¹⁰³

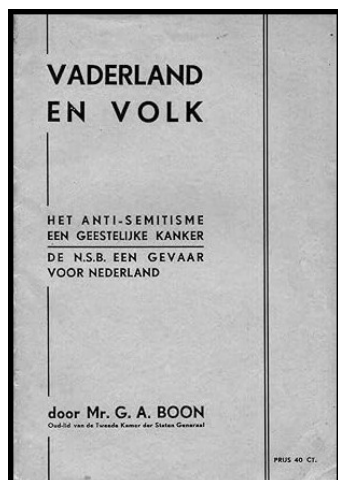
De vier dames waren volgens de journalist van de *Arnhemsche Courant* *'in hun gemoed geschokt, aangezien zij niet een zwart hemd droegen, doch een zwarte blouse.'* De redacteur merkte op dat *'alleen vrouwen bij machte zijn het verschil te voelen. Daarbij waren die vier blouses van verschillende snit en afwijkende stof, hetgeen een vrouw natuurlijk direct zou opvallen. Doch de verbalisanten waren stuk voor stuk van het manlijk geslacht en niet kleurenblind: de dames hadden iets aan, dat zwart was en dat op een N.S.B.-bijeenkomst.'*¹⁰⁴

De schrijver wees ironisch op het maatschappelijke effect van dit politieoptreden: *'Thans is de gansche residentie ook buiten de N.S.B. in zak en asch. Allereerst het vrouwelijk deel: de modekleur is zwart en mogen we dat nu niet meer dragen, als een agent onze blouse voor een hemd kan aanzien? En daarnaast niet minder de mannen, echtgenooten van vrouwen in wier garderobe iets zwarts voorkomt. Die tobben zich het zorgenhoofd af, of zij nu extra kleedgeld zullen moeten neertellen, ter vervanging van zwarte toiletten.'*¹⁰⁵

Enerzijds traden politie en justitie regelmatig op tegen Musserts organisatie en individuele leden, anderzijds toonden zij juist een opmerkelijke coulance met de beweging als het ging om antisemitische uitingen in *Volk en Vaderland* en *Het Nationale Dagblad*. Dit werd ook door politieke tegenstanders opgemerkt.

Op 20 maart 1938 organiseerde het *Comité voor Bijzondere Joodsche Belangen* een tentoonstelling over *'Het antisemitisme in*

Duitschland en de antisemitische propaganda in Nederland en andere landen. In de begeleidende brochure schreef het comité: *'Ook de bladen der Nenasu (N.S.B.) stellen alles in het werk, vooral het anti-Joodsche deel der Duitsche propaganda een zoo groot mogelijke plaats in hun kolommen in te ruimen, waarbij men niet weinig woordelijke vertalingen aantreft van stukken uit de officieele N.S. Partei-Korrespondenz.'*¹⁰⁶

Ook het inmiddels oud-Kamerlid Boon nam opnieuw stelling. In een open brief aan minister van Justitie Carolus Maria Joannes Franciscus Goseling schreef hij in november 1938: *'Nederland is vergiftigd met de goorste anti-semitische lectuur. Of men nu Volk en Vaderland, het Nationale Dagblad, de Nederlandsche Nationaal Socialist of Zwart Front ter hand neemt, zij alle zijn doordrenkt van dienzelfden haatzaai-geest. De schunnige caricaturen van Meuldijk in Volk en Vaderland zouden in "der Stürmer" een eereplaats krijgen. [...]*

*Op dit anti-semitisme doelende sprak onze minister-president: "Laten wij deze dingen verre houden van ons vaderlandsche erf." Prachtig, maar ik voeg er aan toe: Minister van justitie laat het niet slechts door woorden, maar ook door daden zijn.'*¹⁰⁷

Het voormalige Kamerlid bleef actief in het bestrijden van het antisemitisme. Al vrij spoedig na zijn open brief publiceerde hij de brochure *Vaderland en volk. Het anti-semitisme een geestelijke kanker. De NSB een gevaar voor Nederland*.

Regeering Regeer!

Van verschillende kanten klonken oproepen voor harder optreden door politie en justitie tegen het haatzaaien op de meest grove manier door de NSB-pers. De liberaal Gijsbertus van den Burg somde in een brochure een indrukwekkend aantal anti-semitische voorbeelden op uit Nederlandse nationaalsocialistische bladen. Als eerste noemde hij als bron: *'Het Nationale*

*Dagblad en Volk en Vaderland van de N.S.B.: het particuliere eigendom van den Heer Mussert. Het is overbodig uit deze kranten passages van bepaalde artikelen aan te halen. Elk exemplaar is rijp voor een vervolging. In iedere editie wordt op de grofste wijze tegen de joden gestookt.'*¹⁰⁸

Hij beklagde zich erover dat politie en justitie te weinig ondernamen tegen dit ophitsen en concludeerde: *'En gij, regeering! Regeer! Handhaaf het gezag door naleving van de wet te vorderen! [...] En, gij, volksvertegenwoordiging! Ge vertegenwoordigt het geheele Nederlandsche volk, zooals de grondwet van U eischt! Ge zult niet zwijgen! Ge zult niet tolereeren!'*¹⁰⁹

De wrange ironie wil, dat de politie wél de resterende 41 exemplaren van de oplage van vierduizend brochures van Van den Burg in beslag nam. Van den Burg had geschreven: *'De Deutsche "Der Stürmer" van Julius Streicher tracht men buiten onze grenzen te houden, omdat beledigende vuilschrijverij niet in ons land behoort, doch de "Nederlandsche" "Der Stürmer", die "De Misthoorn" heet, kan zijn menschen-onteerende activiteit keer op keer ontplooiën. Deze "geestelijke contrabande" moet van ons vaderlandsch erf worden verwijderd. Niet morgen, maar vandaag. Niet even, maar voor goed! Met inbeslagnemingen kan hier niet worden volstaan. De Justitie brenge de redactie en haar eventueele opvolgsters snel waar zij behooren: binnen de veilige muren onzer strafgevangenis. Deze misdadigers, verantwoordelijk voor het bedoelde geschrijf, late men niet op onze Nederlandsche cultuur los.'*¹¹⁰

De Misthoorn

De redactie van het antisemitische blad *De Misthoorn* deed aangifte vanwege de kwalificatie *misdadigers*, waarna de politie begin 1939 bij Van den Burg de brochures in beslag nam.¹¹¹ De *Liberale Staatspartij afdeling Amsterdam* reageerde door een bijeenkomst te organiseren. In de aankondiging van de avond richtte de afdeling haar pijlen op de minister van Justitie die op de verkeerde momenten sterk en slap was: *'Slap ook in zijn optreden tegen de voortdurende anti-semitische hetze in het "Nationale Dagblad" en de "Misthoorn", krachtig in het optreden*

[illegible]

honderd gulden boete of honderd dagen hechtenis en een voorwaardelijke gevangenisstraf van drie maanden met een proeftijd van drie jaar, wegens antisemitische uitlatingen in twee artikelen in *Het Nationale Dagblad* van 15 oktober 1938. Het betrof een zogenaamde ingezonden brief van 'een bezorgde moeder', waarin de Joden werd verweten dat zij meisjes zouden aanranden. Het tweede artikel bestond uit citaten van Joden die beledigend konden worden opgevat.¹¹⁷ Veertien dagen later kreeg Roskam tweehonderd gulden boete of honderd dagen hechtenis opgelegd.¹¹⁸ In vergelijking met de negenhonderd gulden boete die Rost van Tonningen in april van dat jaar kreeg opgelegd voor het beledigen van de *Centrale Raad van Beroep* in het dagblad, was deze bestraffing van antisemitische uitlatingen opmerkelijk licht te noemen.¹¹⁹

Twee verschillende nummers van *Volk en Vaderland* leidden eveneens tot vervolging. Het eerste betrof een zaak tegen hoofdredacteur Meuldijk, vanwege een artikel met antisemitische passages en de tweede betrof het ophangen van een spotprent van Meuldijk in de etalage van de Amsterdamse boekhandel *De Driehoek* van Barend Willem Zijfers.

Volk en Vaderland eindigde 1938 met onder andere het artikel *Oorlog dreigt. Het internationale Jodendom en de democratie gaan hand in hand*. De niet genoemde auteur, van wie in de rechtbank duidelijk werd dat het oud-hoofdredacteur Van Lunteren was, schreef: 'Tegenover deze groote, wezenlijk arme massa staan de enkele rijken, die profiteeren van den blijvenden nood. Het zijn de lieden, die onder alle omstandigheden en ondanks alles hun beurs weten te spekken. Het zijn de bezitters van het wereldkapitaal. En deze bezitters behooren voor een groot deel tot het Internationale Jodendom, dat zijn eeuwige rol van parasiet op den arbeid onder alle omstandigheden weet te spelen, ook in perioden van blijvende werkloosheid en laag-conjunctuur.'¹²⁰

Na een veroordeling door de rechtbank en een bevestiging daarvan in hoger beroep, ging de *Volk en Vaderland*-hoofdredacteur in cassatie bij de *Hoogen Raad*. NSB-advocaat Anton Johan van Vessem, en namens de beweging ook Eerste Kamerlid, trad op als

pleiter voor Meuldijk. Hij betoogde, *‘dat het woord “parasiet” geenszins een term is die beleedigend van vorm of inhoud zou zijn. Het woord beteekent “mede-etend”. Bij de Grieken werd er iemand mede aangeduid, die gerechtigd was om met den priester het offermaal te eten. In onzen tijd is het een wetenschappelijke term geworden om organismen aan te duiden, die zich voeden van de sappen van andere organismen. Op zichzelf kan dus een parasiet noch goed noch kwaad genoemd worden.’*¹²¹

Het Zaanse Volksblad deed verslag van het betoog van officier van justitie mr. N.S. Hoekstra: *‘Het woord “parasiet” achtte spr. Beledigend. Het betekent – zoals het woordenboek zegt – klaploper, tafelschuimer, woekerdier of woekerplant.’*¹²² Hoekstra eiste tweehonderd gulden boete of honderd dagen hechtenis. De rechtbank veroordeelde Meuldijk tot het betalen van vijftientig gulden boete of vijftientig dagen hechtenis.

De Vrijheid, weekblad van de Liberale Staatspartij, gaf commentaar op deze straf: *‘Het trekt de aandacht, dat de justitie zelfs in ergerlijke gevallen van belediging van een volksgroep steeds weer een geldboete oplegt. Dezer dagen werd een redacteur van Volk en Vaderland tegen wien wegens belediging van de Joden f 200 subs. 100 dagen hechtenis was geeischt door de rechtbank in Den Haag tot f 25 subs. 25 dagen veroordeeld.’* Het artikel werd met instemmende toelichtingen overgenomen door andere kranten.¹²³ Zo stond de straf in schril contrast met bijvoorbeeld een vonnis dat in dezelfde periode werd uitgesproken tegen een handelsreiziger die bij een NSB-colporteur in Zandvoort een aantal exemplaren van *Volk en Vaderland* had vernield. Die man kreeg daarvoor acht dagen hechtenis opgelegd door de rechtbank.¹²⁴

Ondanks de verontwaardiging in de pers bleef het vonnis tegen Meuldijk in hoger beroep gehandhaafd. Ook het verweer van Van Vessem bij de *Hoogen Raad* kon hem niet helpen, want op 12 februari werd het betoog verworpen, waardoor het vonnis definitief was. Het commentaar op de uitspraak in *Volk en Vaderland* was gelardeerd met antisemitisch cynisme: *‘Aangezien kan worden aangenomen, dat de Hooge Raad bij het vaststellen van zijn oordeel in deze de opvatting van zijn president, mr. L. E. Visser, lid*

van het “Comité voor bijzondere Joodsche Belangen”, niet zal hebben verwaarloosd, mag deze opzienbarende uitspraak als uiterst gezaghebbend worden aangemerkt.’¹²⁵

Mars is van harte bereid het sein te geven

De tweede rechtszaak wegens antisemitisme betrof een tekening van Meuldijk in *Volk en Vaderland*. Zelf werd hij niet aangepakt en ook de weekkrant werd ongemoeid gelaten. Deze keer richtte justitie haar pijlen op de *Driehoekwinkel* in Amsterdam. De beheerder van de winkel had de tekening in de etalage gehangen. Namens het *Comité voor Bijzondere Joodse Belangen* schreven de bestuursleden David Cohen en Abraham Asscher in een brief aan de minister van Justitie dat zij zich beledigd voelden door de voor-

stelling. Het was een tekening van de oorlogsgod Mars met een Joods uiterlijk en een davidster, die zijn hand op een telefoon liet rusten. Onder te afbeelding stond de tekst ‘*Mars is van harte bereid het sein te geven*’.¹²⁶

Onder andere *De Telegraaf* deed verslag van de rechtszaak: ‘*De rechtbank achtte den opzet, om door middel der afbeelding een volksgroep te beledigen, bewezen. Het in het openbaar te kijk stellen van deze afbeelding is daarom strafbaar. In verband met den ernst van het gepleegde feit veroordeelde rechtbank verdachte tot een voorwaardelijke gevangenisstraf voor den tijd van 2 maanden met een proeftijd van 3 jaar, benevens tot een geldboete van f 200, subsidiair 20 dagen hechtenis.*’¹²⁷

In *Volk en Vaderland* bleven antisemitische artikelen verschijnen. In 1939 werd in 363 artikelen over Joden geschreven. Daarvan waren er 322 negatief. Verrassend genoeg konden dat jaar ook twee berichten als positief worden opgevat.

Een daarvan was een artikel met de kop *Joodsch nationalisme in den goeden zin* over revisionistische Joden, die streefden naar een eigen staat.¹²⁸ Deze in eigen kring als 'fascistische Joden' bekendstaande groep kon op instemming van de schrijver rekenen. Het andere was een *Medeeling* over het roeyement van een NSB'er die een raam had ingegooid bij een Jood. '*Aangezien de N.S.B., daden als deze ten sterkste veroordeelt, is het in het bericht bedoelde jongmensch terstond als lid der N.S.B. geroyeerd.*'¹²⁹

Hoe gemeend deze laatste mededeling was, is overigens de vraag. Net voor deze publicatie had hoofdredacteur Meuldijk de dagvaarding ontvangen om zich bij de rechtbank in Den Haag te verantwoorden voor het antisemitische artikel in de weekkrant van 30 december 1938. Het zou een strategische zet geweest kunnen zijn de rechter voor te houden dat het allemaal wel meeviel. Een half jaar later stond er namelijk een artikel in *Volk en Vaderland* over een bijeenkomst in Amsterdam waar Van Geelkerken sprak: '*Van Geelkerken trof nog een gevoelige snaar bij alle bezoekers, toen hij de drie kameraden herdacht, die voor zes of acht maanden achter de tralies zijn gezet, omdat ze met een stel Joden hadden afgerekend. Wat men op zichzelf van hun daad denkt, zij hebben zich verzet tegen een ondraaglijk wordende terreur van de volksvreemden; zij hebben gestreden; wij zullen hen niet vergeten!*'¹³⁰

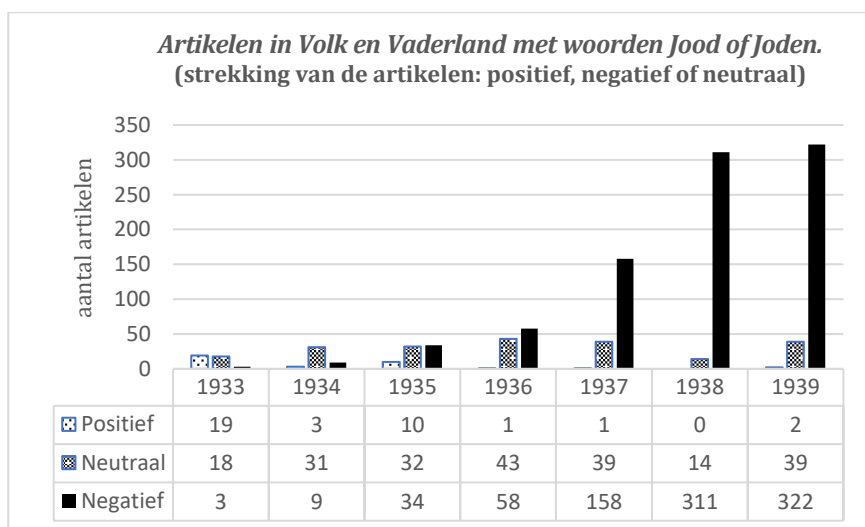
Westerbork: een nieuw Jeruzalem

De negatieve artikelen namen niet alleen in aantal toe, ook de toon werd steeds harder. Zo schreef *Volk en Vaderland* in 1939 over de bouw van het kamp voor Joodse vluchtelingen in Westerbork: '*In deze provincie zal de huidige regeering thans een nieuw Jeruzalem stichten: het hart van Drente wordt den Joden ter bewoning gegeven. [...] Met het uitleveren van het hart van Drente aan dit Jodendom worden de hoogste volkswaarden prijs gegeven, wordt de zuiverheid van deze Saksische volksgemeenschap in ernstig gevaar gebracht, wordt nationale boerengrond vervreemd en wordt aan internationaal parasietendom gegeven, wat eigen volk onthouden werd!*'¹³¹

In de eerste maanden van 1940 tot de Duitse inval ging het antisemitisme onverminderd door. In de laatste negentien nummers van de weekkrant in het vrije Nederland plaatste de redactie 134 artikelen over Joden. Daarvan waren er 123 negatief van toon.

Een schrijver in *Volk en Vaderland* van 12 april 1940 refereerde aan het vonnis tegen de winkelier van *De Driehoek* die de antisemitische tekening van Meuldijk in de etalage had gehangen. Hij beklagde zich erover, dat een aangifte van Mussert tegen de leden van het *Comité voor Bijzondere Joodse Belangen* was geseponneerd. De leider had aangifte gedaan omdat hem in een brochure was verweten Duits geld te hebben gekregen voor zijn antisemitische propaganda. Het artikel in *Volk en Vaderland* eindigde met de opmerking: *‘Hoelang zal het Nederlandsche Volk dit meten met twee maten nog verdragen?’*¹³² De schrijver hoefde niet lang meer te wachten. Na de capitulatie van Nederland op 15 mei veranderde de situatie totaal.

Samengevat levert het onderzoek naar de berichtgeving over Joden in *Volk en Vaderland* in de periode 1933-1939 het volgende beeld op:

De NSB aan de vooravond van de bezetting was een totaal andere beweging dan de organisatie die Mussert op 14 december 1931 in Utrecht stichtte. Zou je over de NSB tot en met 1934 nog kunnen volhouden dat het antisemitisme amper een rol speelde, vanaf dat jaar stapelden de antisemitische artikelen in de belangrijkste publicatie van NENASU, *Volk en Vaderland*, zich op en kwam de Jodenhaat ook vaker voor in de andere publicaties. Met de publicatie van zijn artikelen *De Bronnen van het Nederlandsch Nationaal-Socialisme* opende Mussert in 1937 de box van Pandora.

‘Enghartig anti-semitisme’

Het katholieke dagblad voor Nederlandsch-Indië *De Koerier* gaf na de verkiezingen van 1939 – waarbij de NSB opnieuw verloor – een analyse van de toenmalige NSB-leden. Die beschrijving was minstens even kenmerkend voor de leden waarmee de beweging een jaar na de publicatie van het artikel de bezetting inging: *‘Het innerlijke gehalte van de N.S.B. is er trouwens niet beter op geworden, waardoor de drie procent van thans veel meer valt te duchten, dan de acht procent van eenige jaren geleden. Toen had de beweging nog de aantrekkingskracht van het nieuwe en waren de contouren nog zoo vaag, dat idealistische personen daarvan nog heil konden verwachten. Dat het met democratie niet alles botertje tot den boom was, kan gereedelijk worden toegegeven en vormde in zekeren zin een verontschuldiging voor deze groep om zich bij de N.S.B. aan te sluiten. Van verschillende leuzen van de N.S.B. inderdaad een zekere aantrekkingskracht uit, zoolang de ware bedoelingen nog bleven gemaskeerd. Daarna zijn deze echter meer en meer aan den dag getreden en raakte de N.S.B. verzeild in een enghartig anti-semitisme en anti-papisme en werden allerlei daden der totalitaire staten zelfs indien die tegen Nederland waren gericht op allerlei mogelijk en vooral onmogelijke manieren goedgepraat of vergoelikt. Had dit eenerzijds een uittocht uit de N.S.B. tengevolge, nog geaccentueerd door allerlei zuiveringsprocessen, anderzijds moet niet vergeten worden, dat daardoor een kern van “die-hards” overblijft, die van veel gevaarlijker gehalte is, dan de voornamelijk uit idealisten bestaande groepeerings uit de eerste dagen.’*¹³³

DEEL 2

1940 – 1945

‘Zijn zij eenmaal weg, zij en allen van hun bloed, dan kunnen wij er gerust op zijn, dat de goede eigenschappen van ons ras weer tot ontplooiing kunnen komen.’ ¹³⁴

Na de Nederlandse capitulatie kon de beweging alle schroom laten varen. De NSB'ers hoefden niet meer bang te zijn voor problemen met Justitie. De redactie van *Volk en Vaderland* ging dan ook helemaal los.

Een deel van de Nederlanders greep de verjaardag van prins Bernhard – 29 juni 1940 – aan om te protesteren tegen de nieuwe orde. Deze verjaardag zou bekend worden onder de naam Anjerdag.

De redactie van *Volk en Vaderland* schreef in de daaropvolgende weken diverse verhalen over de protesten en de anti-Duitse houding van de Nederlanders. Een voorbeeld daarvan is een artikel in de weekkrant van 12 juli 1940, waarin de schrijver een antisemitische verklaring gaf voor de anti-Duitse houding van de Nederlanders. Onder de kop *Dreigend misverstand, het zijn de Joden...* werden de demonstranten min of meer vrijgepleit: *'Men kan in de eerst plaats het Nederlandsche volk niet verwijten, zoolang men in zijn midden de Joden zich vrij laat bewegen en hen in hun maatschappelijke positie handhaaft. De Joden zijn de doodsvijanden van het Duitse volk en van het nationaal-socialisme. Ze hebben zich bij monde van hun meest gezaghebbende vertegenwoordigers tot bondgenoot van Engeland verklaard. (...) Daarbij komt nog, dat het haatdragende en achterbakse karakter van den Jood hem nog gevaarlijker maakt voor zijn omgeving.*

(...)

Zoolang de Joden nog macht hebben en deze vormen van terreur op alles wat volksch en nationaal-socialistisch is, niet is gebroken, is het Nederlandsche volk niet vrij en niet verantwoordelijk te stellen voor hetgeen geschiedt.

(...)

*Het Nederlandsche volk moet bevrijd van de terreur, die nu nog blijft bestaan, gelegenheid krijgen de stem van zijn bloed weer te hooren. Zoo is het in Duitschland gegaan, zoo gaat het misschien de laatste week in Frankrijk. Het is onze taak ervoor te strijden, dag en nacht, dat het ook in Nederland zoo zal gaan. Daarom zijn wij zwarte soldaten.'*¹³⁵

Volk en Vaderland versus Het Volk

Terwijl Mussert nog maar moest afwachten welke rol de Duitsers voor hem en zijn NSB in petto hadden, kreeg zijn grote rivaal Rost van Tonningen al een positie van de bezetter. Als *Kommissar für die Marxistischen Parteien* bestuurde hij ook de moderne uitgeverij *De Arbeiderspers* van de SDAP. Voor de oorlog was de krant *Het Volk* van de SDAP een van de grote tegenstanders. Toen de weekkrant van de NSB in de aanval ging tegen de voormalige socialistische organisaties, liet Rost van Tonningen toe dat het ondertussen gelijkgeschakelde *Het Volk* hard reageerde.

Volk en Vaderland van 30 augustus opende met de kop *Het Jodenwerk der S.D.A.P. Gifstoffenfabriek der oude S.P.D.* In het artikel stond een aantal voorbeelden van de Joodse invloed op de sociaaldemocratische partij en de *Arbeiderspers*, want *'hoe de Partijorganisatie en de Arbeiderspers zich in al die jaren van hun gruwzame Jodentaak hebben gekwetend, is zoo ontzettend en zoo omvangrijk, dat het in dit korte bestek onmogelijk is, een ook maar bij benadering duidelijk*

*beeld hiervan te geven.'*¹³⁶

Het Volk sloeg hard terug: *'De N.S.B. heeft haar artikel de naam gegeven van "Het Jodenwerk der S.D.A.P." en haalt het verleden van de S.D.A.P. op. Met een van felle haat getuigende uitvoerigheid doet het weekblad van de N.S.B. het voorkomen, alsof de Joden de uitsluitende dragers waren van de socialistische gedachte in de S.D.A.P. Het spijt ons alweer de N.S.B. te moeten corrigeren en wij kunnen met rustige zelfbewustheid aan de N.S.B. de vraag voorleggen of zij ooit in haar gelederen een figuur heeft gekend als den rasechten socialist en Fries, Pieter Jelles Troelstra.'*¹³⁷

Deze opmerking werd gevolgd door een jii-bak en een harde sneer naar Musserts beweging: *'Erger nog wordt dit gescheld op het verleden der S.D.A.P. echter, als men weet, dat de N.S.B. van den*

beginne af verscheidene Joden in haar gelederen telde. Wij menen, dat de Leider van het Duitse volk, van wien in het bewuste artikel talrijke citaten worden aangehaald, beginselvastheid als het fundament van het nationaal-socialisme heeft gekenschetst. Met deze vaststelling is ook in dit opzicht over den schrijver van het artikel alles gezegd.

Er is echter nog meer. Negen jaar lang heeft de N.S.B. van haar Joodsche leden offers geïnd. Wij leggen aan deze Beweging de vraag voor wat zij thans met die Joden denkt te doen. Wij zouden den schrijver van het artikel de raad willen geven om de hand in eigen boezem te steken, en wij willen hem tevens verzekeren, dat wij in het zoeken naar de nieuwe wegen, die ons volk in de toekomst zal moeten gaan, met behoud van de socialistische waarden, die in moeizame strijd zijn verworven, ons door niemand – ook niet door den onbekenden schrijver in “Volk en Vaderland” – zullen laten storen.’¹³⁸ Met zulke vrienden had Mussert geen vijanden nodig.

De vraag wat Mussert met de Joodse leden van de NSB moest doen, werd beantwoord door de bezetter. Toen vanaf eind 1940 op last van de Duitsers de Joodse ambtenaren werden ontslagen, werden ook de Joodse NSB'ers geroyeerd. In correspondentie daarover met de ex-leden wees de NSB op de verplichte Duitse maatregelen.¹³⁹

Volk en Vaderland ging ondertussen door met ophitsen. In de krant van 20 september 1940 werden antwoorden gegeven op ‘Negen ernstige vragen’: Vraag vier luidde: ‘*Beschouwt u de Joden als minderwaardige mensen? En streeft u in dat geval naar maatregelen t.o. de Joden zonder onderscheid?*’

Gevolgd door vraag vijf: ‘Indien Ja, acht u dat vereenigbaar met Gods groote gebod den naaste lief te hebben?’

Antwoord: Het Joodsche Volk als zoodanig was destijds mogelijk niet minderwaardig; wel telt het thans een ontstellend aantal minderwaardige individuen. Dit verschijnsel laat zich gemakkelijk historisch en psychologisch verklaren, doch het zou ons te ver voeren daar nu dieper op in te gaan. Dat de feiten echter zoo liggen, kunt u zelf gemakkelijk vaststellen. Denk slechts aan de positie der Joden in het kapitalistische uitbuitingssysteem, in de pornographie, de Schundfilm (slechte film HM), het Marxisme, het Atheïsme, enz., enz.

*De Jood is steeds de grootste vijand geweest van het Christelijk Geloof en de Christelijke cultuur. De Jood is het ontbindend element bij uitnemendheid. Hij moet dit zijn, uit innerlijken drang en instinct, want de volkseenheidsgedachte der volken, waaronder hij leeft, beteekent voor hem een doodelijk gevaar. Immers, een Volk, dat zich zijn eenheid bewust is, ziet den Jood zooals hij is, n.l. een vreemdeling, die men op een kwaden dag in huis heeft gehaald. Men laat zijn ongewenschte gasten niet in eigen huis de lakens uitdeelen en verwacht van hen een zeer bescheiden houding. De Jood evenwel wil heerschen – geen volk kent meer rassenhoogmoed dan het zijne! – en daarom tracht hij de gastvolken verdeeld, d.w.z. onmachtig te houden, om zijn heerscherswil te weerstaan.”*¹⁴⁰

Vervolgens werd verwezen naar het Guyana-plan van Mussert en besloten met: *‘Het is toch allermint eisch van het Goddelijk gebod den naaste lief te hebben, dat wij dien naaste toestaan ons geluk en dat onzer kinderen te verstoren.’*¹⁴¹

De redactie van *Volk en Vaderland* eindigde het jaar met een beschouwing over de tegenstelling tussen het kerstfeest en de oorlog; tussen licht en duisternis:

‘Kerstfeest 1940 – oorlog.

*Kerstmis is het feest van het licht, doch niet de oorlog is de duisternis. De duisternis is de plutocratie, het kapitalisme. De machten der duisternis zijn de Joden en hun trawanten. [...] Deze oorlog is vredesdaad. Deze oorlog is de geboorte van het licht. Deze oorlog is kerstgedachte. [...] Hitler heeft den strijd met deze machten aanvaard en zal niet rusten, voor deze zijn vernietigd.’*¹⁴²

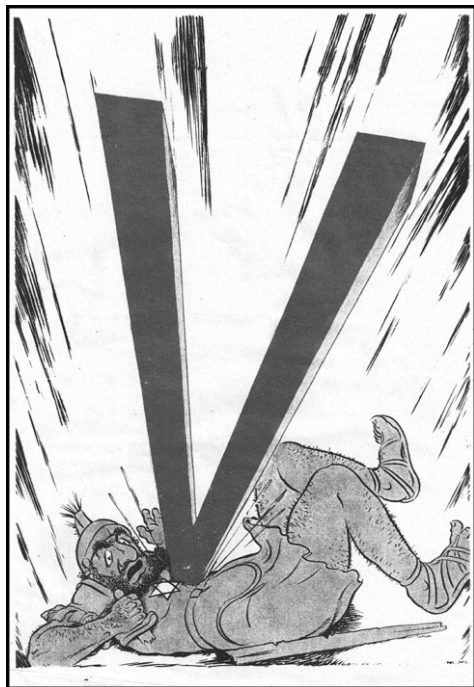
Met dit door de weekkrantredactie gestoken hart onder de nationaalsocialistische riem maakten de kameraden zich op voor het nieuwe jaar. Ze wisten op dat moment nog niet dat zij de laatste zin uit de oudjaarsverdenking letterlijk moesten opvatten. Musserts uitgeverij NENASU deed er het volgende jaar nog een antisemitisch schepje bovenop, door de eerste volledig aan de Joden gewijde brochure uit te brengen.

Antisemitische brochures

De primeur was voor journalist Jan de Haas. Het boekje *De Joden in Nederland. Nuchter bekeken: herinneringen, feiten, cijfers en uitspraken over de Joden*, was een subjectieve beschrijving van de Joodse geschiedenis in Nederland. Het boekje, waarin De Haas overdreef dat er tweehonderdduizend Joden ¹⁴³ in Nederland zouden wonen. Met overzichten van Joodse werkenden in sectoren advocatuur, gezondheidszorg, voorlichting en politiek wilde de schrijver aantonen dat de Nederlandse samenleving was 'verjoodst'.

Over de vraag wat er met de Joden zou moeten gebeuren, hield de schrijver zich cryptisch op de vlakte: *'De uiteindelijke oplossing van het Joodsche vraagstuk is een zaak die in grootter verband dan van Nederland alleen zal worden behandeld. Duitschland, dat de grondslagen heeft gelegd voor de nieuwe verhoudingen in ons werelddeel, dat met zijn volkskracht en met zijn bloed de bloei van Europa heeft verzekerd, ditzelfde Duitschland zal de leiding hebben, óók bij de oplossing van dit internationale vraagstuk. Welke gevolgen dit zal meebrengen voor het gemeenschapsleven en voor de joden in Nederland valt nog niet volledig te overzien. Wie echter de, in het voorafgaande geschilderde, ontwikkeling van de joodsche macht heeft begrepen, zal gemakkelijk den weg kunnen vinden, waarlangs deze macht moet worden afgebroken en vernietigd, opdat de vrijheid van het Nederlandsche Volk worde hersteld.'* ¹⁴⁴

Niet alleen de periodieken en brochures droegen de Jodenhaat uit. In 1941 voerde illustrator Meuldijk de oorlogsgod Mars opnieuw op in een illustratie. Het betrof een poster uit een reeks in het kader van de Duitse V-propaganda-actie, het antwoord op het Britse 'Victory' teken, dat door het verzet op onder andere muren werd geschilderd om de moed erin te houden bij de bevolking.

Meuldijk tekende Mars die werd verpletterd door het Duitse V-teken, wat zou moeten symboliseren dat het

nationaalsocialisme het Jodendom ging vernietigen. Deze illustratie hing als poster op aanplakzuilen en werd als pamflet breed verspreid.

Februaristaking

De toon in *Volk en Vaderland* verhardde ondertussen en daar bleef het niet bij. Tijdens een rel in Amsterdam aan de vooravond van de Februaristaking in februari 1941, uitgelokt door mannen van de Weer-Afdeeling (WA) van de NSB, kwam WA'er Hendrik Koot om het leven. Hij had een slag op zijn hoofd gekregen en overleed later in het ziekenhuis. *Volk en Vaderland* van 21 februari kopte op de voorpagina 'Joden – Misdaad. Weerman Koot vermoord'.

De schrijver van het artikel gooide alle remmen los: *'Juda heeft het masker afgeworpen! Oneindig laaghartig, lijnrecht in strijd met normen en begrippen die den politieken strijd – hoe fel en genadeloos dan ook – tusschen Germaansche menschen kenmerkt, is een aantal weermannen door een groote overmacht min ot meer zwaar gewond, van wie wachtmeester Hendrik Evert Koot is*

*vermoord. Vermoord? Neen, vertrappt met sadistischen wellust! Vermorzelt onder de lompe pooten van een nomadenvolk, dat niet van ons bloed is.'*¹⁴⁵

VIJFDEEN 21 FEBRUARI 1943

VOLK EN VADERLAND

NATIONAAL-SOCIALISTISCH WEEKBLAD

REDACTIE-ADRES: MALIEBAAN 35 - UTRECHT - TELEF. 16543

UITGAVE: NENASU - POSTBUS 2 - LEIDEN - TELEFOON 21545 - 21546

Abonnementen: Nederland 1.400 per jaar incl. post en verzending 12 maanden. Buitenland 2.000 per jaar incl. post en verzending 12 maanden. De prijs van het nummer is 10 cent. De prijs van het abonnement is 1.400 per jaar incl. post en verzending 12 maanden. De prijs van het abonnement is 2.000 per jaar incl. post en verzending 12 maanden.

JODEN - MISDAAD

WEERMAN KOOT VERMOORD

Indrukwekkende begrafenis te Amsterdam

Na het „Peter Ton“-vendel het vendel „Hendrik Koot“

HET OFFER

Ruim een week later ontstond een rel bij ijs-salon Koco in Amsterdam. De Duitsers grepen de onlusten aan om de eerste razzia op Joden te houden in Amsterdam.

Ongeveer vierhonderd Joodse mannen werden opgepakt en naar concentratiekampen Buchenwald en Mauthausen gestuurd. Deze brute actie was voor de communisten aanleiding een stakingsoproep te verspreiden. De eerste en enige grote opstand uit

solidariteit met de Joden in Europa was een feit: de Februari-staking.

Enkele weken later schreef Mussert als reactie op deze opstand in een hoofdartikel van *Volk en Vaderland*, dat de Duitse bezetters een einde zouden maken 'aan de Jodenoverheersching en de Jodenterreur ten behoeve van het welzijn van het Nederlandsche volk'.¹⁴⁶

Deportatie van Joden en de sterilisatie van minderwaardigen officieel in de partijlijn opgenomen

De politieke vorming van (nieuwe) leden was een belangrijke activiteit. Vormingsleider Robert van Genechten had twaalf onderwerpen op de agenda staan voor het winterprogramma 1942-1943. De sprekers moesten zich strikt houden aan de leidraden van de *Hoofdafdeeling Vorming*.

Vormingsbijeenkomsten binnen politieke organisaties zijn erop gericht de leden bekend te maken met de officiële politieke ideologie en standpunten van de organisatie. Vorming van de leden had ook in de NSB een politieke spilfunctie: *'Niet de "geest in de Beweging" bepaalt de activiteit van de Vorming, het is juist anders om: De Vorming dient de geest in de Beweging te bepalen.'*¹⁴⁷ De inhoud van de lesstof moet dan ook worden gezien als de officiële partijlijn. De deelnemers aan de bijeenkomsten waren verplicht de brochures met de lesstof aan te schaffen.¹⁴⁸

Van de twaalf onderwerpen, die tijdens het seizoen werden behandeld, waren er vier gereserveerd voor rassenleer, erfelijkheidsleer, erfgezondheidsleer en het Jodenvraagstuk.

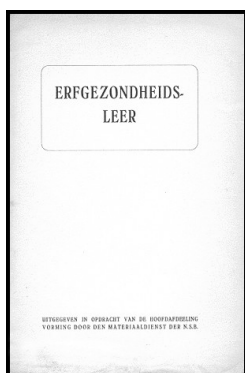
Voor de eerste drie genoemde onderwerpen, die de Bloed en Bodemtheorie van het nationaalsocialisme behandelden, waren speciaal voor de lessen brochures geschreven. De inleiding van het boekje *Erfelijkheidsleer* koppelde de biologie aan de ideologie: *'De erfelijkheidsleer is het wetenschappelijk fundament voor alle maatregelen, die op erfgezondheid betrekking hebben. Deze wetenschap ontdekte de wetmatigheid in de natuur, ook hier. Het Nationaal-Socialisme nu gehoorzaamt aan de wetten van de natuur, de wetten van het leven. Dit waarborgt de levensvatbaarheid, het bestaansrecht van de nieuwe levensbeschouwing. De revolutie, te midden waarvan wij ons bevinden, berust voor een groot deel op inzichten op het gebied der biologie, die tot geheel nieuwe conclusies van ingrijpende aard hebben geleid.'*¹⁴⁹

Tijdens de les over *rassenleer* leerden de leden uit een gelijknamig boekje van arts L.J. Delbaere onder andere de historie van het Noordras en werd hen de superioriteit daarvan ingeprent. Ook moesten zij een overdruk uit de *Vormingsbladen* van de SS met de titel *Het rasvraagstuk* lezen. De tekst was geschreven door rassenideoloog Nachenius.

Nachenius, leider van de Afdeeling Vorming van de *Nederlandse SS*, bracht de cursisten de Germaanse wortels van het Nederlandse volk bij. Deze lesstof stond in het door hem geschreven boekje *Ons voorgeslacht*.

De eerste drie lessen vormden de basis voor het laatste onderdeel: de *erfgezondheidsleer*. *‘Na al wat U gelezen heeft in de voorgaande brochures over “Ons voorgeslacht”, “Het Rassenvraagstuk” en “Erfelijkheidsleer”, na een leeren kennen en waardeeren van het begrip ras, zal u duidelijk zijn geworden dat een goede erfgezondheid een eerste noodzakelijke voorwaarde is voor het blijven voorbestaan van volk en ras en zijn cultuur.’*¹⁵⁰

Zo luidde de inleiding van de brochure *Erfgezondheidsleer*, van de arts J.E. van Renesse. In de jaren dertig schreef hij racistische artikelen in de NSB-weekkrant. Tijdens de bezetting sloot hij zich aan bij de SS. Uit de lesstof bleek dat niet alleen Joden zich zorgen hoefden te maken: ook voor wat de NSB aanduidde als *‘Minderwaardigen’* was een speciale behandeling voorzien.

Nationaalsocialisten geloofden niet in de gelijkwaardige behandeling van burgers. In de toelichting op het NSB-programma maakte Mussert al in 1932 onderscheid tussen burgers bij de inspraak in de corporatieve ordening: *‘Het stemrecht dient beperkt te worden uitsluitend tot de leden van de werkgemeenschap; dus tot hen, die een werkzaam aandeel hebben in den opbouw van de Maatschappij.’*¹⁵¹ In het vormingsprogramma bleef het niet bij het maken van onderscheid naar ras. Tijdens de bijeenkomst over de erfgezondheidsleer bleek dat de NSB nog een ingrijpende stap verder wilde gaan.

Van Renesse hield de NSB'ers voor dat er drie oorzaken waren van uitsterven en *ontaarding* van een ras: *‘een te laag geboortecijfer’, ‘zifting ten kwade’* en *‘rassenkruising’*.¹⁵²

De boodschap van het eerste punt was dat er meer kinderen moesten worden geboren: *‘Een volk, dat aan het zgn. twee kindersysteem vasthoudt, zal in ongeveer 300 jaar uitsterven’*, hield hij de leden voor. Onder het tweede punt verstond de schrijver *‘de sterkere voortplanting van minderwaardigen: In het algemeen zijn de hogere ambtenaren kinderarmer dan de kleine ambtenaren; de zelfstandige handarbeiders hebben gemiddeld minder kinderen dan de fabrieksarbeiders, de vrije boeren weer minder dan de landarbeiders, geletterde arbeider heeft in doorsnee minder kinderen dan de ongeletterde. (...) Kinderarme gezinnen verkrijgen dikwijls gemakkelijker een goede sociale positie. Een geringer verantwoordelijkheidsgevoel vergroot dikwijls juist het kindertal bij de minderwaardigen. Een valse humaniteit en een overdreven vertroeteling van den enkeling, in het bijzonder van ongezonde elementen, waaronder de erfelijk belasten, heeft het aantal erfzieken onrustbarend doen toenemen.’*¹⁵³

Sterilisatie van minderwaardigen

Dat bracht de arts bij het ingrijpen door de staat: *‘En juist wij, nationaal-socialisten, die de gemeenschap, het volk dienen, en niet in de eerste plaats het individu, **wij hebben den plicht alle mogelijke maatregelen te nemen om dergelijke verderfelijke uitbreiding te voorkomen.** Wij stellen ons daarbij slechts één vraag: **Wat is in het belang van ons ras, van ons volk? Daarvoor moet elk individueel belang wijken!***

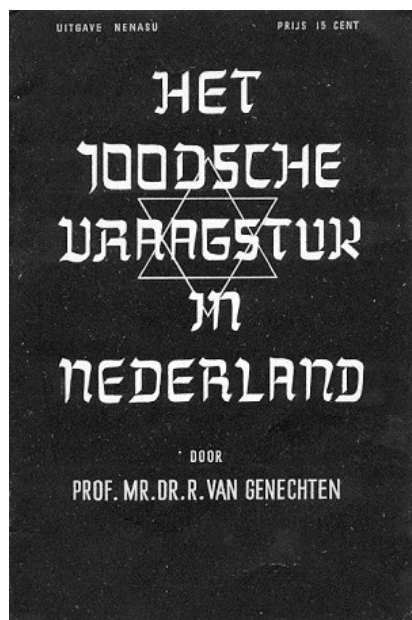
*En wat is nu de eenige methode om de uitbreiding van een erfelijke ziekte te voorkomen, waar wij immers aan den aanleg niets aan kunnen veranderen of verbeteren? Dat is al diegenen, die behept zijn met zulk een ziekte, of den aanleg er toe doorgeven aan de komende geslachten, waarvan wij dus met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen voorspellen, dat deze aanleg op het nageslacht zal overgaan, van de voortplanting uit te sluiten, dus door **zifting**. Wij kunnen dit doen door **huwelijksverbod**, wat natuurlijk de voortplanting nog niet afdoende geheel onmogelijk maakt. Wij zouden deze mensen gedurende den geslachtsrijpen leeftijd kunnen **afzonderen**. Wij bezitten echter een veel humaner methode, nl. de zgn. **sterilisatie**, dat is **onvruchtbaarmaking**. (...)*

*Nu wij de wetenschap bezitten om dit te voorkomen zonder nadeelige gevolgen, mogen wij ons niet aan grove nalatigheid schuldig maken, maar is **een eventueele onvruchtbaarmaking van erfelijk belasten niet alleen gerechtvaardigd, maar plicht in het belang van sibbe, volk en ras.***'¹⁵⁴

De NSB ging niet zo ver als de NSDAP die tot euthanasie (lees: moord) overging,¹⁵⁵ maar sterilisatie was al een ongekennde inbreuk op de lichamelijke integriteit. Dit alles leidde bovendien tot een pleidooi tegen rasvermenging en een versterking van het Noordras: *'Juist in dezen tijd, waar het beste van ons bloed op de slagvelden verloren gaat, is het noodzakelijk dat er mannen en vrouwen zijn, wier levenshouding geheel door het bloed wordt bepaald, mannen en vrouwen, die voor zich en voor sibbe, volk en ras de plechtige belofte afleggen hun bloed immer rein te houden.'*¹⁵⁶

Deportaties van Joden

Na deze verheerlijking van het Noordras vervolgde het vormingsprogramma met het *Jodenvraagstuk*. Verplichte kost voor de les over het Jodenvraagstuk was de brochure *Het Joodsche vraagstuk in Nederland* van NSB-vormingsleider Van Genechten.¹⁵⁷

Deze brochure was een NENASU-uitgave en kon dus ook door geïnteresseerden buiten de NSB worden aangeschaft in de boekhandels. Het bevatte subjectieve en hier een daar zeer suggestieve historische beschrijvingen van het Joodse leven in Europa en de komst naar Amsterdam van de tot het christendom bekeerde Portugese Joden in de zestiende eeuw. *'Hoe weinig ernstig hun bekeering tot het Christendom bedoeld was, blijkt daaruit, dat zij in Amsterdam onmiddellijk hun Maranenmasker aflegden en zich weer als Joden voordeden.'*¹⁵⁸

In de zeventiende eeuw kwam, na de Portugese Joden, een groep uit Duitsland verdreven naar Nederland. *'Van het eerste oogenblik van hun komst hier af hebben deze Oost-Joden tegen de landen waaruit zij gekomen waren, opgehitst en systematisch gewerkt aan de vervreemding van Nederland ten opzicht van Duitschland. Hieruit blijkt het onbevredigende van een oplossing van het Jodenvraagstuk, door hen uit bepaalde landen te verdrijven. Dat was het geval na 1933, dat was ook het geval in de 17^e eeuw. Het is in de 2^e helft der 17^e eeuw, dat de Joodsche invloed op de gang van zaken in Nederland toeneemt.'*¹⁵⁹

De lezer moest vooral begrijpen dat de Joden op alle mogelijke verhullende wijzen hun invloed probeerden uit te breiden: *'De Joden veranderden hun namen. De grootvader heette Cohen, de vader Cohen de Boer, de man zelf noemde zich de Boer. Zij namen alle vormen aan, maar zij bleven: Joden. Daarvan zijn tientallen bewijzen.'*¹⁶⁰ Ook hun mogelijke politieke invloed kwam aan de orde, waarbij Van Genechten niet schroomde zich van suggestieve overdrijvingen te bedienen: *'Steeds brutaler, steeds in grooteren omvang oefenden de joden in invloed en macht ook in Nederland uit. Overal waar een Jood binnenkwam, zaten er na enkele maanden 10.'*¹⁶¹

De schrijver wees op de historische waarschuwingen tegen de Joden vanuit de kerken en verbaasde zich erover dat deze in de laatste jaren voor de oorlog waren omgeslagen in steun voor de vluchtelingen uit nazi-Duitsland. Deze omslag weet Van Genechten aan de lobby van de Joden: *'Deze krachten waren niet gering. Zij beheerschten de groote pers als aandeelhouders en nog meer door hunne advertenties, waarvan de zoogenaamde vrije pers in hooge mate afhankelijk was. Zij beheerschten de wetenschappelijke wereld èn omdat zij een groot aantal hoogleeraarstoelen bezetten èn omdat de geest in deze wereld, die vastgeroest zat in een verstard humanisme, geen houvast meer bood tegen een voortdurend verder gaande Joodsche indringing.'*¹⁶²

Volgens de vormingsleider was de oplossing *'de Jood uit het volksleven te bannen'*. Daarbij wees hij op het Guyana-plan van

Mussert: '[...] op welke wijze de Leider om dit voorstel is gesmaad geworden, hoe hij door de Joden en hun knechten in het parlement, in publieke vergaderingen, in de pers hierom is besmeurd. De Joden willen namelijk helemaal niet weg van de volkeren, waarop zij parasiteeren.'

¹⁶³

Het einde van het 'Joodsche vraagstuk' leek in zicht 'dankzij de overwinningen van Duitschland'. Van Genechten zal ten tijde van het schrijven van zijn brochure niet op de hoogte zijn geweest van de besluiten van de Wannseeconferentie.¹⁶⁴ De NSB-leden en andere lezers van de brochure leerden dat 'het Joodsche vraagstuk voor geheel Europa van Berlijn uit zal worden opgelost'. Joden zouden in één gebied 'te zamen worden gebracht. Alleen is wel gebleken, dat het noodig zal zijn, wanneer men niet wil, dat zij andere werelddeelen tegen Europa ophitsen, dat dit gebied onder nationaal-socialistische controle blijft. [...] Hoe eerder zij verwezenlijkt wordt hoe beter het voor alle partijen zal zijn'.¹⁶⁵

Tot die tijd zouden maatregelen nodig zijn: 'In het bijzonder zal er voor gewaakt moeten worden, dat zij niet zich op het laatste oogenblik nog zoo veel mogelijk zullen vermengen met Nederlanders, om zich daardoor voor de toekomstige maatregelen, die tegen hen noodig zullen zijn, te beveiligen. Elk huwelijk, elke omgang met Nederlandsche meisjes en vrouwen, moet den Joden worden verboden.'

¹⁶⁶

Zo kregen deelnemers aan de vormingsbijeenkomsten in Van Genechtens brochure een portie antisemitisme voorgeschoteld. De tekst van de brochure was begin 1942 ook gepubliceerd in het NSB-vormingsblad *Ontwakend Volk*. In de zomer kwam Van Genechten in zijn rubriek *Teerkost van de maand*, waarin hij het verplichte vormingsonderwerp van de maand besprak, met een aanvulling. Aanleiding was de invoering van de Jodenster. De Duitse deportaties van de Joden koppelde hij aan Musserts Guyanaplan: 'Dat belet niet dat het samenhuisen van alle Joden uit de geheele wereld en voorloopig althans uit Europa op één gebied, de eenige oplossing is die een bevredigend resultaat geeft.'

Dat was in zijn optiek echter een utopie, want, zo vervolgde hij: *'Alleen is het, gezien de houding van de Joden sinds die voorstel geschiedde, de vraag of men dit gebied geheel vrij kan geven, omdat wanneer dat het geval is, het gevaar bestaat dat de Joden in het nieuwe continent waarop zij gevestigd zijn weer als ophitsers zullen optreden. Daarom lijkt het veel meer gewenscht het gebied waarop men de Joden neerplant zóó te kiezen , dat zij onder toezicht van de volkeren blijven waaruit zij verdreven zijn. Het is in die richting dat de oplossing van het Jodenvraagstuk die nu door Duitschland als algemeen probleem wordt opgevat wordt gezocht. Deze oplossing eischt echter nog tijd, transportmogelijkheden, het feit dat men in sommige landen de Joden slechter geleidelijk uit het economische leven kan wegnemen, de noodzakelijkheid om de vestiging geleidelijk te laten geschieden brengen met zich, dat hier niet steeds plotselinge oplossingen mogelijk zijn, al blijft het te hopen dat deze oplossing zoo spoedig mogelijk zal plaats vinden. De maatregelen die getroffen worden om de Joden te isoleeren hebben slechts een voorloopig karakter. Zij zullen later alleen moeten blijven bestaan om een nieuwen toevloed van Joden te voorkomen. Hoe ver zij moeten gaan hangt voor een belangrijk deel van de Joden zelf af. Zoo lang zij niet begrijpen dat hun taak er in bestaat zich voor te bereiden op hun uittocht, zoo lang zij trachten, ondanks de maatregelen die ten hen genomen worden, zich toch nog met het volk te vermengen en het geestelijk te beïnvloeden, blijkt het dat deze maatregelen onvoldoende zijn en zullen zij moeten verscherpt worden. Zoo gaan er reeds vele stemmen op die vragen, wanneer het nu uit zal zijn met de prikkelende houding die vele Joden in treinen en trams aannemen. De Joden willen niet begrijpen dat het einde van hun parasieten-bestaan ook in Nederland gekomen is. Naar mate hun onwil in dit opzicht grooter is zal het hun nadrukkelijker moeten worden duidelijk gemaakt.'*¹⁶⁷

Het boekje *Vormingslessen voor nieuwe leden*, ook onderdeel van de vormingslesstof, deed daar niet voor onder met teksten als: *'Wij weten te goed, hoe het heele regeeringsstelsel berustte op geheimzinnigheid, op doofpottensysteem en leugenachtige "voorlichting" van de politieke opinie door Joodsche scribenten.'*¹⁶⁸ Over de uit Duitsland gevluchte Joden stond erin: *'Gevluchte Joden en ander gespuis werden zonder meer tot "Nederlanders" genaturaliseerd.'*¹⁶⁹

Uit het verplicht stellen van deze teksten kan niet anders worden geconcludeerd dan dat de NSB zonder meer een antisemitische organisatie was. Dit programma was het laatste dat was samengesteld door Vormingsleider Van Genechten. Begin 1943 legde hij zijn functie neer en daarop ontstond een machtsstrijd over zijn opvolging tussen de Duitse bezetters en de leiding van de Germaansche SS enerzijds en Mussert anderzijds.¹⁷⁰ Bovenstaande lesstof was echter geen punt van discussie. Het racisme van de NSB verschilde niet van opvatting met die van de SS.

Antisemitisme in het Kaderblad

Uit het NSB *Kaderblad voor functionarissen* valt op te maken dat de vormingslessen onvoldoende bouwstenen leverden voor de gewenste correcte nationaalsocialistische houding van de leden. Tijdens bijeenkomsten van de beweging bleken de Joden – ondanks een verbod van vormingsleider Van Genechten – namelijk regelmatig onderwerp van grappen en grollen. Hij uitte zijn ergernis: *'Ik wil nog eenmaal, om alle misverstanden ook in de toekomst te voorkomen, nadrukkelijk vaststellen, om welke redenen deze door mij verboden zijn.*

- 1. Alle moppen, liedjes en scènes over joden munten uit door smakeloosheid.*
- 2. Het is onlogisch om de joden, die wij uit onze samenleving weg willen hebben, in liedjes, moppen of scènes te conserveeren.*
- 3. Het is in strijd met onze Nederlandsche begrippen van fatsoen om leedvermaak te hebben, ook al is dat leed verdiend, terwijl zulke liedjes, moppen en scènes juist aanleiding geven tot deze on-Nederlandsche houding.*
- 4. Het is noodzakelijk om ons vermaak in overeenstemming te brengen met onze levensbeschouwing en de daaruit voortspuitende levenshouding. Genoemde liedjes, moppen en scènes ontberen ten eenen male de eigenschappen om ons vermaak op een beter peil te brengen.*
- 5. Liedjes, moppen en scènes over joden ademen bovendien steeds een zuiver joodschen geest en het is onjuist onze jongeren, die meestal in vrij grooten getale op kameraadschapsavonden aanwezig zijn, aan deze perfiden geest bloot te stellen.'*¹⁷¹

Het antisemitisme in de NSB kwam ook veelvuldig bovendrijven in het *Kaderblad voor functionarissen*. Bijvoorbeeld in een nummer van mei 1942: *'Er is in deze twee jaar ook opbouwwerk verricht bij de uitschakeling van vreemde en ondermijnende invloeden. Geleidelijk aan is het jodendom buiten het gemeenschapsleven geplaatst, dáár waar het in een Germaansch Volk behoort. Hun verdwijnen uit ambten, uit het openbare leven, uit instellingen van vermaak en uit parken en marktplaatsen, wordt nu reeds door allen, die den waren aard der joden hadden leeren kennen beschouwd als een bevrijding en een opluchting. De gele ster die hen sedert enkele weken van alle andere inwoners van ons land onderscheidt, blijkt het beste en trouwens het eenige middel te zijn om paal en perk te stellen aan de brutaliteit waarmee de joden alle maatregelen van de overheid belachelijk maakten door de verboden met hun plumpe voeten te treden. De vrijmetselarij, niet minder gevaarlijk dan het jodendom, is vrijwel uitgeroeid. De dag is zonder twijfel niet ver meer, waarop ook aan de nog overgebleven, ondergrondse activiteit van beide ziekteverschijnselen in onze volksgemeenschap een algeheel einde kan worden gemaakt.'*¹⁷²

De deportaties door de Duitsers werden met instemming onthaald. Na een lange inleiding eindigde een betoog in het *Kaderblad voor functionarissen* met de conclusie: *'[...] door de volgehouden joodsch-sadistische gruwelpropaganda van vroegere jaren: daarom zullen wij de bedervers van onze volksziel weghalen uit onze volksgemeenschap: of liever de Duitschers doen dat voor ons, want zij hebben het jodendom in zijn ware gedaante al eerder herkend dan wij Nederlanders dat gedaan hebben. Zijn zij eenmaal weg, zij en allen van hun bloed, dan kunnen wij er gerust op zijn, dat de goede eigenschappen van ons ras weer tot ontplooiing kunnen komen.'*¹⁷³

Ondanks het onverholen antisemitisme in de beweging, meende G. van Waert – een man die enkele keren in *Kaderblad* over de NSB-propaganda schreef – zijn collega-kaderleden, onder het kopje *de beste propaganda*, een 'Joodse truc' voor colportage te moeten aanprijzen: *'Het middel is dus eigenlijk eenvoudig; men stelt zich op dáár waar de meeste mensen vanzelf bijeenkomen,*

*precies zooals de Jood het voorheen bij voorkeur deed. Hij ging niet met zijn koopwaar leuren, maar trok naar de markten, daar waar zijn aspirant-koopers toch samenkwamen. Met eenige moeite moet het stellig mogelijk zijn elk plein van beteekenis in ons land op de colportagedagen door minstens eenige colporteurs te bezetten.'*¹⁷⁴ Als het zo uitkwam, waren de 'Jodenmanieren' blijkbaar zo gek nog niet.

Kaderblad hoofdredacteur Jan de Haas wond zich op over een onbedoeld neveneffect van de onteigening van Joodse bedrijven. Daarbij onthulde hij tegelijkertijd het vooroorlogs antisemitisme van de NSB: *'Het is toch eigenlijk een slecht soort humor dat in een steeds meer anti-joodsche samenleving de herinneringen aan den ouden, joodschen tijd, braaf in stand worden gehouden doordat de grootste winkelruiten beschilderd zijn met jiddische persoonsnamen [...] Het is echter nog erger, wanneer de nationaal-socialistische bladen, dankbaar voor advertenties van nieuw-ingezette geestverwanten'*¹⁷⁵ *dezelfde joodsche namen in grooten opmaak in hun kolommen afdrukken, vaak nog zonder een enkele aanduiding, dat de bewuste zaak onder een arischen, nationaal-socialistischen beheerder is geplaatst! Wie onze bladen van de laatste anderhalf jaar nagaat zal daarin een toenemend aantal advertenties met jodennamen aantreffen, die we vóór 1940 zeker niet zouden hebben geplaatst. De meest radicale bladen, zelfs niet die organen, die de Beweging zoo graag ten onrechte van gebrek aan consequentheid beschuldigden ten aanzien van het jodenvraagstuk, hebben zich daarvan vrij weten te houden. Het wordt toch waarlijk tijd, dat daar nu eens een eind aan komt. Wij gelooven zelfs, dat er van de zakelijke en redactionele leiding der nationaal-socialistische bladen verwacht mag worden, dat zij voldoende inzicht hebben in deze zaken, dat zij hierin verandering zullen brengen, ook al wordt daarover niet dadelijk een bindende order uitgegeven door de Beweging zelf.'*¹⁷⁶

Ontmenselijking Joden door het Vredegerechtshof

Johan Herman Carp, jurist, zowel voorzitter van het *Vredegerechtshof* in Den Haag, als hechte vriend van Mussert, beschreef de werkzaamheden in de brochure *Een half jaar rechtspraak van het Vredegerechtshof*.

Deze door NENASU gepubliceerd tekst maakt ondubbelzinnig duidelijk hoe de rechtszekerheid van de Nederlanders verdampte tijdens de bezetting. Naast het afschaffen van de democratie en het antisemitisme, werd duidelijk dat het principieel verwerpen van elementaire rechtsbeginselen een ander negatief kenmerk was van Musserts ideologie.

In een democratische rechtsstaat zijn rechters benoemd voor het leven, om dreiging met ontslag als (politiek) drukmiddel te voorkomen. Omdat het vervangen van de Nederlandse rechters waarschijnlijk tot grote onrust zou leiden, besloot de bezetter voor een andere oplossing te kiezen: het instellen van een nieuw rechtscollege dat het werk van de zittende rechters zo nodig kon corrigeren: de vrederechters.

In alle arrondissementen van de gerechtshoven kwamen vrederechters en het gerechtshof in Den Haag kreeg het *Vredegerechtshof* als beroepsinstantie. De verordening waarmee deze rechtscolleges werden ingesteld noemde de zaken die mochten worden vervolgd, te weten: *'misdrijven en overtredingen waarmee den politieken vrede binnen de volksgemeenschap in gevaar'* kwam, of die *'de hoogste politieke belangen van de volksgemeenschap'* raakten, of die *'uit politieke beweegredenen'* waren begaan.¹⁷⁷

In dit verband is het in het door Carp besproken arrest van 9 april 1942 van belang. Het *Vredegerechtshof* sprak een nationaal-socialist vrij die door een reguliere strafrechter was veroordeeld wegens antisemitisme. De veroordeelde NSB'er had gezegd, dat het internationale Jodendom verantwoordelijk was voor de oorlog.

Carps toelichting op de vrijspraak door het *Vredegerechtshof* is zo mogelijk nog schandaliger dan de vrijspraak zelf: *'Aan de beslissing van het Hof, dat zij, die deel uitmaken van het internationale jodendom (waaronder derhalve in het algemeen alle joden begrepen moeten worden), buiten de bescherming van deze strafbepaling vallen, ligt in de eerste plaats de opvatting ten grondslag, dat de wetgever van heden, krachtens wiens gezag de bepaling geldt, niet bedoeld kàn hebben het internationale jodendom de*

*bescherming der genoemde wetsbepaling deelachtig te doen zijn. Eveneens ligt in deze uitspraak opgesloten, dat de eer, als aan de menselijke persoonlijkheid verbonden rechtswaarde – waartegen het misdrijf van belediging gericht is – niet erkend kan worden waar het hen betreft, die tot het internationale jodendom behoren.’*¹⁷⁸

Met dit arrest werden de Joden feitelijk ontmenselijkt en buiten de wet geplaatst. Het *Vrederechtshof* beroofde hen hiermee de facto van hun juridische bescherming. Het is bijna te cynisch om te geloven, maar in 1936 stond achter in de brochure *Antisemitisme en Nationaalsocialisme in Nederland* van het *Comité Waakzaamheid van anti-nationaalsocialistische intellectuelen* een door de uitgeverij geplaatste advertentie voor het boek *Van despotie tot vrijheid* van dezelfde Carp. In dat boek zijn Carps sympathieën voor het nationaalsocialisme al zichtbaar.¹⁷⁹

NSB geen ‘vluchtroute’

In blinde paniek over alle beperkende maatregelen en uit angst te worden gedeporteerd, greep een aantal Joden letterlijk álle mogelijkheden aan om in veiligheid te komen. Eén van de laatste strohalmen was zelfs lidmaatschap van de NSB. De beweging, die sinds 1938 geen Joden meer toeliet als lid en de paar laatste Joodse leden al snel na de capitulatie op last van de Duitsers had geroeyeerd, sneed die vluchtroute resoluut af: *‘Het is gebleken, dat in enkele gevallen joden zich als sympathiseerend-lid der Beweging trachten te doen inschrijven, onder valschen naam, in de hoop zich daardoor te dekken. In verband hiermede wordt van heden af verplicht gesteld, dat de Groepsleider, bij de behandeling van de aanvraagformulieren en bij het eerste onderhoud met de(n) betrokkene zich het persoonsbewijs laat toonen, en zich overtuigt, dat de gegevens daarop vermeld, overeenstemmen met de gegevens op het aanvraagformulier en het nummer van het persoonsbewijs aanteekent op het aanvraagformulier naast de woonplaats van het adspirant-sympathiseerend-lid.’*¹⁸⁰

Het was duidelijk dat de Joodse Nederlanders niets hadden te verwachten van Mussert en zijn beweging. Van een na de oorlog gesuggereerde ‘relatief milde houding’¹⁸¹ was beslist geen sprake.

Bovendien beperkte de NSB zich niet alleen in de eigen propaganda tot antisemitisme, maar werkte actief mee aan Duitse Jodenhaat. Bijvoorbeeld door de massale verspreiding van de door de Duitse bezetter verzorgde uitgave *De Joden in Nederland* van de Duitser Hans Graf von Monts.

In dit uitgesproken antisemitische boekje gaf de schrijver een typisch nationaalsocialistische draai aan de bewijsvoering: *'Wil men openlijk, zoals de eer van een oprecht mensch dat verlangt, voor de joden opkomen, dan moet men daar ook grondige redenen voor kunnen opgeven.'*¹⁸²

De 63 pagina's dikke brochure bevatte een scala aan stereotiepe foto's en grove teksten waarin de Joden werden beschuldigd van machtswellust en verrijking ten koste van de eerlijke, goedwillende Nederlanders.

Samen met de NSDAP verzorgde de NSB de *'methodische verspreiding'* van de uitgave door het hele land.¹⁸³ De ironie wil dat de schrijver, een Duitse *SS-Sturm-bahnführer* met als werkelijke naam Hans Paul Kreutzer, zelf in 1944 in Duitsland werd opgepakt

wegens corruptie. *'Monts had een vloot van enkele dure limousines en een groep prostituees met wie hij reizen maakte tussen Berlijn, Parijs en Amsterdam.'*¹⁸⁴

In september 1943 werden de laatste Joden, onder wie de leiders van de Joodsche Raad, uit Amsterdam op transport gesteld naar Westerbork. De antisemitische propaganda tegen Nederlandse Joden stopte. In de publiciteit werden ze vrijwel alleen nog opgevoerd als *duistere machten* achter het marxisme, de Sovjet Unie, Engeland en de Verenigde Staten.

Waarschuwing

Eind september 1944, toen de NSB al in een staat van ontbinding verkeerde, bleek de redactie van *Volk en Vaderland* de Joden echter niet vergeten. In een artikel werden de Nederlanders gewaarschuwd voor de geallieerde overwinning en wat er daarna zou komen, of beter: wie er dan zouden komen.

Onder de kop *Een Geallieerde overwinning beteekent terugkeer der Joden* zette de schrijver alle vooroordelen nog eens op een rijtje: *'Ik zie ze alweer breeduit zitten op de terrassen van onze cafés. Urenlang zitten ze daar bij één kopje koffie met een glaasje water voor één kwartje en gedragen zich als de onaantastbare meesters van 't land. Ik zie ze alweer bedrijvig door onze steden scharrelen en schuifelen, onze markten verpestend met hun brutale geschreeuw, met hun Onedele negotie. Ik zie ze het platteland weer doortrekken met hun handel, hun pornografischen bijhandel en hun vuile praat. Ik zie ze alweer onze treinen en trams onveilig maken met hun geile gedrag en hun liederlijke taal. Ik zie ze triomfantelijk bezit nemen van zaken en huizen. Ik zie ze gaan wonen in de onteigende huizen der "landverraders". Ik zie ze weer opduiken in onze pers en voor de radio, sluw en slijmerig ondermijnend op een o zoo onschuldige manier al wat ons Nederlanders heilig is of moest zijn. Ik hoor ze hitsen tegen alwat ons Nederlanders vereenigen en sterk maken kan. Ik zie ze alweer binnendringen in het Nederlandsen film- en bioscoopwezen, speculeerend op de laagste instincten. Ik zie ze brutaler dan ooit sleutelposities in ons volks- en staatsleven veroveren. Het streven naar de heerschappij in elke gemeenschap, waar binnen zij leven, zit den joden immers in hun bloed en is uiteindelijk gericht op hun historische streven naar de wereldheerschappij. [...] Nederlanders, ontwaak!'*¹⁸⁵

De meeste Joden kwamen helemaal niet terug. En degenen die hun onderduikperiode of de concentratiekampen hadden overleefd, kregen geen warm welkom. In plaats van intrek nemen in 'onteigende huizen der landverraders' moesten ze strijden om hun de hun toebehorende, maar door de nazi's geconfisqueerde huizen en andere eigendommen, terug te krijgen. In een aantal gevallen gaat die strijd, nu van hun nabestaanden, zelfs nog door tot op de dag van vandaag.

Grondslag der Herrijzenis

In april 1945 betrad Mussert voor de laatste keer het podium. De tekst van zijn toespraak verscheen in april 1945 in *Volk en Vaderland* en als laatste brochure van zijn uitgeverij met de titel: *Grondslag der Herrijzenis. Ons Volksch ontwaken. Rede van den Leider, als Nederlander voor Nederlanders uitgesproken, op een bijeenkomst gehouden op Zaterdagmiddag 7 April 1945 te Den Haag, in 'Pulchri Studio'.*

Terwijl de leider de balans opmaakte van bijna veertien jaar strijd van de NSB rukten de geallieerde troepen op richting het westen. Van enige zelfreflectie was geen sprake. *'Zoo moest ons Volk den lijdensweg betreden, welke ons tenslotte in het diepe, sombere dal leidde waarin wij nu staan. Is daaruit een weg omhoog, vooropgesteld natuurlijk dat men bereid is eigen schuld te bekennen?'*¹⁸⁶

De leider ging in het antwoord op de door hemzelf gestelde vraag volledig voorbij aan de Joden die met steun van zijn beweging uit de maatschappij waren verdreven, de hongerende bevolking en de politieke tegenstanders die in gevangenissen waren opgesloten: *'Welnu, het beantwoorden van deze vraag, zoo goed mij dit mogelijk is en zonder mij te laten beïnvloeden door de gebeurtenissen van den dag, is de taak waarvan ik mij heden wil kwijten, daar de verwarring der geesten met den dag toeneemt ik wederom een poging wil doen om geestelijk eenige orde te scheppen. Daartoe heb ik het recht als Leider van de Nationaal Socialistische Beweging der Nederlanden. Immers, er is geen groep onzer bevolking, welke in de afgelopen vijf jaren zooveel lijden heeft moeten ondergaan als die der nationaal-socialisten. Werden zij reeds vóór 1940 door kennissen en familie met den nek aangezien, gehoond en verdacht gemaakt, uit hun ambten gezet en uit hun Kerken verdreven, tenslotte in de Meidagen van 1940 in oude gevangenissen opgesloten, na Mei 1940 begon hun lijden eerst recht.'*¹⁸⁷

Op 7 mei 1945 werd Mussert aangehouden en geïnterneerd. Nederland kon de trieste balans opmaken van de nationaal-socialistische hetze tegen de Joden.

Nawoord

Voordat zijn doodvonnis werd uitgesproken en voltrokken, schreef Mussert in de strafgevangenis van Scheveningen enkele notities en brieven, en hield hij pleidooien in de rechtszaal.

De gevallen leider verklaarde na de oorlog dat hij al *'midden 1940'* op de hoogte was gebracht dat de Joden zouden worden gedeporteerd. Hij liet het gebeuren, ondanks dat hij na de oorlog over de deportaties schreef: *'Welk lot hun wachtte, werd mij niet medegedeeld, maar dat hun toekomst duister was, was niet moeilijk te bevroeden.'*¹⁸⁸ Begin 1943 was Mussert waarschijnlijk ook al op de hoogte van de uitroeiing van de Nederlandse Joden. NSB-vormingsleider Robert van Genechten sprak met hem begin 1943 over de liquidatie van de Nederlandse Joden. In een verhoor van na de oorlog verklaarde Van Genechten: *'Ik herinner mij, dat Mussert hiervan zegde: 'Dit is een zware bloedschuld die de Duitsers op zich laden.'*¹⁸⁹ In zijn *Koninkrijk der Nederlanden* beschrijft De Jong een brief aan Mussert, waarin een Nederlandse ooggetuige van executies in de Oekraïne zijn lidmaatschap overwoog op te zeggen als de NSB instemde *'met het stelselmatig en gans uitroeien van het jodendom, tot kleine kinderen toe.'*¹⁹⁰ De Jong heeft Musserts antwoord op deze brief niet kunnen vinden.

Eind 1942 stond er ook al een opmerkelijk openhartige zinsnede in *Volk en Vaderland*. In de rubriek *Brieven van onze soldaten* schreef een *Rottenfuehrer* vanaf het oostfront: *'Ik geloof dat jullie maar niet teveel opruiming moeten houden onder de Joden, dat kunnen wij veel beter want dat hebben we hier geleerd. [...] Met Mussert voor Volk en Vaderland! Hou Zee!'*¹⁹¹

Mussert verklaarde na de oorlog over het royeren van de Joden uit de NSB: *'Tot op zekere hoogte ben ik dus ontrouw geworden aan mijn eigen Joden, maar het belang van 9.000.000 andere Nederlanders woog zwaarder.'*¹⁹²

Tijdens de behandeling van de cassatie confronteerde president van de *Bijzondere Raad van Cassatie* mr. H. Haga de gevallen leider met diens mening dat hem en de NSB niets viel te verwijten

ten aanzien van de Jodenvervolging. Hij vroeg Mussert: *'Meent u dat werkelijk?'* Mussert antwoordde: *'Ja, volkomen.'* Hierop wees de president op de *'grofheden'* in *Volk en Vaderland*. De voormalige leider bagatelliseerde dat en wees opnieuw naar het Guyanaplan: *'dat is tenslotte ook een zijde van de zaak, maar de groote zijde van de zaak is, dat van mij en van mijn medestanders is uitgegaan in 1938 het plan van de emigratie van de Joden uit Duitschland naar Amerika.'*¹⁹³

Dit betoog was niet nieuw. Al tijdens zijn verdediging bij het *Bijzonder Gerechtshof* bracht Mussert het Guyanaplan naar voren: *'Had men indertijd dit plan uitgevoerd, aan honderdduizenden Joden zou het leven gered zijn. Wij waren dus de eenigen, die een behoorlijk bruikbaar voorstel hebben gedaan om de Joden te redden. Daarom was ik van dat oogenblik af in bepaalde Deutsche nationaal-socialistische kringen de Jodenknecht.'*¹⁹⁴

Terugkijkend, in de wetenschap dat de Duitse nazi's de Joden letterlijk vernietigden, lijkt dit betoog valide, maar Mussert wist op dat moment nog helemaal niet dat de Duitsers de Joden letterlijk zouden uitroeien. Het Guyanaplan had bovendien ook niet het primaire oogmerk om de Joden te beschermen.

In de tekst van het plan verweet Mussert de partijen die Joodse vluchtelingen uit Duitsland toelieten: *'Zij wenschen eenvoudig deze Joden hier ter versterking van het "democratisch" front tegen het nationaal-socialisme.'*¹⁹⁵

De door de NSB genoemde reden om de Joden die na augustus 1914 in Nederland waren komen wonen te verbannen, was zeer cynisch. De regering werd opgeroepen *'maatregelen voor te bereiden, ten doel hebbend het vertrek uit Nederland van de Joden, die zich na 1 Augustus 1914 hier te lande hebben gevestigd teneinde door deze maatregelen de hoofdzaak van het ook hier te lande groeiende anti-semitisme weg te nemen, zoowel in het belang van het Nederlandsche volk als in het belang van de sinds oudsher hier te lande wonende Joodsche families.'*¹⁹⁶

Het argument over het terugdringen van het antisemitisme was een rookgordijn. De ware opvatting had Mussert al in 1937 opgeschreven: *‘Deze paar honderdduizend nemen geleidelijk maar zeker den Nederlandschen bodem in hun bezit; gaan den handel beheerschen; brengen de industrie onder hun macht en wat nog erger is, willen de opvoeding van de Nederlandsche jeugd beheerschen, recht spreken over het Nederlandsche volk, uitmaken hoe het Nederlandsche volk moet denken, zich gedragen, handelen. Dit is ondragelijk, dit dulden wij niet, nu niet en nooit; het is onze plicht daaraan een einde te maken.’*

Het plan had ook niets te maken met ‘vermeende overbevolking’, zoals Chris van der Heijden in zijn boek over de Joodse NSB’ers schreef.¹⁹⁷ Hij schrijft daarin ook: *‘Met de huidige (anno 2006) migratiepolitiek in het achterhoofd – uitzetting als stelregel – en met de kennis van de toenmalige, officiële migratiepolitiek is het voorstel dan ook heel wat minder misdadig dan het op het eerste gezicht lijkt en in de literatuur wordt vermeld.’*¹⁹⁸

Naar mijn mening slaat de historicus hiermee de plank volledig mis. De migratiepolitiek was in 2006 geenszins gericht op uitzetting, laat staan dat het de stelregel was. Echte vluchtelingen werden 2006 en worden nu nog steeds toegelaten in Nederland. In 2006 was er, zoals op dit moment, geen beleid om legaal in Nederland verblijvende personen uit te zetten. Van der Heijdens vergelijking gaat hier dus volledig mank. Dat geldt ook voor zijn verwijzing naar de Nederlandse migratiepolitiek uit 1938. Het toelaten of niet-toelaten van vluchtelingen had in die tijd ook geen relatie met het verbannen van rechtmatig in Nederland woonachtige mensen. Het Guyanaplan was in alle opzichten weldegelijk een misdadig plan, dat niet mag en kan worden gebagatelliseerd. De afwijzing van het plan door de andere politieke partijen en de buitenlandse overheden in 1938-1939 was, in de wetenschap van dat moment, dan ook volstrekt logisch en terecht.

Het betoog van Mussert voor de rechter was niets meer dan een poging zijn straatje schoon te vegen. Mussert was de absolute leider van de NSB en was als enige bestuurder volledig verant-

woordelijk voor de NSB-politiek en de propaganda-uitgaven van zijn uitgeverij NENASU, waaronder de propagandakrant *Volk en Vaderland*. De antisemitische teksten en voorstellen van de NSB rechtvaardigen de conclusie, dat het geenszins ongenueanceerd is te stellen dat de NSB radicaliseerde tot een antisemitische organisatie. Zeker vanaf de publicatie van de *Bronnen van het Nederlandsche Nationaal-Socialisme* in 1937 is het ophitsen door de NSB tegen de Joden niet te ontkennen. De opmerkingen tegen Joden werden steeds vaker met vermeende raskenmerken onderbouwd. In het vormingsprogramma leerden de NSB'ers: *'Ten gevolge van zijn rasvermenging is de Jood immers, omdat hij geen maatstaf in zichzelf vindt, bereid zich aan alle omstandigheden aan te passen, wanneer hij daardoor zijn bestaan als parasiet maar kan voortzetten.'*¹⁹⁹

En het ging nog verder. Tijdens de vormingsbijeenkomsten van de NSB en in de periodieken van NENASU werd de verdrijving van de Joden uit Nederland zelfs toegejuicht. Nadat Mussert in 1940 al had gehoord dat de Joden gedeporteerd zouden worden, verschenen de twee brochures van De Haas en Van Genechten om dit beleid te ondersteunen.

Uit zijn naoorlogse verklaringen blijkt dat Mussert zich achter de schermen inspande om het geconfisqueerde kapitaal van de Joden in Nederland te houden. Hierover sprak hij samen met Rost van Tonningen met rijkscommissaris Seyss-Inquart. *'Rost heeft hier een volstrekt Nederlandsch standpunt ingenomen en met mij getracht te redden wat er te redden viel. Het resultaat was nul.'*²⁰⁰ Let wel: het ging hier dus niet over de mensen, maar over hun bezittingen. De mensen waren voor de NSB-leider blijkbaar minder belangrijk dan hun geld en goederen.

Mussert heeft achter de schermen nog een poging ondernomen om de Joodse ex-NSB'ers – die ondertussen al op aanwijzing van de Duitsers uit zijn beweging waren gezet – een speciale positie te geven, maar ook dat mislukte grotendeels. Van der Heijden heeft hun lot uitgezocht. Van de zogenaamde *'Mussert-Joden'* verschenen er maar negen in het speciaal voor hen bestemde huis in Doetinchem. Van deze negen overleed bootwerker Abraham

Spetter, nadat hij via Westerbork was gedeporteerd naar modelkamp Theresiënstadt, op 28 februari 1945 ergens *'in midden Europa'*. Op dezelfde dag en plek overleed de Amsterdamse kantoorbediende Simcha Selina Ancona. De Nijmegenaar Paul Drukker overleed op 9 maart 1944 in Auschwitz. Het gezin van de bekende tekenaar Jo Spier – vader, moeder en drie kinderen – overleefden de oorlog. Zij waren geen lid van de NSB, maar genoten bescherming omdat zij bevriend waren met de familie Mussert. Ook de beschermde Kaatje van Lundenburg overleefde de oorlog. Tot slot was er nog de familie Rimini – vader, moeder en twee kinderen. Zij kregen vanwege ziekte uitstel om naar de villa in Doetinchem te komen. Daar zijn ze uiteindelijk niet aangekomen. Vader overleed in concentratiekamp Buchenwald. De moeder werd met haar twee dochtertjes op 25 oktober 1944 vergast in Auschwitz.²⁰¹ Het zal je politieke partij maar zijn, die dat laat gebeuren.

Mussert trok op geen enkel moment consequenties uit het leed dat de Duitsers aanrichtten. Sterker nog: zoals we hebben gezien, werd in het NSB-vormingsprogramma de deportatie van de Joden door de Duitsers toegejuicht (*'hoe eerder hoe beter'*) en stond de NSB toe dat leden assisteerden bij het opsporen en oppakken van Joden en politieke tegenstanders. Verder zouden *minderwaardigen* gesteriliseerd moeten worden.

Begint deze geschiedenis te vervagen?

In 1939 werd de hoofdredacteur van *Volk en Vaderland* veroordeeld voor discriminatie omdat in de weekkrant de Joden werden gekwalificeerd als 'parasieten'. Het is voor mij onbegrijpelijk dat op 9 februari 2023 Kamerlid Gidi Markuszower van de *Partij voor de Vrijheid* een motie indient waarin de regering wordt opgeroepen *'te stoppen met het binnenlaten van asielzoekers die parasiteren op onze verzorgingsstaat.'*²⁰²

Nog onbegrijpelijker vind ik het dat de Nederlandse kiezers een maand later, in maart 2023, bij de verkiezingen voor Provinciale Staten massaal stemden op een partij die voor deze motie stemde: de *Boer Burger Beweging*.

Op 22 november 2023 vonden verkiezingen plaats voor de Tweede Kamer. Sebastian Kruis, fractievoorzitter van de PVV in de gemeenteraad van Den Haag en woordvoerder van Geert Wilders, liet in de aanloop daartoe van zich horen op X. Het was voor Wilders blijkbaar geen probleem dat zijn woordvoerder voor zijn sollicitatie al op internet had geschreven dat hij Mussolini ‘*de grootste staatsman uit de twintigste eeuw*’ vond.²⁰³ Een kleine maand voor verkiezingen, 29 oktober 2023, maakte hij het nog bonter door op X te schrijven: ‘*NEDERLAND. UIT. ALLEMAAL! Den Haag de-islamiseren i.p.v. de haat faciliteren. Huis voor huis, straat voor straat, wijk voor wijk #DenHaag weer vrijmaken van deze geïmporteerde haatideologie. Keuze is simpel: aanpassen of wegwezen! 22 november is D-Day. #StemPVV*’

Het werd D-Day voor de Wilders. Zijn PVV eindigde met een straatlengte verschil als de grootste partij in de Tweede Kamer. Bijna 2,5 miljoen Nederlanders stemden op een partij waarvan de leider spreekt over *nepparlement*²⁰⁴, journalisten betitelt als *tuig van de richel*²⁰⁵ en het Openbaar Ministerie en rechters op Twitter diskwalificeert als *knettergek*.²⁰⁶ Wilders liet direct weten niets terug te nemen van hetgeen hij tot de verkiezingen op Twitter/X had geschreven. In de Kamer lagen diverse wetsvoorstellen van de PVV die in strijd waren met de beginselen van de rechtsstaat.

Deze en andere staatsrechtelijke problemen in het PVV-programma, voorstellen in de Kamer en in uitspraken van Wilders leidden ertoe dat er voor het eerst in de geschiedenis een ronde in de kabinetsformatie werd ingelast om deze beginselen van de rechtsstaat veilig te stellen. Na de verkiezingen tierde hij lustig door. Op 7 maart 2024 noemde hij een rechtelijke uitspraak over een asielzoeker *totaal onaanvaardbaar*. ‘*Tien jaar op water en brood zou een gepaste straf zijn en dan ben ik nog mild*’.²⁰⁷ Een staatsrechtelijk zeer ongepaste opmerking voor een Kamerlid.

In 2016 schreef Chris van der Heijden over de antisemitische propaganda van de NSB: ‘*Dit kan in de krant van vandaag staan*.’²⁰⁸ Hij heeft gelijk, maar niet omdat, zoals hij in het artikel betoogde, ‘het wel meeviel met de NSB’. Hij heeft gelijk omdat politici van

verschillende partijen alle schroom laten varen, zowel op sociale media als in de Tweede Kamer, en er net zo op los schelden als de NSB deed in de jaren dertig.

De geschiedenis leert, hoe het ophitsen en het aanwijzen van zondebokken door politici kan leiden van kwaad tot erger.

De NSB keerde zich in brochure IV (1934) eerst tegen Joodse politieke tegenstanders, om na verloop van tijd te eindigen in een algemene haat tegen alle Joden. De retoriek van Wilders laat een vergelijkbare ontwikkeling zien.

In september 2001 was hij aanwezig in het RTL-programma Barend en Van Dorp. Daarin zei hij: *'Ik heb niets tegen de islam. In tegenstelling tot Pim Fortuyn, die oproept tot een koude oorlog tegen de islam, wat een verwerpelijke opmerking is, omdat je daarmee alle moslims op één hoop gooit, heb ik van het begin af aan gezegd: de islam daar is niets mis mee, een te respecteren godsdienst. De meeste moslims in de wereld en ook in Nederland zijn goede burgers waar niets mis mee is. Het gaat om dat kleine stukje moslimextremisme.'*²⁰⁹

Tijdens de uitslagenbijeenkomst van de PVV op de avond van de gemeenteraadsverkiezingen in 2014, vroeg de PVV-leider aan de aanwezigen of zij *'meer of minder Marokkanen'* wilden. De aanwezigen riepen massaal *'minder!'*. Dit leidde tot een rechtszaak en tot aan de Hoge Raad bleef de veroordeling wegens groepsbelediging staan. Wilders reageerde op de uitspraak van de Hoge Raad door te verklaren dat de *'rechtstaat failliet'* is.²¹⁰

In de Tweede Kamer keerde de PVV zich tegen de islam als geheel. De fractie diende een wetsvoorstel in om onder andere het bezit van de Koran en het bezoeken van moskeeën strafbaar te stellen. In de Memorie van Toelichting schrijven de PVV-indieners Geert Wilders en Machiel De Graaf: *'Nederland is een fantastisch land. Het is hier goed om leven. Dat danken we aan onze joods-christelijke en humanistische waarden en normen, die het fundament vormen van onze democratie en rechtsstaat. Onze cultuur en beschaving worden gekenmerkt door vrijheid, eigenzinnigheid,*

openheid, tolerantie en gelijkheid. Onze voorouders hebben met bloed, zweet en tranen onze vrijheid, identiteit en welvaart verdedigd. Daar zijn wij dankbaar voor maar het geeft ons ook een grote verantwoordelijkheid. Het is onze plicht om deze nalatenschap van vrijheid en democratie door te geven aan onze kinderen.

We mogen daarom niet blind blijven voor het existentiële gevaar dat Nederland en de Nederlanders vandaag bedreigt: de islam.

De islam is een als godsdienst vermomde totalitaire, onverdraagzame en gewelddadige politieke veroveringsideologie. Ze streeft de vernietiging na van onze democratie en de vervanging van ons rechtssysteem door de islamitische wet, de sharia. Het doel van de islam is de vestiging van een islamitisch wereldrijk. Dit doel staat niet alleen haaks op onze cultuur, onze normen en waarden, onze rechten en onze vrijheden, maar bedreigt die ook.’²¹¹

Zoals eerder beschreven was de NSB aanvankelijk niet anti-semitisch. Zes jaar later wakkerde Mussert in *De Bronnen van het Nederlandsche Nationaal-Socialisme* de angst aan voor heerschappij van het internationale Jodendom. In de loop der jaren is Wilders’ mening dat de meeste moslims ‘goede burgers’ zijn, ook verworpen tot een algemene haat tegen een minderheid die de Nederlandse samenleving zou bedreigen.

Partijen die voornamelijk van ophef leven radicaliseren steeds verder. Dat is verklaarbaar. Om de aandacht vast te houden zal de toon telkens harder en scherper moeten worden. Die ontwikkeling was in de jaren dertig waar te nemen bij de NSB, zoals in de afgelopen jaren bij de politici van partijen als PVV en Forum voor Democratie.

In de jaren dertig was de pers vrijwel unaniem afwijzend over de anti-Joodse én antidemocratische stellingname van de NSB. In tegenstelling tot die tijd zijn er nu weinig journalisten die kritisch doorvragen op de omstreden beleidsplannen van Wilders. Wel werd, opmerkelijk genoeg, in diverse kranten en televisieprogramma’s voor de verkiezingen aandacht besteed aan triviale zaken als de katten van Wilders, maar werd verzuimd hem

kritisch te confronteren met de effecten van zijn voorstellen. Door politici in de media de ruimte te geven hun ongenueanceerde boodschappen uit te venten zonder kritische vragen te stellen over de staatsrechtelijkheid en haalbaarheid van hun voorstellen, dragen journalisten bij aan het salonfähig maken van haat ten opzichte van minderheden.

Pas na de verkiezingen kwam een serieuze discussie op gang over de effecten van PVV-voorstellen. Het gevolg was, dat Wilders een ijskast vol zette met allerlei staatsrechtelijk onaanvaardbare, onbetaalbare en/of onuitvoerbare verkiezingsbeloften. Journalisten, die worden beschouwd als hoeders van de democratie, hadden de partijleider al voor de verkiezingen hierover kritisch horen te bevragen toen ze hem aan tafel uitnodigden. Door de oppervlakkige benadering droegen zij bij aan de normalisering van het PVV-gedachtengoed.

Hierbij speelde ook de opstelling van politici een rol. VVD-partijleider Mark Rutte heeft de PVV telkens mede op grond van inhoudelijke (staatsrechtelijke) argumenten uitgesloten als coalitiepartner. Ruttés opvolger, Dilan Yeşilgöz-Zegerius, liet die lijn voor de verkiezingen van november 2023 los, waardoor Geert Wilders voor de kiezers een serieuze kandidaat met mogelijk politieke invloed werd. Deze keuze van Yeşilgöz heeft zeker bijgedragen aan het succes van de PVV.

In de jaren dertig was de NSB voor geen enkele politieke partij een serieuze gesprekspartner. Het verwerpen van de democratie, en in een later stadium, het daarbij komende antisemitisme waren de voornaamste redenen daarvan. De NSB speelde geen rol van betekenis in de Nederlandse politiek. Zonder de Duitse inval zou de partij hoogstwaarschijnlijk als een curiositeit naast partijen als de Boerenpartij en de Centrupartij in het Museum der Mislukte Politieke Initiatieven zijn beland.

Dat de PVV wordt genormaliseerd in de Nederlandse politiek is niet zonder gevaar. De Amerikaanse politicoloog Daniel Ziblatt wees erop dat de democratieën in de recente jaren vooral ten onder gaan door geleidelijke verkruimeling. *‘Wat vaak wordt*

vergeten is dat democratie meerdere rondes kent. Voor één ronde kun je het prima vinden om radicaal-rechts aan de macht te hebben, maar je mag nooit vergeten dat zij in de volgende ronde genormaliseerd zijn. Ze zijn plots acceptabel geworden en zullen terugkomen in de rondes die volgen. Dat is enorm gevaarlijk.’ ²¹²

Helaas zorgde de kritiekloze aandacht voor de Wilders en zijn PVV in de aanloop naar de verkiezingen, dat bij veel kiezers grote scheuren ontstonden in hun ‘mantel der staatsrechtelijke en verdraagzame beschaving’. Kende de NSB op haar hoogtepunt een verkiezingsuitslag van nog geen acht procent, bij de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023 stemde ruim dertig procent op partijen met extreemrechtse standpunten.

Dat de maatschappelijke ontwikkelingen snelle, onverwachte en dramatische wendingen kunnen nemen, is te illustreren aan een ogenschijnlijk onbeduidend nieuwsbericht uit 1936. Voor de kantonrechter diende een zaak tegen een expeditie die volgens de officier van justitie teveel koeien in een veewagon had vervoerd. De aanklager hield de rechter voor: *‘Dikwijls wordt vee op een ergerlijke wijze vervoerd: een grondig toezicht is op zijn plaats. Deze verdachte heeft voor dergelijke feiten reeds eerder terecht gestaan en is toen tot een boete veroordeeld.’* Hij eiste de maximale boete van vijfenzeventig gulden. ²¹³

Zes jaar later vertrok de eerste trein met 1137 personen van Westerbork naar Auschwitz. Een mensonterende treinreis van dagen. De gevangenen zijn deels in dezelfde soort veewagens vervoerd met gemiddeld ongeveer vijftig mensen per wagon. Kevin Prenger citeert overlevende Jules Schelvis in zijn artikel over de Jodenvervolgung tijdens de Duitse bezetter: *‘Op dat moment hield een handkar stil, waarop twee tonnetjes stonden. De één was gevuld met drinkwater; de ander andere was leeg. Deze was bedoeld om er onze behoeften in te doen. Een kind kon zien dat één tonnetje voor zoveel mensen ontoereikend was.*

[...]

In de wagon ontbrak elke vorm van comfort. Er was geen enkele voorziening getroffen voor mensen die een lange reis moesten maken. Er lag geen stro op de bodem, er waren geen matrassen,

*geen haken om iets aan op te hangen, niets. We waren nog minder dan vee, want voor paarden en koeien zaten er gewoonlijk nog ringen aan de wand. Die waren er nu uitgesloopt.'*²¹⁴

Laten wij hopen dat de huidige kiezers op partijen die opnieuw een groep uit de maatschappij willen verbannen hun gehavende verlichtingsmantel laten herstellen en deze niet afgooien – en daarmee ook de staatsrechtelijke beschaving en medemenselijkheid.

Verantwoording

Tijdens het schrijven van mijn boek *Zwarte propaganda* over de uitgeverij NENASU voerde ik een beperkt onderzoek uit naar de ontwikkeling van het antisemitisme in *Volk en Vaderland*. Alle weekkranten tot en met 10 mei 1940 werden doorzocht op de twee trefwoorden *Jood* en *Joden*. Het was een open zoekopdracht, zodat ook alle woorden die één van deze twee begrippen bevatten werden gevonden. Vervolgens beoordeelde ik of het betreffende artikel een positieve, neutrale of negatieve lading had. Daarbij gaf ik de schrijvers soms het voordeel van de twijfel. Het uitsluitend onnodig als Jood benoemen van een persoon in een artikel dat verder neutraal van toon was, werd als ‘neutraal’ gekwalificeerd.

Op andere trefwoorden als *Juda* en *mammon*; waarmee Joden en Joodse industriëlen ook werden aangeduid, is niet gezocht. In dat geval zou het antisemitische gehalte vermoedelijk hoger zijn uitgevallen. De uitkomsten van de gebruikte trefwoorden en de beoordeling op grond van deze zoekresultaten zijn duidelijk genoeg. De details van het onderzoek zijn verwerkt in een spreadsheet. Geïnteresseerden kunnen de pdf's van de werkbladen bij mij opvragen via het contactformulier op makaske.nl. Dat kunt u ook gebruiken voor op- en aanmerkingen en/of aanvullingen op deze tekst.

Archieven en Bronnen

Overheidsbronnen en archieven

RIOD/NIOD

Handelingen der Staten-Generaal, vergaderjaren 1935 – 1940: Eerste en Tweede Kamer.

Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging ministerie van Justitie diverse dossiers geraadpleegd tussen 1990 en 1996. Het archief was destijds nog niet ondergebracht bij het Algemeen Rijksarchief.

Centrale Inlichtingendienst. Diverse rapporten uit de periode 1935 – 1940 op www.huygens.knaw.nl/resources/rapporten-centrale-inlichtingendienst-1919-1940

CBS, Statistische zakboek 1937

Staatsblad der Nederlanden 1945

Verordeningenblad voor het bezette Nederlandse gebied 1940-1945

Boeken en brochures

Aarse J.A.A. en Marinus B., 'Hou zee kameraard!'. Een documentaire over de NSB., Amsterdam, Arbeiderspers, 1967

Barnouw D., Rost van Tonningen. Fout tot het bittere eind, Zutphen, Walburg Pers, 1994

Bergen M. en Clement I., Kopstukken van de NSB, Amsterdam, Mokum book, 2019.

Boer P., Mussert. Entstehung und Kampf des niederländischen Nationalsozialismus, Herrsching (Deutscher Hort Verlag), z.j. [1938]

Boom B. van der, Kees van Geelkerken. De rechterhand van Mussert, Utrecht, Veen, 1990

Boom B. van der, Wij weten niets van hun lot. Gewone Nederlanders en de Holocaust, Amsterdam, Boom, 2012

Boon G.A., Vaderland en volk. Het anti-semitisme een geestelijke kanker. De NSB een gevaar voor Nederland., z.p. (z.u.), 1939

Broek G., Uitschot in uniform. De WA 1932-1945, Amsterdam, Boom, 2021

Burg G. Van den, Regeering, Regeer!, A'dam (z.u.), 1938

Burg G. van den, Nogmaals: regeering, regeer!, A'dam (z.u.), 1938

[Comité Waakzaamheid van anti-nationaalsocialistische intellectueelen], Antisemitisme en nationaalsocialisme in Nederland, Assen (Van Gorcum & Comp. N.V.), 1937, 2e druk

Dam H., De NSB en de kerken. De opstelling van de NSB in Nederland ten opzichte van het christendom en met name de Gereformeerde Kerken 1931 - 1940, Kampen, Kok, 1986

Delbaere L.J., Rassenleer, (Materiaaldienst NSB in opdracht van de Hoofdafdeeling Vorming), z.j. [1942]

Duuk D., Het ABC-boek voor politieke analphabeten met 28 rijmprintjes, Utrecht (NENASU), z.j. [1937]

Engberts E., Het antisemitisme, kritisch bezien, Baarn, Hollandia, 1933

Genechten R. van, Het Joodsche vraagstuk in Nederland, z.p. (NENASU), 1941

[Genechten R. van], Het proces Van Genechten, Amsterdam, Buyten en Schupperheijn, z.j.

Haas J. de, De Joden in Nederland. Nuchter bekeken: herinneringen, feiten, cijfers en uitspraken over de Joden, Rotterdam (NENASU), z.j. [1941]

Haas J. de, Dit moet gij weten over de Nationaal-Socialistische Beweging der Nederlanden. Een practische uiteenzetting voor hen die toetreden tot de Beweging, z.p. (Materiaaldienst NSB), 1943

Havenaar R., Anton Adriaan Mussert. Verrader voor het vaderland. Een biografische schets. Den Haag, Kruseman, z.j.

Havenaar R., De NSB tussen nationalisme en "volkse" solidariteit. De vooroorlogse ideologie van de NSB, Den Haag (Staatsuitgeverij), 1983

Heijden, C.A.M. van der, Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog, Amsterdam/Antwerpen (Uitgeverij Contact), 2001

Heijden, C.A.M. van der, Joodse NSB-ers. De verborgen geschiedenis van Villa Bouchina in Doetinchem, Utrecht, BK18, 2006

Hollander J., Wat ons scheidt van de NSB. Voor of tegen het Hakenkruis., Den Haag (NSNAP), z.j. [1933]

Houwink ten Cate J.Th.M. en Veld J.Th.M. in 't, Fout. Getuigenissen van NSB-ers, Den Haag, SDU, 1992

Jong L. de, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, wetenschappelijke editie online geraadpleegd via niod.nl

Jonge A.A. de, Het nationaal-socialisme in Nederland. Voorontwikkeling, ontstaan en ontwikkeling, Den Haag (Kruseman), 1968

Jonge A.A. de, Crisis en critiek der democratie. Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen., Utrecht (HES), 1982 (herdruk van dissertatie uit 1968)

Joodsche Perscommissie voor Bijzondere Berichtgeving, Het antisemitisme in Duitschland en de antisemitische propaganda in Nederland en andere landen. Overzicht van de tentoonstelling van 20 maart 1938 in Amsterdam., Amsterdam (Perscommissie voor Bijzondere Berichtgeving), 1938

Kampman D., De NSB en de NSB'ers. Kennisonrechtvaardigheid en stereotypering., Amsterdam (VU University Press), 2015

Kromhout B., De Voorman, Henk Feldmeijer en de Nederlandsche SS, Amsterdam, (Atlas), 2012

Kromhout B. (red.), Fout! 1940-1945. Wat Hollandse nazi-kranten schreven over Nederland Joden en verzet., Amsterdam (Historisch Nieuwsblad), z.j. [2016]

Makaske H., Zwarte propaganda. De politieke geschiedenis van Anton Musserts uitgeverij NENASU., Amsterdam (Brave New Books), 2023

Meijer J., Mussert een politiek leven, Amsterdam, Arbeiderspers, 1984

[Mussert, A.A.], Het proces Mussert, Amsterdam, Sijthoff, z.j. (herdruk van de eerste uitgave uit 1948)

[Mussert, A.A.], Nagelaten bekentenissen verantwoording en celbrieven van de NSB-leider, Nijmegen, Vantilt, 2005 (bezorgd door G. Groeneveld)

Nachenius J.C., Het Rasvraagstuk, Amsterdam (Storm), 1941

Nachenius J.C., Ons voorgeslacht, (Materiaaldienst NSB in opdracht van de Hoofdafdeeling Vorming), z.j. [1942]

[Nederlandsche Beweging Eenheid door Democratie], Weest op Uw Hoede! Feiten en gegevens over doel en streven der NSB., z.p. (z.u.), z.j., 10e druk, EdD-Serie nr. 4

[NSB], Programma met toelichting (brochure 1&2). De citaten in de tekst verwijzen naar de luxe genummerde editie uit 1938 waarin ook De Bronnen van het Nederlandsche Nationaal-Socialisme zijn opgenomen.

[NSB], Nationaal-Socialistische (fascistische) staatsleer (brochure 3)

[NSB], Actueele vragen (brochure IV)

[NSB], Staatkundige Richtlijnen der Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland (brochure V)

[NSB], Vormingslessen voor nieuwe leden, Utrecht (Materiaaldienst NSB in opdracht van de Hoofdafdeeling Vorming), z.j. [1942]

[NSB], Erfelijkheidsleer, Utrecht (Materiaaldienst NSB in opdracht van de Hoofdafdeeling Vorming), z.j. [1942]

Otto H., Die flamischen und hollandischen Nationalbewegungen, ihre staatspolitischen Ziele nach dem Weltkriege, Gießen (z.u.), 1936

Polman T., Mussert & Co, Amsterdam (Boom), 2012

Renesse J.E. van, Erfgezondheidsleer, (Materiaaldienst NSB in opdracht van de Hoofdafdeeling Vorming), z.j. [1942]

[Rost van Tonningen], De Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen. Dl. 1 1921

- mei 1942, Den Haag (Martinus Nijhoff), 1967

[Rost van Tonningen], De Correspondentie van Mr. M.M. Rost van Tonningen. Dl. 2 mei

1942 - mei 1945, Zutphen (Walburg Pers), 1993

Slaa, R. te en Klijn, E.: De NSB (deel 1, 1931-1935 en deel 2, 1936-1940), Amsterdam (Boom uitgevers), 2010 en 2021

Slaa, R. te, Fascisme. Oorsprong en ideologie, Amsterdam (Boom), 2022

Veld, N.K.C.A. in 't: De SS en Nederland. Documenten uit SS-archieven 1935-1945 deel 1 en 2, Den Haag (Martinus Nijhoff), 1976

Vermaat E., Anton Mussert en zijn conflict met de SS, Soesterberg (Aspect), 2011

Verkijk D., Die slappe Nederlanders – of viel het toch wel mee in 1940-1945?, Soesterberg (Aspect), 2001

Verzamel S., Het geheimzinnig raadselboek, Utrecht (NENASU), z.j. [1936]

Zwaan J. en Zondergeld-Hamer A., De zwarte kameraden, Een geïllustreerde geschiedenis van de N.S.B., Weesp (Holkema & Warendorf, 1984

Voor een overzicht van boeken en brochures door de NSB en haar nevenorganisaties uitgegeven, zie:
www.geschiedenis.com/bibliografie/nsb

Artikelen

Flap en Tammes, De electorale steun voor de NSB in 1935 en 1939:
(Mens en Maatschappij 2008)

Gans E., De Nederlandse Historikerstreit over de grijze oorlog.
Iedereen een beetje slachtoffer, iedereen een beetje dader (Groene, 27 januari 2010)

Ven C. van der, 'Jullie hebben een probleem' Democratie onder druk
Daniel Ziblat. (Groene, 18 april 2024)

Periodieken

In deze lijst zijn uitsluitend de geraadpleegde periodieken opgenomen die op het moment van schrijven (nog) niet in Delpher beschikbaar waren.

Dienst. Kaderblad voor Stormers en Stormsters
Fotonieuws De spiegel der Beweging (NSB)
HouZee, propaganda-weekblad voor het Zuiden (NSB)
Jongeren Marcheeren!
Kaderblad voor Functionarissen (NSB)
Het Rechtsfront
De Stormmeeuw
De Stormvlag
Studentenfront
Volk en Bodem
Volk van Nederland
Vormingsblad der Weer-Afdeeling
Vormingsblad voor Functionarissen

Internet/sociale media

www.archieven.nl
www.delpher.nl
www.dnpp.nl
www.historiek.nl
www.verkiezingsuitslagen.nl
wikipedia.nl
Twitter/X: diverse personen, zoals in de noten vermeld.

Register

Albarda, J.W. 40-41

Ancona, S.S. 81

Asscher, A. 21, 51

Bernhard, prins 56

Boom, B.E. van der 9

Boon, G.A. 24, 26, 46

Buitenhuis, T.H. 23

Burg, G. van den 46-48

Carp, J.H. 71-73

Cohen, D. 51

Colijn, H. 37,43

Delbaere, L.J. 63

Drukker, P. 81

Duuk, D. 28

Duyt, G. van 29-30

Engberts, E. 18

Feder, G. 12

Geelkerken, C. van 25-27, 35, 52

Gelderen, J. van 41, 44

Genechten, R. van 62, 66-69, 77, 80

Goes van Naters, W. van 30

Graaf, M. de 83

Graf von Monts, H. 73

Haas, J. de 60, 71, 80

Haga, H. 77

Heijden, C.A.M. van der 8, 79-80, 82

Hitler, A. 12-13, 16, 59

Hoekstra, N.S. 50

Hollander, J. 16-17

Hylkema, C.B. 19

Kampman D. 8

Klijn, E. 14

Koot, H. 61

Kreutzer, -> Graf von Monts

Kruis, S. 82

Lundenburg, K. van 81
Lunteren, S.A. van 17, 49

Marchant et d'Ansembourg, M.V.E.H.J.M. graaf de 25, 37
Markuszower G. 81
Mees H. 9
Meuldijk, M. 23, 46, 49-53, 61
Mussert, A.A. (bijna iedere pagina)
Mussolini, B. 16, 19, 38-39, 82

Nachenius, J.C. 30, 64
Nathans, N. 32

Otto, H. 25-27
Orwell, G. 20

Patijn, J.A.N. 43
Prenger, K. 86

Rath, E.E. vom 37
Renesse, J.E. van 64
Rimini, (gezin) 81
Roskam Hzn., E.H. 18, 48-49
Rost van Tonningen, M.M. 14, 43, 49, 57, 80
Rutte, M. 85

Schouten, Ant. F 16
Seyss-Inquart, A. 80
Slaa, R. te 14
Spetter, A. 81
Spier, J. (en gezin) 81
Staalman Azn, G. 31-33
Streicher, J. 31, 47

Verzamel, S. 24
Vessem, A.J. van 49-50
Visser, L.E. 50

Waert, G. van 70
Wilders, G. 82-86
Woudenberg, H.J. 41

Yeşilgöz-Zegerius, D. 85

Ziblatt, D. 85
Zijfers, B.W. 49

Noten

1. Kamerstuk 237 Wetsvoorstel Nadere voorzieningen ter bescherming van de openbare orde. nr. 7. Nota van wijziging, o.a. invoeging artikelen 137c en d in het Wetboek van Strafrecht.
2. Van der Heijden, Joodse NSB'ers, pag. 24 e.v.
3. Zie b.v. Gans, De Nederlandse Historikerstreit over de grijze oorlog. Iedereen een beetje slachtoffer, iedereen een beetje dader in de Groene, 27 januari 2010.
4. Van der Heijden in Fout 1940-1945, pag. 82.
5. Ibid.
6. Kampman, De NSB en de NSB'ers, pag. 14.
7. Van Der Boom, Wij weten niets van hun lot, pag. 149.
8. Ibid., pag. 271.
9. Geciteerd tijdens de plenaire behandeling. Handelingen Tweede Kamer vergaderjaar 1936-1937, pag. 502.
10. Volk en Vaderland, 20 mei 1933, pag. 2.
11. Dat Mussert leentjebuurt speelde was al vrijwel direct algemeen bekend en achtervolgde hem tot in de eerste jaren van de bezetting.
12. Algemeen Handelsblad, 30 juni 1932 ochtendblad, tweede blad pag. 5.
13. Zutphensche courant, 30 juni 1932 eerste blad, voorpagina.
14. De Volkskrant, 30 juni 1932, voorpagina.
15. De Tribune, 1 juli 1932, pag. 7
16. Het Volk, 2 juli 1932, pag. 5.
17. Het Volk, 5 juli 1932, pag. 5.
18. Dragster Courant, 22 juli 1932, voorpagina.
19. Nieuw Israelietisch Weekblad, 1 juli 1932, pag. 5.
20. Te Slaa en Klijn, De NSB dl. 1, pag. 150.
21. CID, rapport d.d. 14 februari 1940 inzake Landsgevaarlijke actie van de NSB., pag. 8.
22. Dit moet gij weten, pag 37.
23. Volk en Vaderland, 22 april 1933, voorpagina.
24. Ibid.
25. Volk en Vaderland, 20 mei 1933, pag. 2.
26. Hollander, Wat ons scheidt van de N.S.B., pag. 8
27. Volk en Vaderland, 24 februari 1933, pag. 2
28. Volk en Vaderland, 4 maart 1933, pag. 2.
29. Pamflet 'model P 7004' gedateerd periode juli-augustus op basis van de op het pamflet genoemde Kringhuizen. Pamflet in collectie auteur.
30. Engberts, Het antisemitisme, kritisch bezien, pag. V.
31. Ibid, pag. 216.
32. Zie de verantwoording voor een beschrijving hoe dit onderzoek naar het antisemitisme in Volk en Vaderland tussen 1 januari 1933 en 10 mei 1940 is opgezet.
33. Ibid., pag. 92.
34. Actuele Vragen, pag. 26 e.v.
35. Ibid., pag. 27 e.v.
36. Ibid., pag. 28.
37. Notulen Politieke Raad d.d. 7 december 1934, geciteerd uit Te Slaa en Klein, De NSB dl. 1, pag. 590.

38. De Telegraaf, 27 maart 1935 avondblad, pag. 10.
39. Hou Zee, 27 april 1935, pag. 132.
40. Hou Zee, 4 mei 1935, pag. 140.
41. Hou Zee, 7 december 1935, pag. 391.
42. Volk en Vaderland, 7 december 1935, voorpagina.
43. Volk en Vaderland, 8 februari 1936, pag. 6.
44. De Telegraaf, 2 maart 1936, avondblad, voorpagina.
45. De Telegraaf, 3 maart 1936, avondblad, pag. 18.
46. Het Vaderland, 5 maart 1936 ochtendblad, pag. 3.
47. Verzamel, Het geheimzinnig raadselboek, pag. 1.
48. Volk en Vaderland, 5 juni 1936, pag. 9.
49. Verzamel, Het geheimzinnig raadselboek, pag. 13.
50. Handelingen Eerste Kamer der Staten Generaal vergaderjaar 1936-1937, pag. 156.
51. Havenaar, De NSB tussen nationalisme en 'volkse' solidariteit, pag. 104.
52. Otto, Die Staatspolitische Ziele der flämischen und holländischen Nationalbewegungen nach dem iege, pag. 79 e.v.. De originele tekst luidt: 'Gewiß, wir haben keinen Arierparagraphen und haben Juden in unsere Reihen afgenommen; das besagt aber nicht, daß wir Judenfreunde sind und ich kann Ihnen veraten, daß die 150 Juden, die wir unter unseren 54.000 eingeschriebenen Mitgliedern haben, sich in unseren Reihen nicht sonderlich wohl fühlen. Eine Anzahl von ihnen ist in letzter Zeit auch schon wieder ausgetreten.'
53. Ibid, pag. 80. Originele tekst: 'Sie werden begreifen, dass wir uns unter diesen Umständen nicht auf das Rasseprinzip festlegen dürfen. Auch bei uns in Holland gilt der Grundsatz: "Die Politik ist die Kunst des Möglichen!" Für uns geht es darum, zunächst einmal die Macht im Staate zu erobern.'
54. De Groene Amsterdammer, 1 augustus 1936, pag. 4.
55. Nieuw Israelietisch Weekblad, 7 augustus 1936, voorpagina.
56. Pamflet met overdruk van het interview in het Utrechtsch Nieuwsblad, 26 januari 1936 in collectie auteur.
57. Ibid.
58. Volk en Vaderland, 24 juli 1936, pag. 3.
59. Pamflet met overdruk van het interview in het Utrechtsch Nieuwsblad, 26 januari 1936 in collectie auteur.
60. Ibid.
61. Volk en Vaderland, 5 april 1937, voorpagina.
62. Omwenteling in de Tweede Kamer. 26 mei 1937, pag. 9.
63. Volk en Vaderland, 14 mei 1937, pag. 3.
64. NIOD arch. 123 inv. 724, Brief van Van Duyl aan J.R. Schut d.d. 14 juli 1937.
65. NIOD arch. 123 inv. 724, Brief van V.d Goes van Naters aan J.C. Nachenius, d.d. 30 augustus 1937.
66. Ontwakend Volk, 15 september 1937, pag. 55.
67. NIOD arch. 123 inv. 724, Brief van Staalman Azn. aan den opstelraad van 'Vorming' d.d. 30 september 1937.
68. Nieuwe Apeldoornsche Courant, 3 augustus 1937, derde blad.
69. De Maasbode, 6 augustus 1937, Avondblad derde blad, pag. 3.

70. De Zaanlander, 9 augustus 1937, pag. 3.
71. Ibid., pag. 20.
72. Ibid., pag. 26.
73. Volk en Vaderland, 28 oktober 1938, voorpagina.
74. Zie noot 52.
75. Mussert, De NSB in oorlogstijd. De offergang voor Volk en Vaderland, in Nagelaten bekentenissen, pag. 120.
76. Ibid.
77. Volk en Vaderland, 18 november 1938, pag. 2.
78. Ibid., voorpagina.
79. Volk en Vaderland, 25 november 1938, voorpagina.
80. Mussert, De Vereenigde Staten van Guyana, pag. 5 e.v.
81. Ibid., pag. 12.
82. Ibid., pag. 14.
83. Ibid.
84. Ibid.
85. Ibid., pag. 15.
86. Ibid., pag. 15.
87. Ibid., pag. 17.
88. Ibid., pag. 17.
89. Handelingen der Staten-Generaal vergaderjaar 1938-1939, Tweede Kamer, 2 december 1938, pag. 715.
90. Ibid., pag. 730.
91. Mussert, De Vereenigde Staten van Guyana, pag. 18.
92. Ibid. pag. 23.
93. De Nationaal-Socialistische Landpost, december 1938, voorpagina.
94. Bataviaasch Nieuwsblad, 26 november 1938 avondblad, voorpagina.
95. De Sumatra Post, 26 november 1938, voorpagina.
96. De Volkskrant, 26 november 1938, pag. 2.
97. Zie over het resultaat van zijn inspanningen: De correspondentie van RvT dl. 1, pag. 55 e.v.
98. RvO NSB-62-c, Financiële rapporten 1939 en 1940.
99. Mussert, De NSB in oorlogstijd. De offergang voor Volk en Vaderland, in Nagelaten bekentenissen, pag. 120.
100. Handelingen der Staten-Generaal vergaderjaar 1938-1939, Tweede Kamer, 2 december 1938, pag. 726.
101. https://www.parlement.com/id/vg09ll0ylpzt/j_bob_van_gelderen.
102. Volk en Vaderland, 2 juni 1939, pag. 6.
103. Arnheemsche Courant, 2 november 1935, pag. 11.
104. Ibid.
105. Ibid.
106. Overzicht van de tentoonstelling op 20 maart 1938 te Amsterdam, pag. 7.
107. Nieuwe Vlaardingsche Courant, 18 november 1938, pag. 6.
108. Van den Burg, Regeering regeer! en Nogmaals Regeering regeer!, pag. 6
109. Ibid, pag. 13.
110. Van den Burg, Nogmaals, Regeering, Regeer!, pag. 16.
111. Het Vaderland, 16 januari 1939 avondblad, pag. 11.
112. Pamflet van de Liberale Staatspartij afd. Amsterdam over de Openbare

Vergadering van 16 februari 1939 in Bellevue Amsterdam. Collectie auteur.

113. Het Vaderland, 27 april 1939, pag. 6.
114. Het Nationale Dagblad, 23 april 1938.
115. De Perswereld, jrg. 2 nr. 8, zonder datum [jan. 1938], pag. 8.
116. Het Vaderland, 20 april 1939 avondblad, pag. 2.
117. Het Vaderland, 31 januari 1939 avondblad, pag. 4.
118. Het Vaderland, 15 februari 1939 ochtendblad, pag. 3.
119. Correspondentie Rost van Toningem dl. 1, pag. 691.
120. Volk en Vaderland, 30 december 1938, pag. 2.
121. Volk en Vaderland, 12 januari 1940, pag. 2.
122. Het Zaanse Volksblad, 28 april 1939, pag. 8.
123. Citaat overgenomen uit Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant 26 mei 1939, derde blad.
124. Haagsche Courant 4 mei 1939, pag. 6. Het vonnis werd overigens in hoger beroep gematigd tot een geldboete.
125. Volk en Vaderland, 1 maart 1940.
126. Volk en Vaderland, 1 september 1939, pag. 3.
127. De Telegraaf, 5 april 1940, pag. 2.
128. Volk en Vaderland, 14 april 1939, pag. 5.
129. Volk en Vaderland, 31 maart 1939, pag. 4.
130. Volk en Vaderland, 29 september 1939, pag. 4.
131. Volk en Vaderland, 31 maart 1939, pag. 8.
132. Volk en Vaderland, 12 april 1940, pag. 5.
133. De Koerier, 4 mei 1939.
134. Kaderblad voor functionarissen, 8 januari 1943, pag. 100.
135. Volk en Vaderland, 12 juli 1940, pag. 2.
136. Volk en Vaderland, 30 augustus 1940, voorpagina.
137. Het Volk, 30 augustus 1940, voorpagina.
138. Ibid.
139. Vermaat, Anton Mussert en zijn conflict met de SS, pag. 157.
140. Volk en Vaderland, 20 september 1940, pag. 7.
141. Ibid.
142. Volk en Vaderland, 20 december 1940, pag. 3.
143. In 1940 leefden ongeveer 140.000 Joden in Nederland.
144. De Haas, De Joden in Nederland, pag. 21.
145. Volk en Vaderland, 21 februari 1941, voorpagina.
146. Volk en Vaderland, 7 maart 1941, voorpagina.
147. Voorschrift voor de vormingsperiode loopende van 15 mei tot 15 juli 1944, pag. 6.
148. Kaderblad voor functionarissen, 1 november 1942, pag. 5.
149. [NSB hoofdafdeling vorming], Erfelijkheidsleer, pag. 1.
150. Renesse, Erfgezondheidsleer, pag. 1.
151. Toelichting op het programma, pag. 30.
152. Renesse, Erfgezondheidsleer, pag. 5.
153. Ibid., pag. 8.
154. Ibid., pag. 9.

155. In Duitsland zijn zo'n 200.000 gehandicapten geëuthanaseerd in het kader van het programma dat na de oorlog de naam *Aktion T4* kreeg.
156. Ibid., pag. 10.
157. Kaderblad voor functionarissen, 1 november 1942, pag. 5.
158. Van Genechten, Het Joodsche vraagstuk in Nederland, pag. 9.
159. Ibid., pag. 11.
160. Ibid. pag. 15.
161. Ibid. pag. 17.
162. Ibid. pag. 19.
163. Ibid., pag. 23.
164. Tijdens deze geheime bijeenkomst op 20 januari 1942 kwamen vertegenwoordigers van de SS, nazipartij en Duitse overheid, onder voorzitterschap van SS-generaal Reinhard Heydrich, samen om afspraken te maken over de uitroeiing van de Europese Joden, van wie volgens de door Adolf Eichmann gemaakte notulen zich er 160.800 in Nederland bevonden.
Zie hierover: tracesofwar.nl/articles/1642/Wannseeconferentie.htm
165. Ibid., pag. 23 e.v.
166. Ibid., pag. 24.
167. Ontwakend Volk, Zomermaand (juni) 1942, pag. 5.
168. Vormingslessen voor Nieuwe Leden, pag. 12
169. Ibid., pag. 31.
170. Zie hierover Kromhout, De Voorman, pag. 372 e.v.
171. Kaderblad voor functionarissen, 19 februari 1943, pag. 153.
172. Kaderblad voor functionarissen, 15 mei 1942, pag. 13.
173. Kaderblad voor functionarissen, 8 januari 1943, pag. 100.
174. Kaderblad voor functionarissen, 1 oktober 1943, pag. 471.
175. Hij doelt hier op de zgn. Verwalters, de zaakwaarnemers van de onteigende Joodse bedrijven.
176. Kaderblad voor functionarissen, 1 november 1942, pag. 16.
177. Verordeningenblad 1941, stuk 34 nr. 156 art. 2, pag. 34.
178. Carp, Een half jaar rechtspraak van het Vredegerechtshof, pag. 51 e.v.
179. <http://blog.despinoza.nl/log/jh-carp-1893-1979-spinozist-en-nationaal-socialist.html>.
180. Kaderblad voor functionarissen, 30 april 1943, pag. 252.
181. Van der Heijden, Joodse NSB'ers, pag. 28.
182. Graf von Monts, De Joden in Nederland, pag. 6.
183. NIOD, arch. 123 inv. Nr. 508, rondschrjven nr. 28, 25 juli 1941, nr. 36, 31 juli 1941 en nr. 106, 19 augustus 1941.
184. https://mamaija.net/wiki/Hans_Paul_Graf_von_Monts.
185. Volk en Vaderland, 29 september 1944, pag. 2.
186. Mussert, Grondslag der Herrijzenis, pag. 2.
187. Ibid., pag. 2 e.v.
188. Ibid.
189. Uit een proces-verbaal geciteerd in De Jong, Het Koninkrijk etc. dl 7a, pag. 342.
190. De Jong, Het Koninkrijk etc. dl. 7a, pag. 341.
191. Volk en Vaderland, 20 november 1942, pag. 4.
192. Geciteerd uit Havenaar, Anton Adriaan Mussert, pag. 59.

193. Het proces Mussert, pag. 197.
194. Ibid., pag. 134
195. Mussert, De verenigde staten van Guyana. Het Joodsch nationaal tehuis, pag. 7.
196. Ibid., pag. 8.
197. Van der Heijden, Joodsche NSB'ers, pag. 29.
198. Ibid.
199. Van Genechten, Het Joodsche vraagstuk, pag. 7.
200. Mussert, Nagelaten bekentenissen, pag. 122.
201. Van der Heijden, Joodse NSB'ers, pag. 55 e.v.
202. Bijlage Handelingen Tweede Kamer vergaderjaar 20223-2023, 32317 nr. 817.
203. <https://kafka.nl/rechtsextremisten-actief-bij-de-pvv/>
204. Wilders op Twitter, 17 december 2019.
205. Wilders op Twitter, 5 juni 2021.
206. Wilders op Twitter, 2 juli 2019 en 9 december 2016.
207. Wilders op X, 6 maart 2024.
208. Van der Heijden in Fout 1940-1945, pag. 82.
209. [youtube.com/watch?v=Gozf-UZF8H8](https://www.youtube.com/watch?v=Gozf-UZF8H8).
210. [rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5240286/straf-wilders-minder-marokkanen-uitspraak-rechtszaak-hoge-raad](https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5240286/straf-wilders-minder-marokkanen-uitspraak-rechtszaak-hoge-raad)
211. Tweede Kamer nr. 35 039 nr. 3, Memorie van Toelichting, pag. 1.
212. De Groene, 'Jullie hebben een probleem', 17 april 2024, pag. 19.
213. De Telegraaf, 9 juni 1936, pag. 9.
214. historiek.net/jodenvervolging-in-nederland-tijdens-de-duitse-bezetting-1940-1945/164332/